

KOOPERATİFCİLİK

Türk Kooperatıfçılık Cemiyetinin Üç Aylık Organı

İÇİNDEKİLER

- 1 — Mecmuanın yeni istikameti..... *Tahrir Heyeti*
- 2 — Cezmi Erçin'in ölümü ..... *M. E.*

Etütler :

- 1 — Türkiyede pamuklu Ev sanayiinin Kooperatıfleşti-rilmesi imkanları..... *Prof. Dr. Muhlis ETE*
- 2 — Türkiyede Ziraî kooperatıfler neden inkişaf edemiyor?..... *Dr. Saim ATASAGUN*
- 3 — Kooperatıf yeni bir iktısat nizamının unsuru olurmu?..... *Prof. Dr. Dobretsberger*
- 4 — Kooperatıflerin zayıf tarafları ..... *Nusret UZGÖREN*
- 5 — Bizde erazi Kooperatıf şeklinde işlenebilir mi? .. *Hasip AYTUNA*
- 6 — Kooperatıfçiler, klasikler ve sosyalistler ..... *Remzi SAKA*
- 7 — İstihlâk kooperatıfleri..... *Aşki Naili EREN*

Tercümeler:

- 1 — Balkan kooperatıfleri..... *Hasan ERDİNC*
- 2 — Finlandiya kooperatıfleri ..... *Tuñail*
- 3 — Bulgar Halk Bankaları Birliği Kongresi ..... *Hasip AYTUNA*

Bibliyografya :

- 1 — Kessler'in kitabı hakkında Kritik ..... *Saim ATASAGUN*
- 2 — Kessler'in kooperatıfçılık kitabı hakkında kritik .. *Muhlis ETE*
- 3 — Y. Saim Atasagun'un kitabı hakkında ..... *Aşki Naili EREN*

KOOPERATİFCİLİK

Türk Kooperatif Cemiyetinin Üç Aylık Organı

Cilt : 1

Eylül 1941

Sayı : 10

Mecmuanın Yeni İstikameti

Kooperatificilik mecmuasını yeniden çıkarmaya karar verirken bir hayli düşündük.

Böyle bir mecmuaya lüzum var mı? Neşredilecekse kime hitap etsin, buna göre ne gibi yazıları ihtiva etsin?

Cemiyet «Kooperatif postası» ismile, ayrıca aylık bir gazete çıkarıyor. Bir ikinci organ olan kooperatificilik mecmuasile birincisinden farklı ne gibi fikirlerin tamimi isteniyor? Gayemiz kısaca şudur:

- 1 — Aylık kooperatif postası, kooperatif fikirlerini pratik bilgi halinde halk arasında bilhassa kooperatif işlerle alâkadar olanlara yaymak.
- 2 — Üç aylık kooperatificilik mecmuası ise, kooperatificilikden nazari şekilde bahseden bir dergi mahiyetini taşımakla beraber aynı zamanda kooperatif tatbikatını millî iktisat ve işletme iktisadı zaviyesinden tetkik eden bir ilim mecmuası olacaktır. Mamafi bu mecmuamızda da umumî nazariyatı ikinci plâna alıp, evvel emirde Türkiyeye has kooperatif fikir hareketleri üzerinde tetkikler yapmak istiyoruz.

Bu cümleden olmak üzere bu mecmuada Rochdal prensipleri gibi daha evvel muhtelif kitap ve risalelerde söylenmiş, işlenmiş mevzulardan ziyade :

Türkiyede istihlâk kooperatiflerinin inkişafına mani olan amiller gibi Türkiyede ziraatte hususî kooperatif mi? (Meselâ zirai kredi kooperatifi gibi) yoksa Üniversal kooperatif mi (Kredi, istihsal, müba-

yaa ve satış faaliyetlerini nefsinde cemedem küllî bir kooperatif) tipine doğru mu gidelim? Kooperatiflerimizin yeni bir kanuna ihtiyacı var mıdır? Bundan maada :

Türkiye kooperatifleri finansmanında zati sermayenin mahiyeti; yapı kooperatiflerimizin eksik tarafı nelerdir kooperatiflerimizi nasıl bir mürakabe teşkilâtına raptedelim, gibi tahsisî mevzular üzerinde durmaya çalışacağız.

Gayet tabiidirki bir taraftan Türk kooperatifleriyle meşğul olurken beynelmilel kooperatif hareketlerini ihmal etmiyerek, imkân buldukça, bunlar hakkında da okuyucularımızı tenvir etmeye çalışacağız.

Muhatap olarak kooperatifçilikle meşğul olan her vatandaşı, fakat bilhassa ilim ve idare adamlarını, frenkce bir tabirle dirijanları, nazarı itibara alıyoruz.

Mütevazi mecmuamızla istihdaf ettiğimiz gaye bu zümreye akıl öğretmek değil, bilâkis bu kıymetli vatandaşlarımızın fikir ve tecrübelerinden daha geniş bir tabakayı istifade ettirmekdir. Bu teşebbüsümüzle aynı zamanda ilim ve idare adamlarımız arasında bir köprü tesis etmek istiyoruz.

İlim adamlarımız idare adamlarımızın ortaya attığı tatbiki meselelerle yakından meşğul olmak fırsatını elde edecekler. İdare adamlarımız da mahs ilme, derin nazariyelere dalmadan da, tatbiki meselelerin ilmi bakımdan işlenmesinde âmeli bir fayda olduğunu takdir edeceklerdir.

Hem ilim, hemde idare sahasında çalışanlar zahiren bir birine yabancı gibi görünen bu iki saha arasında açıklığı hissetmektedir. Bilhassa kooperatifçilik mevzuunda ilim adamlarımızın tatbiki meselelere çok yabancı kaldıklarını son çıkan bazı eserlerde görüyor ve müteessir oluyoruz.

Kooperatifçilik mecmuası Türkiye için pek lüzumlu addettiğimiz bu faaliyet sahasında taydalı olmaya çalışacaktır. Mecmua, bu iki zümrenin teşriki mesaisi nisbetinde kuvvet bulacak, kooperatifle yakından meşğul olması lâzım gelen zümrelerin alâkasile inkişaf edecektir:

Mecmuanın hakikî bir ihtiyaca tekabül edip etmediğini zaman gösterecektir.

Profesör Cezmi Erçin

1895 - 1940

Eski Ticaret vekili, Antalya mebusu ve Siyasal Bilgiler okulu profesörlerinden Cezmi Erçin'in bir müddettenberi müptelâ olduğu hastalıktan kurtulamıyarak 24 İlk Kañun 1940 tarihinde gözlerini dünyaya kapadı.

Türk Kooperatifçilik Cemiyeti Cezmi Erçin'in ölümüyle kıymetli reisini kaybetmiş bulunuyor. Ölümüne takaddüm eden son günlerde bile cemiyet mesaisini filen idare etmek suretiyle kooperatifçilik davasına olan bağlılığını isbat etmiş olan merhumun hatırasını derin acı ile yadederiz.

Henüz 45 yaşında vefat eden Cezmi Erçin'le memleket kıymetli bir idare ve ilim adamını kaybetmiştir. Cezmi Erçin'in meziyetleri sayılamıyacak kadar çoktur.

Cezmi Erçin yüksek tahsilini Mülkiye mektebinde ikmal ettikten sonra Maliye Vekâletine intisap etmiş ve burada sırasıyle maliye müfettişliği, varıdat umum müdürlüğü, teftiş heyeti reîsliği, tetkik heyeti reîsliği ve müsteşarlık vazifelerini liyakat ve kudretle ifa ettikten sonra Ziraat Bankası umum müdür muavinliğinde kısa hizmeti esnasında Antalya mebusluğuna intihap olunmuş ve az sonra yeni ihdas olunan Ticaret vekâletinin ilk vekilliğini deruhte etmiştir.

Bu mühim vazifede de mühim başarılar göstermekte olduğu bir sırada hastalık kendisini fazla hırpalamış ve sıhhi vaziyetinin vehameti karşısında Ticaret vekâletinden ayrılmağa mecbur kalmıştır.

Cezmi Erçin kuvetli bir idareci olduğu kadar kıymetli bir ilim adamı idi.

İktisadi ilimlerin bilhassa maliye sahasında ihtisası olan Cezmi Erçin Maliye meslek mektebinde senelerce hocalık yapmış ve Mülkiye mektebinin Ankara'ya naklinden sonra kendisinin de mezun olduğu bu tarihi yüksek mektepte „Bütçe ve İstikrazlar“ dersinin profesörlüğüne getirilmiştir.

Cezmi Erçin'in ilmi faaliyeti yalnız tedris sahasına inhisar etmemiştir. Kıymetli profesör sahip olduğu yabancı diller, maliye sahasında edin-

diği tecrübelerle istinaden maliye ilmine her biri bir kıymet ifade eden eserler hediye etmiştir.

Bir kısmı Cezmi Emiroğlu ismiyle intişar eden Cezmi Erçin'in mali eserleri şunlardır :

Vergilerimizden vasıtalı vergiler ; 1930-1931 ders senesinde Maliye meslek mektebinde verilen derslere ait notlar.

Yeni vergilerin ana hatları : 1931 senesinde Hâkimiyeti Milliye gazetesinde neşrolunan makaleleri muhtevi risale.

Türkiye'de vergi sistemi: birinci kitap - vesitasız vergiler (ikinci tabı) ikinci kitap - vasıtalı vergiler üçüncü kitap - İnhisarlar ve devlet emläki dördüncü kitap - mahallî idareler.

Bütçe tevazünü para istikrarı : 1932 senesinde Ankara'da Orduvinde verilen iki konferans.

Dünya iktisadî buhranında para ve kredi politikasının tesirleri : 1933 senesinde Hâkimiyeti Milliye gazetesinde neşrolunan makaleleri muhtevi risale.

Londra para ve iktisat konferansı : 1933 senesinde Londra'da toplanan konferansa ait kontrandü.

Bütçeler ve hazine : bütçelerle hazinenin karşılıklı bünasebatını beyan eder.

Kazanç zvergisi kanunu üzerinde muhayeseli bir tahlil : yeni kanunun, eskisiyle mukayeseli tahlil ve izahı (ikinci tabı).

Maliye ilmi ve maliye mevzuatı : 1934 senesinde Maliye meslek mektebinde verilen derslere ait notlar (ehemiyetli surette tevsi ve en yeni neşriyata göre ıslâh ve takviye olunmak suretiyle ikinci tabı derdesttir).

Mali kanunlarda makable şumul ve müruruzaman: Hukuk İlmini Yayıma Kurumunun tertip ettiği konferanslardan biri.

Bütçe nazariyat ve tatbikatı ; Siyasal Bilgiler Okulu neşriyatından :

Memleketimiz iktisat ve maliye kütüphanesine hediye etmek üzere hazırlamakta olduğu „âmme kredisi“ nam eserini neşredmeden uful eden Cezmi Erçin'in hatırasını yetistirdiği talebelerle vücude getirdiği eserler ebediyete kadar muhafaza edecektir.

Türkiyede pamuklu ev dokuma sanayiinin kooperatifleştirilmesi imkânları (*)

Prof. Dr. Muhlis ETE, Ankara

- I - Türkiyede pamuklu ev sanayiinin mevki.
- II - Türkiyede pamuklu ev sanayiinin tarihçesi.
- III - Türkiyede pamuklu ev sanayiinin hali hazır vaziyeti ve inkişaf imkânlarına set çeken manialardan:
  - A) Teknik manialar,
  - B) Ekonomik manialar (iplik ve kredi ihtiyacı)
- IV - Pamuklu ev dokuma sanayiinin kooperatifleştirilmesi imkânları.

I — Türkiyede Pamuklu Ev Sanayiinin Mevki

Türkiyede pamuklu ev sanayiini yazımıza mevzu ittihaz edişimizin mühim sebebi var. Türkiyede büyük sanayi davasının tahakkuk ettirilmeğe çalışıldığı ve bazı sanayiın yeniden tesis veya tevsi düşünöldüğü sıralarda üzerine ehemmiyetle durulması lâzımgelen bir mevzu da hiç şüphesiz memleketimizde küçük sanayi ile büyük sanayi arasındaki hat vasılı tayin etme keyfiyetidir.

Bir çok sanayide mevzuubahs olan bu problemi en iyi febarüz ettirebilmek için Türkiyede pamuklu ev (el) sanayii ile büyük pamuklu sanayii şeklinde ifade edebileceğimiz pamuklu mensucat fabrikaları arasındaki münasebetlere kısaca işaret ederek mevzuumuzun mahiyet ve şumulünü iraeve çalışalım:

Türkiyede pamuk ipliği ve mensucat imalâtile meşgul olan halen (15) büyük Fabrika vardır. Bu fabrikalardan dördü Sümer Bankın pamuk ipliği ve dokuma müessesesine aid olanı Bakırköy, Nazilli, Kayseri ve Ereğli fabrikalarıdır. Bundan maada Malatya Mensucat Şirketine aid Malatya fabrikasında iktisadî Devlet teşekküllerinden madud olan Sümer Bank ve Ziraat Bankasının mühim iştirak hisseleri vardır; diğeri 10 u hususî teşebbüslere aiddir.

*) Bu mevzu Türk İktisat Cemiyetinde konferans olarak verilmiştir.

Sümer Bankın fabrikaları ile beraber dokuma imalâtile iştilgal eden diğer milli fabrikaların senelik imalâtı, aşağıdaki istatistikte görüleceği veçhile :

	1 9 3 8	1 9 3 9
	Tonu	Tonu
Sümer Bank fabrikaları..	4.963	6.840
Hususî fabrikalar.....	3.238	7.316
	8.201	14.156 tondur.

Buna mukabil Ev sanayimizin aynı senelerde dokuduğu bezler 12-15 bin ton arasında tahavvül ediyor. Bu miktara her sene mikdarı gittikçe azalan ithalâtı da ilave etmek suretile memleketimiz dokuma istihlâkini takribî olarak tayin edebiliriz :

I - Türkiye pamuklu istihlâki :

	1 9 3 7	1 9 3 8	1 9 3 9	1 9 3 9
	Ton	Ton	Ton	Nisbetleri %
1 - İplik	13.701	13.300	11.480	33,63
2 - Dokuma [1].....	20.639	21 800	22.653	66,37
(İstihlâk = memleket imalâtı + ithalâtı)	34.340	35.100	34.133	100,—

II - Türkiye pamuklu ithalâtı :

	1 9 3 7	1 9 3 8	1 9 3 9	1 9 3 9
	Ton	Ton	Ton	Nisbetleri %
1 - İplik	6.400	6 300	4.200	32,56
2 - Dokuma	11.900	12.200	8.700	67,44
	18.300	18.500	12.900	100,—

III - Türkiye pamuklu istihsali :

	1 9 3 7	1 9 3 8	1 9 3 9	1 9 3 9
	Ton	Ton	Ton	Nisbetleri %
1 - İplik [1]	7.300	7.500	7 678	35,16
2 - Dokuma (fabrika dokuması)	8.700	10.200	14.156	64,84
	16.000	17.700	21.834	100,—

[1] Bu ipliklerin kısmı azamî el tezgâhlarının dokumaları için sarfolunmuştur.

IV - Türkiye istihsalinde Sümer Bank, hususî fabrikalar ve el tezgâhlarının hissesi :

	1 9 3 8	1 9 3 9	1 9 3 9
	Ton	Ton	Nisbetleri % ₀
1 - İplik :			
a) Sümer Bank	1.139	1.342	3,75
b) Hususî fabrikalar..	6.399	6.336	17,68
2 - Dokuma :			
a) Sümer Bank	4.963	6.840	19,09
b) Hususî fabrikalar..	3.238	7.316	20,41
c) El tezgâhları (takribî).	14.000	14.000	39,07
	29.739	35.834	100,—

Demek oluyor ki, Türkiye Ev sanayii Devlet ve hususî fabrikaların imâl ettikleri dokuma miktarına yakın bir kısmını dokumakla Türkiye istihsalinin takriben % 50 sine iştirak edebilmektedir.

Buna dair kat'î rakkamların mevcut olmamasından dolayı çoklarımızın maatteessüf bilmediği bu hakikatı son zamanlarda tertip ettiğimiz istatistiklerle, İktisat Vekâletinin yaptırdığı bir ankete medyunuz. (1)

Ahvalı hazırda dolayısıyla idhalâtın gittikçe azalması mesele bir kat daha aktüalite kesbediyor.

Bütün memleket istihlakini bizzat karşılamak mecburiyetinde olduğumuz şu sırada Ev sanayiinin ehemmiyetini bir kat daha takdir ederek küçük ve büyük sanayi arasında bir iş bölümü yapmak zarureti hasıl olacaktır.

Pamuklu sanayiinde bundan sonra yapılacak bir iş bölümü, başka memleketlerde olduğu gibi, bilhassa iplik istihsalile ell tezgâhlarının dokuyabilecekleri dokuma nevini fabrikalara tahsis etmek, buna mukabil el tezgâhların kolaylıkla dokuyabilecekleri bezleri el tezgâhlarına terketmektir. Bu suretle iki, sanayi arasında lüzumsuz rekabet ortandan kalkmış olur. Yukarıda isimlerini saydığımız fabrikalardan bazıları ilk senelerde el tezgâhların dokudukları bezleri tamamen nazarı itibara almadıkları için, imal ettikleri bazı bez nevelerine, kendi satış muhikalarında talep bulamamışlardı, meselenin tetkikinde bu bezlere olan ihtiyaç o muntakanın el tezgâhları tarafından temin edilegelirği anlaşmıştır.

[1] El tezgâhlarının hali hazır vaziyetlerini izah eden bahiste gelecektir.

Bu vaziyete göre memleket pamuklu mensucatının bir kerre büyük sanayi zaviyeindesn bir kerre de ev veya el sanayii şeklinde ifade ettiğimiz küçük sanayi (Zanaat) cephesinde mütalaa edilmesi lâzım geliyor.

Biz tetkimizi ev sanayii cephesine hasrederek bu meyanda ev dokuma sanayiinin kısa bir tarihçesini yaptıktan ve bu faaliyet şubesinin bugünkü vaziyetini gösterdikten sonra mezkûr ev sanayiinin kooperatifletirilmesi imkânarından bahsedeceğiz.

II — Türkiyede el ve ev dokuma sanayiinin tarihî ehemmiyeti

Türkiyede mensucat sanayii bilhassa pamuklu ev sanayiinin tarihi çok eskidir. P. Masson'un bir kitabından mülhem olduğunu söyleyen Ö. C. Sarç (1) 1788 yılında Türkiyeden yalnız Fransaya 2,3 milyon libre kıymetinde pamuklu bez ihraç edildiğinden bahsetmektedir. Bezden maada pamuk ipliği de ihraç edilmekte idi.

Fakat bu tarihte ham pamuk ihracatı dokuma ihracatından fazla idi. Bu devre Türkiye el sanayiinin Avrupada inkişaf etmeğe başlayan makine sanayiine az çok müessir olmağa başladığı devredir. Daha evvelki devrelerde Türkiye pamuk ipliği ve dokuma ihracatının daha münkeşif olduğu anlaşılıyor.

Fakat pamuklu ev dokuma sanayiinin asıl inhitatı 1825 yıllarında müşahede edilmiştir. Kapitalist ve emperyalist Devletlerin büyük sanayie geçmelerinden ve fazlai istihallerini sair memleketlere sevketmelerinden sonradırki, Osmanlı İmparatorluğu piyasaları ucuz fabrika pamuklu emtasile dolmuştur.

Türkiye pamuklu mensucat emteası ihracatı durmak şöyle dursun, bilhassa İngiltereden vaki idhalât 1828 senesinde 10.834 İngiliz lirasından) 1831 senesinde 105.615 İngiliz lirasına kadar yükselmiş bulunuyordu. Pamuklu sanayiimiz kuvvetli Avrupa rekabeti karşısında en ziyade müteessir olan sanayi şubelerindendi.

[1] Ö. C. Sarç, tanzimat kitabı sahife 423.

Mamafih Avrupa mamulâtı ilk evvelâ şehirlerimize geldiği ve kısmı mühimmi burada istihlâk olunduğu için pamuklu küçük sanayiinin Şehirlerde çalışan müstahsilleri daha evvel sarsılmıştı.

Osmanlı İmparatorluğunun münakale yollarından ve vasıtalarından mahrum olması ve halkın mühim bir kısmının kapalı aile ve aynı iktisad devrini yaşaması dolayısıyla, piyasa iktisadiyatından uzak kalmış ve bu yüzden Şehir piyasasını dolduran Avrupa mamulâtı ile fazla temas imkânı hasıl olamamıştır.

Yine Tanzimat adlı kitapta Urquhart'e istinaden verilen malûmata göre Türkiyenin, Avrupa Türkiyesi ve bilhassa İstanbul muntakalarının haricinde kalan sair muntakaların bilhassa Şark eyaletlerinin daha çok pamuklu bez sarfettiğinden ve buralara İngiliz pamuklusu sürmek imkânı olduğundan bahsedilmektedir.

Netekim münakale imkânlarının mevcut olduğu diğer bazı köy muntakalarına bile Frenk malları sokulabilmiştir.

Bir hayli buhranlı seneler geçiren Osmanlı sanayiini inhidattan kurtarmak maksadile 1863 tarihinde kurulan (Islahî sanayi Komisyonu) nun (1) sanayii ihya maksadile aldığı tedbirlerden biri de İstanbul küçük sanayi erbabını Şirketler dahilinde birleştirmektir. Daha ziyade kooperatif şirket mahiyetini alan bu teşebbüslerin sermayesine Hazine de iştirak ediyordu. Bu Şirkelerden biri de 1878 (1284) tarihinde tesis edilen İstanbul Kumaşçı Esnafı Şirketi idi. Fakat diğer esnaf şirketleri gibi men-sucat erbabını birleştirmeye matuf olan bu teşekkül de fazla yaşayamadı.

Esasen tanzimatın (1839) ilânile beraber lağvedilen gedik ve inhisarlardan sonra esnaf arasında her türlü sosyal ve ekonomik tesanüd bağları çözülmüş bulunuyordu.

Bütün bu hâdiseler neticesinde 18 inci asrın sonunda yalnız İstanbul'da çalışan bir kaç bin pamuklu tezgâhının adedi 100 den aşağı düşmüş bulunuyordu.

Ecnebi memleketler ile akdedilen en ziyade mazharı müsaade müahedeleri, kapitülasyonların tevhit ettiği gayri müsait vaziyet Türk el sanayiini bilhassa şehirlerdeki küçük dokumacıları bu faaliyetten vaz geçirmeğe mecbur etmişti.

[1] Osman Nuri, Mecellei Umuru Belediye. S. 765.

Memleketimizde ev dokuma sanayii neden geriledi ?

Diğer san'atlarda olduğu gibi el dokuma sanayiinin gerilemesini muhtelif sebeplere atfetmek mümkündür. Bunlar arasında en mühim sebep, bilhassa 19 uncu asrın yarısından sonra Avrupanın mümasil sanayi şubeleri el imalâtından makine imalâtına geçerken bizim makine sanayiinden uzak kalışımızdır. Hattâ 19 uncu asrın ortalarında doğru bir hayli münkeşif bulunan sanayiimizden bazıları meselâ inşaâtı bahriye müesseselerimizde her türlü teçhizat ile inşa edilen gemilerimizi sırf makine ile teçhiz etmek üzere İngiltere tezgâhlarına gönderiyorduk.

Makineye dört elle sarılmamaktan mütevellid hatamız bizi bilhassa sanayi sahasında Avrupaya nazaran 100 sene geri bırakmağa sebep olmuştur.

Netekim ki, nüfusun, iş bölümünün ve makine tatbikatının sür'atle inkişaf ettiği memleketlerde büyük sanayi dev adımlarla yürümüş ve büyük istihsal dolayısıyla mahrecini genişletmiş ve bu meyanda Osmanlı İmparatorluğunun piyasalarını istilâ etmeğe başlamıştır.

Kapitülasyonlar dolayısıyla de daha müsaîd şartlardan istifade eden gayri müslümler ve ecebiler, Türkler elinde bulunan san'at ve ticaret işleriyle iştigale başlamışlar ve bu meyanda daha ucuz Avrupa mamulâtinin memlekete girmesini teşvik etmişlerdir.

Dahilî gümrük resimleri gibi manialar da memleket sanayi ve ticaret hayatının sektedar ettiği de tabiidir.

Nihayet ihtiyaçların tahavvül ve tenevvüü gibi sosyal ve psikolojik âmiller yeni ihtiyaçlara daha kolay tekabül edebilen Avrupa emteasının ve mevaddın memlekete girmesine ve yerleşmesine fırsat vermişlerdir.

Bilhassa mensucat eşyasında tecelli eden müterakki bir idhalât artışı dokuma el ve ev sanayiinin inhitanına sebebiyet vermiştir.

Cümhuriyetten sonraki vaziyet :

Lozan müahedesile kabul ettiğimiz şartlardan biri de 1916 senesi gümrük tarifemizi 1923-1928 seneleri zarfında değiştirmemek ve yalnız pa-

ramızın kıymet sukutile mütenasip olarak 12 emsalile zarbederek tatbik etmekte.

Yine kapitülasyonvari olan bu son bağıllık ecnebi eşyasının kolaylıkla piyasalarımıza girmesini mümkün kılıyordu; Bu idhalât, 1929 senesinde tatbik edebileceğimiz yeni tarifenin resimlerini eskisine nazaran vassatı olarak % 50 nisbetinde yüksek tutulacağı anlaşılır anlaşılmaz, 1929 da iki misline çıkmış bulunuyordu. Bu tezeyüd idhalâtta pamuklu dokuma mühim bir mevki işgal ediyordu.

Fakat dokuma sanayii 1931-32 senesinde Türkiye piyasalarının maruz kaldığı Japon dampingi (Dumping) nden sonra bir kat daha müteessir olmuştu. Ucuz Japon dokumaları memleketin iç piyasalarına kadar sokulmağa muvaffak olmuş ve aynı nevi bezz imalile meşgul bir çok dokuma tezgâhı böyle bir rekabet karşısında işlerini bırakmağa mecbur kalmıştı.

Ancak idhalât ve döviz takdiyatından sonradırki, hariçten gelen ecnebi malların rekabeti azalmış ve yerli dokumacılara yeniden çalışma imkânı hasıl olmuştu. Eylül 1939 senesinde patlayan Avrupa harbinden sonra büsbütün azalan idhalât, büyük ve küçük sanayiimizi millî istihlâkin hemen hemen tamamını tatmin etmekle mükellef kılmıştır.

III — El tezgâh dokumacılığının hali hazır vaziyeti ve inkişaf imkânları

Sanayi Umum Müdürlüğünün aşağıdaki hususi istatistiğinde dokuma el tezgâhlarını Aydın, Burdur, Denizli, Gaziantep, Isparta, İstanbul, Kastamonu, Mardin, Merzifon mıntakalarile sair muhtelif mıntakalarda dağınık olarak görmektediriz.

İstatistik Umum Müdürlüğünün buna dair bir istatistiği mevcut olmadığı için Sanayi Umum Müdürlüğünün 1937 yılında mahallinde tetkikat yaptırarak elde ettiği bu rakkamları hakikate en yakın olarak kabul etmek mecburiyetindeyiz:

Dokuma mıntakaları	Dokumacılıkla uğraşanların adedi	Tezgâh adedi	Bir senede kullanılan iplik miktarı Kg.	Bir senede imâl edilen bez	
				Miktarı M. murabbâ	Kıymeti Lira
Aydın	4.000	1.500	450.000	2.500.000	575.000
Burdur	9.000	3 500	1.200.000	6.800.000	1.564.000
Denizli	21.000	6 400	5.000.000	31.000.000	7.130.000
Gaziyayıntap	8.000	3.000	1.000.000	6.000.000	1.380.000
Isparta	4.000	1.600	500.000	3.000.000	690.000
İstanbul	4.000	3.500	1.200.000	7.000.000	1.610.000
Kastamonu	12.590	4.000	2.100.000	12.500.000	2.875.000
Mardin	3.000	1.000	350.000	1.800.000	414.000
Muhte. mıntakalarda	20.000	5.000	2.000.000	0.000.000	2.000.000
Y e k û n ..	90.500	35.000	14.000.000*	83.000.000	18.780.000

1937 senesinde tanzim olunan bu cetvele nazaran bütün Türkiyede pamuklu bez dokuyan takriben 30.000 el tezgâhı vardır. Bu nevi dokumacılıkla uğraşanların adedi 90.500 kişiye balığ olmaktadır.

Bir senede kullanılan iplik miktarı 14.000.000 kiloya varmakta ve 83.000.000 metre murabbâna balığ olan bez miktarı 18.786.000 liralık bir kıymet ifade etmektedir.

Bu yazının intişar ettiği 1941 yılı ortasında bu tezgâh adetinin elli bine çıktığı alâkadar makamlarla tahmin edilmektedir.

El dokumacılığının dokuduğu bezler: Kaba bez, Astarlık denen ince bez (örtü ve iç çamaşırları için) mıntanluk alaca bezler, yollu minder örtüleri, yatak ve yorgan çarşafı, peşkir ve saireden ibarettir.(1)

Memleketimizde bu dokumacılık başlı başına bir san'at halinde icra edildiği gibi, köylülerin asıl meşgalelerini teşkil eden ziraatın yani ba-sında talî meşgale olarak yapılmaktadır.

El dokuma sanayiinin maruz kaldığı müşkülât :

- A) Teknik sebeplerden,
- B) Ekonomik sebeplerden ileri gelmektedir.

A) Teknik sebepler :

Teknik sebepler: bilhassa tezgâhların iptidailiğinde ve imalât safha-sındaki çözgü veya çözme ameliyesinin güçlüğü şeklinde tecelli etmektedir.

[*] Bu miktardan takriben 2.000.000 kilogram el ile bükülen ipliktir.

Memleketimizde el dokuma sanayiinde kullanılan tezgâhlar, daha yukarıda kısaca işaret edildiği veçhile, kurma tezgâhlar ve çukur tezgâhlar denilen gayet iptidai tezgâhlardan terekkülüp eder, en fazla kullanılan çukur veya gömme tezgâhların umumiyetle tercih edilmesinin sebebini, Tevfik Eşberk (1) bunların imalinde kullanılan malzemenin bir kaç ağaçtan olması ve kabili nakil olması diğerinin ise uzun ve kalın ağaçlardan terekkülüp etmesi ve daha külfetli olması suretile izah etmektedir.

Köylü bu tezgâhları bizzat imâl etmekte yahut Nahiyedeki ve Kazadaki ustalara cinsine göre 25 ilâ 50 liraya imâl ettirmektedir.

Memleketimizdeki mevcut tezgâhların vasatî istihsal kabiliyetini, tezgâhların muhtelif olmasından, dolayı, tesbit etmek güçtür. Kapasite tezgâhın ve dokuduğu kumaşın nevi ve eb'adına göre tehâlûf eder. Buna rağmen memleketimizde umumiyetle müstamel olan mezkûr iptidai dokuma tezgâhlarını imâl ettikleri muhtelif eb'addaki kumaşların mikdarı günde 10 ilâ 15 metre arasındadır.

Atkı mikdarının artmasına müsaîd olan tezgâhlarda daha fazla bez dokumak da kabildir. Netekim İstanbulda hanlarda çalışan ve bir kaç yüz liraya mal olan pedallı tezgâhlar daha fazla atkı almağa müsaiddir.

Türkiyede bilhassaa köylü ev dokuma sanayiinin duçar olduğu en mühim teknik müşkülât dokuma ameliyesine takaddüm eden çözme ameliyesindedir, tezgâhların basit, çalışma şeraitinin pek sıhhi olmamasına rağmen dokuma işi işçiyi pek fazla yormamaktadır. Tezgâhların tedricen ıslahile vasatî randımanın artacağı tabiidir.

Sair memleketlerde bilhassa komşumuz Bulgaristanda da Hükümetin köylüye daha fenni şekilde imâl edilmiş tezgâh tevzi ettiği gibi, İktisat Vekâletimizin de son seneler zarfında köylüye bir hayli tezgâh tevzi ettiğini memnuniyetle öğrendik. Bu tevziin temadisi şüphesiz ki Türk dokumacısının randımanını arttıracaktır.

Asıl halledilmeğe lâyık olan mesele, köylü müstahsili en fazla meşgul eden çözme işidir. Köylü yerde, tavanda ve dolapta icra ettiği bu çözme işinde hem fazla vakit zayi etmekte hem de hususî aletlere çalışa çalışmadığından az muvaffak olmaktadır. Çözme ameliyesine takaddüm eden haşillama işi de bir hayli vakit yemektedir.

[1] Türkiyede köylü el san'atlarının mahiyeti ve ehemmiyeti: Tevfik Eşberk Ankara 1939.

[2] Tevfik Eşberk, zikredilen eser sahife ; 81.

Halbuki dokumacılktaı ev sanayiini idame ettiren başka memleketlerdeki dokumacılar, bizzat imâl etmedikleri iplik gibi çözme ve haşıl-lama işini de makinelerle çalışan başka müesseselere gördürmektedir. Kooperatifler bu faaliyetleri nefsinde cemenen en ideal teşekküldür.

Türk ev sanayiinde dokumacı, kendini en çok işgal eden çözme ve haşıl-lama işinden bir türlü kurtaramamıştır. Piyasadan güçlkle tedarik ettiği pamuk ipliğini bizzat çözerek, çile, boya ve bobin haline geti-rerek ve haşılıyarak dokumaya elverişli bir şekle sokmağa bir hayli za-man sarfetmektedir. (Aıntap müstesna bazı yerlerde çözgücü ve taharcı ola-rak münferaden mütehasıs ustalar faaliyettedir.

Kaldı ki, dokumacının bu işi gayet basit bir halde yapmasından do-layı iplikleri gayri muntazam bir surette sarılmakta ve kumaşız kalitesini müteessir etmektedir Randıman düşmekte ve pahahlaşmakta haşıl gayri mütecanis olduğundan kalite düşmektedir.

Bu hususta daha sarih bir fikir vermek için el ile yapılan çözgü ile, makine ile yapılan arasındaki nisbet 1: 14 olduğunu söyleyelim. Yani makine ile vasatı olarak 14 misli daha fazla sür'atle çözülebilir. Makine kapasite ve büyüklüğüne göre bu nisbet daha da yüksektir.

Demek oluyor ki ev sanayii ile meşgul olan müstahsile teknik ba-kımından yapılacak yardım dokumacının üzerinden çözme, haşıl ve boya işlerini almak ve bunları ev sanayiinin tekasuf ettiği muntakalarda Kooperatif şeklinde vücade getirilecek Dokuma ihzar santrallerine gördürmektedir.

Yine dokumacıların teşkil edecekleri bu ihzar kooperatif santralleri münferid mütehasıs-sların bu uğurda sarfettikleri fazla zaman ve malze-medem bir hayli tasarrufu temin edecek ve müştereken yapılacak büyük mikyasta iş sayesinde makine kullanmak çok karlı olacaktır. Bu santrallerin çözme işine ilâveten apre ve boyama işlerinin deruhte edileceği tabiiik.

Dokumacı, esasen ortağı olduğu bu kooperatifte, küçük bir bedel mu-kabilinde ipliğini çözdürebilecek, sardırabilecek, kumaşını apre ettirebile-cek ve boyatabilecektir.

Yaptığımız tetkikata nazaran ufak çözme makineleri takribem 2000 liraya mal olmakta ve beş makineli orta cesamette bir santral 10.000 liraya çıkmaktadır? İçinde bulunduğumuz harp devrinde belki bunların tedariki

[1] Bilhassa haşıl ve çözgü makinelerinden mürekkep.

güçleşmiştir. Fakat tesis ettiğimiz sanayie nazaran bedeli pek büyük yekünler teşkil etmeyen bu nevi santrallerin tesisi hususunda alâkadar mercilerin muktezi etüdlerinin biran evvel hazır bulundurmalarına ihtiyaç vardır. (1)

B) Ekonomik müşkilât :

El sanayiinin karşılaştığı asıl müşkülât bilhassa iktisadi sahada tecelli etmektedir. Bu iktisadi müşkülâtın en bariz cihetleri bir kerre iplik, bir kerre de kredi tedarikinde kendini gösterir.

İplik ve saire gibi iptidai maddenin tedariki kredi tedarikile alâkadardır. Daha evvelce de işaret ettiğimiz veçhile, memleketimizde bilhassa köylerde dokuma tezgâhların kısmı azamı sermayedar (mültezimlerin) mahlûdudur. Bu seneyide 50-100 ve daha fazla olan müteşebbisler çoktur. Ham madde tedariki, işçilere ücret vermek hususunda yabancı sermayeye muhtaç olanlar yüzlerce tezgâh işleten bu sermayedarlar değildirler; Kat'i bir tasnif yapmak mümkün olmamakla beraber, 50 ve daha az tezgâhı olan küçük müteşebbislerdir. Bu küçük müteşebbislerin, bir kısmı bir vakitler mezkûr büyük sermayedar patronların emri altında çalışmışlar ve dokumacılara efendileri nam ve hesabına iş tevzi etmişler ve mal tesellüm almışlar ve işçilere ustalık yapmışlardır.

Mahdud sermayesi olan sermayedarlar gerek iptidai madde bilhassa iplik tedariki, gerekse ücret ve sair masrafları karşılamak hususunda krediye muhtaçtırlar.

Dokuma ipliği imali için lâzımgelen ipliğin tedariki bilhassa son senelerde son derece güçleşmiştir. Pamuklu dokumasile beraber iplik idhalâtı azalmış, Devlet fabrikalarında eskiden satış ipliği olarak istihsal ettikleri imalâtın mühim bir kısmı Ordunun bez ihtiyacına tahsis edilmiş, memlekette yeniden bir çok tezgâh çalışmaya başlamak suretile, munzam bir iplik talebi ile daha karşılaşulmuştur. (2)

Bu fazla talep karşısında hususi iplik fabrikaları, bu nevi ipliklere konan narhdan dolayı, fiatlarını arttıramamış fakat tediye ve teslim şartlarını istedikleri şekilde tesbit etmişlerdir. (Bilhassa peşin satışta ısrar etmek noktasında);

[1] Bu fiatlar son harpten evvelki fiatlardır.

[2] Hakikate bakılırsa her numero iplik fabrikalara korumuyor.

Mamafih içinde bulunduğumuz harp konjonktüründen sarfınazar etsek de Sümer Bank fabrikalarının el tezgâhtarlarının muhtaç oldukları mik ve kalitede ipliği tamamen temin etmekten uzaktırlar. (Harice iplik yapılması yalnız Ereğli Fabrikası için düşünülmüştür. Diğerleri ancak kendi ihtiyaçlarını karşılar.

Mezkûr fabrikalardan el tezgâhlarının istediği evsafa ipliği verebilen Ereğli Malatya ve Nazilli fabrikalarıdır.

Mütahassısların yaptıkları bu hesaba göre Yedikule ve İzmir fabrikaları 4,531 kiloluk bir paket ipliği (650) kuruşa satmaktadırlar. Bu hesaba göre ipliğin bir kilosu (140) kuruşa gelmektedir. Halbuki maliyetin pamuk fiatı 32 kuruşu geçmemek şartıyla bunun yarısına balığ olduğu tahmin edilmektedir.

Dokuma ev sanayii bugün bir teşkilâta raptedilmişmidir?

Pamuklu bez idhalâtının asgarî hadde inmesinden ve Ordu ihtiyaçlarıyla beraber dahilî talebin artmasından ve fiatların yükselmesinden dolayı memleketin bir çok yerlerinde tezgâh adedi artmıştır. Alâkadar Makamların yaptıkları tahminlere nazaran bu etüdün yazıldığı sıralarda pamuklu dokuma ile iştilal eden el tezgâhlarının adedi takriben 50,000 rakkamını bulmuştur.

İktisat Vekâletinin alâkadar daireleri Halk Bankası ile müştereken bu evsanayi ile yakından meşgul olmakta, mıntaka mıntaka, tezgâh ve çıkıık tevzi etmekte, bu küçük sanayi erbabını dokuma kooperatifleri etrafında toplamakta, bu kooperatifler vasıtasile dokumacılara bilhassa iplik tevzi etmektedir. Diğer taraftan Ankara Zıraat Enstitüleri dokuma Evsanayiinin temerküz ettiği bazı mıntakalarda seyyar dokuma huca ve ustalar sevketmekle köylüye dokumacılık öğretmektedirler.

İktisad Vekâleti ile Halk Bankasının müşterek teşebbüsile memlekette kurulan dokuma kooperatiflerin vaziyeti aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Memleketimizde Dokuma Kooperatifleri (Mayıs 1941)

Kooperatifin bulunduğu yer	İ s m i	Ortak adedi	Tezgâh sayısı	Serma- yesi
Akseti (Antalya)	Dokumacılar Koo.	(Yeni teşekkül ettiğinden hak- kında hiç bir malûmat yoktur.		
Babadağ (Denizli)	" "	720	953	28.915
Buldan "	Dokuma alım, satım Koo.	1015	1892	28.315
Burdur	" yapış, " "	797	926	23.450
Bursa	Havlucu sanat. Koo.	169	452	—
"				
Çankırı	Dokumacılar "	39	60	1.870
Denizli	Dokuma yapış, satış "	452	527	9.387
Gaziantep	" Kooperatifi	231	1214	50.675
Güveçlik (Denizli)	Dokuma alım, satım Koo.	132	132	5.160
Güney "	Dokuma Koo.	85	123	3.100
Hisar "	Dokuma yapma, satma K.	141	158	6.308
İstanbul	El çorapçıları Koo. (hali teşekkülde)	64	224	—
"	Yazma dokuma Ko.	296	881	2.775
Kadıköy (Denizli)	Dokumacılar Koop.	—	—	—
Kale "	Dokumacılar İstihsal ve İstihkak Kooperatifi	230	412	12.210
" "	Çulhalar Koop.	303	317	12.480
Karacasu (Aydın)	Dokumacılar Koop.	208	257	15.500
Karahallı				
Kütahya	" "	235	258	11.815
Kızılcabölük				
Denizli	Dokuma yapma ve sat- ma Koop. Şirketi	987	1470	24.780
Merzifon	Dokumacılar Koop.	68	878	4.760
Semirkent				
İsparta	" "	274	633	15.770
Şebinkarahisar				
Tamzara	Koop. Dokuma Ş.	41	82	12.688
Tavas (Denizli)	Dokumacılar Koop.	101	247	5.740
Tosya				
Kastamonu	" "	536	1208	20.960
Yozgat	(Hali teşekkülde)			

IV — Pamuklu Ev dokuma sanayiinin kooperatifleştirilmesi

El sanayiinin inkişafı hususunda kooperatifleşme en muvafık bir teşkilâttir. El sanayiinin mühim rol oynadığı memleketlerde kooperatifler bir hayli inkişaf etmiştir.

Esasen bizde de Hükümet bu ihtiyacı hissetmiş ve ihzar etmekte olduğu Küçük San'atlar Kanunu projesinde el sanayiinin teşkilâtlandırılmasını kooperatiflere tahsis etmiştir. Projede el sanayii ile meşgul olan zümrenin kooperatiflere girmelerini mecburî kılmıştır. Buna sebep müstehlike san'atkâr arasında mevcut olan mutavassıtların bilhassa küçük san'atkârı istismar etmelerinin önüne geçmektir

Kooperatif teşkilinin ihtiyarı olduğu hallerde dokumacının vaziyetini düzeltmesi çok güçtür.

Mamafih yalnız kooperatif teşkilini mecburî kılmak suretile mesele halledilmiş değildir. Gerçi bu nevi kooperatiflerin :

- 1 - İptidai maddelerin bir elden ve ucuza mübayaasında,
- 2 - İşletme sermayesinin tedarikinde,
- 3 - Ortakların imâl ettikleri dokumaların sürümünde,
- 4 - Tezgâhların tecdidinde ve imalât tekniğinin tekemmülünde,
- 5 - Çözme, haşıl, boyama, işlerinin müştereken ifası hususlarında, faydaları aşikârdır.

Fakat iş tatbikata intikal edince bir çok sosyal ve ekonomik müşkülâtla karşılaşırız. Bir kerre teşkil istediğimiz dokumacılar kooperatifinin ortakları kimlerdir. Yüzlerce tezgâha sahip büyük sermayedarını, 10 ilâ 50 tezgâha sahip olan kısmen müstakil kısmen sermayedar emrinde çalışan patron veya ustalarını; yoksa tezgâh başında çalışan dokuma işçisini ? Mevzuu bahis kooperatiflerde patron ve işçi vaziyeti gözeltmeden on tezgâhı olan amilleri ortaklığa almaktadır. Ondan fazla tezgâhı olanlar, eğer muvaaza şeklinde dahil olamazlarsa, kooperatif dışında kalmaktadırlar.

İşte kooperatif teşkilinden evvel bence gözönünde tutulması icabeden cihet bu sosyal farkların haline doğru gitmektir.

Gerçi ideal en zayıf tabakayı yani dokumacıyı tezgâha sahip kılmak ve bu küçük müstahsili kooperatife sokmaktır. Ancak devlet yardımile

mümkün olabilecek böyle bir hareket zannedildiğinden çok daha güçtür. Bunu teşmil edersek elyevm yüzlerce, ve binlerce tezgâha sahip olan veya bunların mübayaâ ve imalât ve satışını finanse eden müteşşebbislerin (mültezim) lerin faaliyetine sed çekmiş olur. Sosyal adalete pek uygun olmasa bile, yıllarca bu sahada çalışmakla ekonomik bir fonksiyonda bulunmuş olan bir zümrenin rolünü hiçe saymak bittabi doğru olamaz.

O halde Ev dokuma sanayiinin vaziyetine ıslah hususunda plânlı faaliyeteye geçmek ve müstakar bir siyaset takip etmek icabediyor.

Kooperatif davası bu siyasetin belki sıklet merkezidir. Fakat bütünü değildir. Bütün cazibe ve faydalarına rağmen Kooperatiflerin bizde istediğiniz şekilde muvaffak olamamalarına en büyük sebep, faaliyet şubesinin sair umumî esaslarını hazırlamadan, halletmeden kooperatiflerin kurulmasıdır. Toprağı müsaid olmayan bir nebatın neşvünema bulamıyacağı gibi, zemini, umumî şartları elverişli olmayan yerlerde de kooperatiflerin idamei hayat etmeleri mümkün değildir.

Fazla umumileşmeden sarfınazar ederek tekrar mevzuumuza avdet ederek dokuma kooperatiflerinin karşılaştıkları bir mühim güçlüğü daha temas edelim: Malûmdur ki, bu nevi kooperatifler faaliyetlerin her uç safhasında: mübayaada, imalâtta ve sürümde krediye muhtaçtırlar. Bilhassa nakdi iktisadın henüz hulûl etmediği köylerde çalışan kooperatifler, küçük müstahsillerden tereküp eden, ortaklar bir tasarruf sermayesine malik olmadıkları için, daima yabancı sermayenin yardımına muhtaçtırlar.

Mamafih mahdud aza ile teşekkül eden bazı kooperatifler de zati sermayenin fıkdanından dolayı "munzam hisse senedi," namile hususî bir iştirâk sermayesi tesis etmektedirler. Aslı ve munzam hisse senedlerinin kıymeti her ortak için 500 lirayı geçtiği takdirde ortaklara müteceviz miktar için "istikraz senedleri," verilmektedir (1).

Bu finansman usullerile kooperatif prensiplerine pek uygun hareket edilmediği muhakkaktır.. Fakat ortada bir hakikat var, o da kooperatif sermayesinin ekseriyat halde ihtiyaca kıyafet etmediğidir. }

Bu münasebetle şurasını tebarüz ettirmek lâzımdır ki, Türkiye gibi sermayesi kıt olan bir memlekette bu gibi sosyal ve ekonomik teşebbüslerin daha ziyade yabancı sermaye ile finanse edilmesinde bir zaruret vardır.

(1) Merzifon dokuma kooperatifi ana mukavelesi madde 17, 18, 19.

Diğer kooperatiflere nazaran adedce faik olan ve adedleri takiben (600) i bulan zirai kredi kooperatiflerin kuruluş ve işleyişlerini mümkün kılan en büyük âmil bu teşekküllerin Ziraat Bankası tarafından finanse edilmeleridir. Hatta bu teşekküllerin sermaye terekükplerinde yabancı sermaye dozu bazan çok fazla gelerek zati sermaye hissesini bununla kooperatif işlemlerini müteessir etmektedir.

Şu halde dokuma kooperatifleri teşkilile beraber halledilmesi icabeden diğer mühim bir mesele, bunlara kısa ve uzun vadeli yabancı sermayeyi temin edecek bir kredi müessesesine raptetmektir.

1 - Kredi ihtiyacı :

Dokuma ev sanayini hangi kredi müessesesi finanse etmelidir :

Bilhassa kooperatif teşkilâtına raptedildikten sonra ev sanayiini finanse edecek kredi müessesesi olan hatramıza:

1 - Ziraat Bankası

2 - Sümer Bank

3 - Halk Bankası dolayısıyla Halk Sandıkları gelir.

Bir devlet teşekkülü olan Ziraat Bankası, zürran, köylünün bankasıdır. Açtığı kredilerin mühim bir kısmı ziraatte, diğer kısımlarını zirai mahsullerin ticaretine ve kıymetlendirilmesine tahsis etmektedir.

Ziraat Bankası aynı zamanda bir kooperatif bankasıdır. Hususi kanununa göre kurduğu (600) zirai kredi kooperatifinden maada ticaret kanununa göre ve Ticaret Vekâletinin vesatetile kurulan bir çok tarım satış kooperatiflerine, ki (adedi 60) yine Ticaret Vekâleti tavassutile kredi açmaktadır.

Bunların haricinde kalan kooperatiflerin adedi mahduttur. Küçük san'atlara aid kooperatiflere yukarıda söylemiştik. Demek oluyor ki filiyatta kooperatiflerin ekseriyetini finanse eden Banka Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankasıdır.

Sümer Banka gelince: Bu banka bütün sermayesini kurduğu ve işlettiği büyük sanayi müesseselerini finanse etmeğe hasretmiştir.

Küçük sanayie ve bilhassa el dokuma sanayiine yapacağı yardımı daha

ziyade teknik sahada beklemek doğrudur. Halihazır sermaye vaziyetile Sümer Bankın ev sanayiini malî bakımdan organize ve finanse etmesine imkân yoktur.

Bir Holding bankası olan Halk bankası: Halk Sandıkları vasıtasile halkın ve bilhassa ticaret ve sanayi erbabının küçük miktarda kredi ihtiyacını tatmin etmek üzere kurulmuş bir millî müessesedr

Halk Bankası isminden, bu müessesenin istihlâk kredisile meşgul olması lâzımgeldiği anlaşılmalıdır. Halk Bankası memleketin muhtelif mıntakalarında bulunduracağı Halk Sandıkları vasıtasile bilhassa küçük sanayi erbabına muhtaç oldukları kredileri kolayca ve ucuzca temin etmektir. İstihlâk kredisile asıl uğraşacak müessese, bu gaye ile 1886 senesinde Midhat Pâşa merhum tarafından kurulan İstanbul Emniyet Sandığıdır. Zamanla asıl gayesinden inhiraf ederek bir tasarruf sandığı ve ipotek kredisî müessesesi haline gelen bu teşekkülün gayei asliyesine rücu etmesinden ve bu yoldaki faaliyetini memleketin sair şehirlerinde şubeler açmak suretile arttırmasile, istihlâk kredisile uğraşacak müstakil bir teşkilâta malik olacağımız şüphesizdir.

Bu suretle Halk Bankası (Halk Sandıkları) Türkiyede "Le petit credit professionnel," küçük san'at kredisile resen meşgul olan bir müessese haline gelebilecektir. Fakat bunun için Halk Bankasının malî ve idarî bünyesinin daha fazla takviye edilmesine diğer taraftan Halk Sandıkları vasıtasile küçük Tâcir ve san'atkarın kendi aralarında teşkilâtlanmalarına lüzum vardır. Küçük sanayi erbabı arasındaki en muvafık teşkilâtın da yine kooperatif şeklinde olacağını sair memleketlerdeki emsali göstermiştir.

Halk Bankasının sevki idare ve kontrolüne tabi İstanbul ve Ankara Halk Sandıkları sermayelerinin müsaadeler inisbetinde bu iki Şehir esnafına yardım etmiş bulunuyorlar.

Halk Bankası İdaresi bu hususta daha ileri giderek memleketimizde ev sanayiinin mütemerkez olan bir merkezde, Denizli'de bir Ajans açmak suretile dokuma müstahsillerinin yakından yardımına koşmuştur.

Memleketimiz el sanayiinin arzettiği vüs'at müvacehesinde Halk Sandıklarının yardımı çok az ve mevzii kalmaktadır.

Bu yardımları arttırabilmek için ya Halk Sandıkları teşkilâtını küçük sanayiin az çok müttekâsif bulunduğu diğer mıntakalara teşmil etmek, yahut bu mıntakalarda esasen çalışmakta olan Ziraat Bankalârınâ bu işi gördürmek.

Yahut da Ziraat Bankasının mevcut teşkilâtından istifade ederek iki Banka (Ziraat Bankası ve Halk Bankası) arasında bir iş birliği vücade getirmek suretile meselenin haline doğru gitmek lâzımdır.

Kaldı ki, Halk Bankası sermayesine Devletten maada Ziraat, İş ve Sümer Bankaların mali iştirâkleri de vardır. Bu iştirâkler sayesinde mezkûr müesseselerin Halk Bankası ile ve onun gördüğü işlerle yakından alakası mevcut olmalıdır.

Halk Bankası sermayesi.....	1.200.000 Lira
Bunda hazinenin iştiraki.....	1.000.000 „
Sümer Bankın iştiraki.....	60.000 „
Ziraat Bankasını iştiraki.....	65.000 „
Eti Bankın iştiraki	10.000 „
Emlâk Bankasının iştiraki	10.000 „
İş Bankasının iştiraki	60.000 „

2) İptidai madde bilhassa iplik temini :

Dokumacıların hemen ekserisi başlıca ham maddelerini teşkil eden ipliği hariçten tedarik etmektedir. Piyasadan uzak kalmaları dolayısıyla ipliği doğrudan doğruya fabrikadan veya toptancıdan değil, yakın kasabalardaki tüccardan veya kendilerine ipliği getirip dokumayı alan ve aynı zamanda para avans veren mutavassıtlardan almaktadırlar.

Bu mutavassıtlar dokumacının karşısına tek alıcı ve tek satıcı olarak çıkmakta ve bu suretle hem mübayaa, hem de satış fiyatını dikte etmektedirler. Bu meyanda dönen para dokunan kumaşın metresi başına verilen bir küsur kuruştan tereküp eden mahdud bir meblağdır.

Samed Ağaoglu Denizli havalisinde 3 kişilik bir dokumacı ailesinin haftalık kazancı 150 kuruş etrafında döndüğünü kaydetmektedir. (1)

“Aynı müellife nazaran,, bir tezgâhın normal olarak bir haftalık iplik ihtiyacı 25 liraya kadar tahmin edilmektedir. Bu ipliğin bir hafta zarfında kumaş haline getirilmesi ve kumaşın derhal satılması lâzımdır ki, yeniden iplik tedarikine muktezi para elde edilebilmiş olsun. “Halbuki

[1] Küçük sanat meseleleri. Sahife 112; Ahvali hazıra dolayısıyla azalan işçi neticesinde bizzat tezgâh başında çalışan bir işçinin ücreti günde 50 kuruşu aşmamıştır.

sürüm teşkilâtı olmadığı için mamulün satılması gecikince, dokumacı ailesinin nafakasını temin eden tezgâhını durdurmamak için çarünaçar tüccardan hangi şartla olursa olsun kredi ile iplik alacaktır. Bu suretle sair köylü istihşallerinde olduğu gibi, dokumacılıkta da köylü daimî olarak mufavassita borçlanmakta ve böylelikle onun daimî bir istismar objesi haline gelmektedir.

Mübayaa ve satış işlerini deruhte edecek bir kooperatif faaliyete geçer geçmez tüccarın bu inhkisarlı vaziyetile karşılaşacaktır. Tüccar bir taraftan bizzat sahip olduğu tezgâhlar ile, diğer taraftan kendi tezgâhlarında fakat tüccarın nam ve hesabına çalışan dokumacıların hakimiyetini elde etmiş kuvvetli bir blok olarak sahayı daha önce işgal etmiştir.

Yeni kurulacak bir kooperatif çok kuvvetli mali menabie ve gayet elâstiki bir idareye dayanmalı ki, bu sahaya ayak basabilsin ve mez-cudiyet gösterebilsin.

Kooperatiften meded umacak olanlar, bir vakitler tüccar evinde çalışıp ustalık etmiş olan ve beş on tezgâha bazan bir kaç misli daha fazla tezgâha sahip olan küçük müteşebbislerdir.

Şayet kooperatif muvaffak olmaz ve dağılırsa, bu küçük müteşebbislerin eskiden az çok yardım gördükler itüccardan yardım görmeleri pek mümkün değildir. Bunların mevcut yarı müstakil vaziyetlerini de kaybetmeleri ihtimali fazladır.

Fakat kooperatif muvaffak olursa, ortaklar meyanına bu küçük müteşebbislerden maada bir kaç tezgâha sahib olan münferid dokumacıları da alması pek âlâ mümkündür.

Hulâsa edecek olursak, bu sahada da kendine has bir nizamla karşılaşırız. Kökleşmiş olan bu nizamın bugünkü modern sosyal ve ekonomik sistemle gayri kabili telif olan bir nizam olduğu aşikârdır. Bütün mahzurlarına rağmen halen işleyen ve memleket iktisadiyatında kendine göre ve fonksiyon olan bu müesses nizamı kooperatif nizamı dediğimiz bir başka sistemle ikame ederken, daha işin başında iken çok dikkat ederek tatbik etmemiz lâzımdır.

Faaliyet şubesini sarısmamak için asıl nizamı yanında tatbikini tecrübe ettiğimiz bu nizamı önce tüccarın el atmadığı mntakalarda tatbik etmek ve böylece bir kaç koldan yürüdükten ve muvaffakiyet gösterdikten sonra tedricen diğer mntakalara teşmil etmek gerektir. Hususi bir iktisadi strateji istilzam edecek bu yeni kooperatif siyaseti yalnız ev ve dokumacılık sanayiinde değil, diğer bütün küçük sanayi, küçük ticaret ve ziraat sahalarında da mevzuubahistir.

Hali hazırda iplik buhranı had bir vaziyet arz etmektedir. Hükümet alâ-kadar teşekküller vasıtasile dokuma kooperatiflerine kredi ile iplik tevzi ettirmektedir.

Yalnız dokuma tezgâhlarında olduğu gibi, iplik tevziinin deekonomik ve sosyal bakımından adilane cereyan etmesi tabiidir. Mahdut olan ve el altından "narhtan,, daha fazla satılması mümkün olan ipliği bilâhare tesellüm edilecek dokumaya mukabil tevzi etmek çok yerinde olurdu. Aksi takdirde ipliğin kumaş imâl edilmeden satılması tehlikesile karşılaşabilir.

Halk Bankası da Ankara Halk Sandığının bi Ajansını, Dokumacılığın en müttekâsif olduğu Denizlide tesis etmek suretile o mıntakanın kredi dolayisile iplik ihtiyacını karşılamak yolunu tutmuştur.

Mamafih Denizlide bir hayli zamandanberi çalışan İktisad Bankası da dokumacıların finansmanile iştigal etmektedir.

3) Satışın temini :

Mübayaa ve imalât safhalarında çekilen güçlükler mamulün satışında da mezuubahistir. Hele piyasadan uzak olan mıntakalarda, dağ köylerinde mamulün satışı çok müşkül bir vaziyet arz eder. Piyasalık bez dokuyan müstahsiller mamullerini şu şekillerde piyasaya çıkarırlar:

- 1 - Kendilerine iplik ve kredi veren tüccara,
- 2 - Köy nahiye veya kazanın hafta pazarına,
- 3 - Gezginciler vasıtasile (Şile bezlerinde olduğu gibi)
- 4 - Yerli Mallar Pazarları vasıtasile.

Nakdi iktisatla, dolayisile piyasa iktisadile münasebete geçmemiş olan ve dokumacıların büyük bir kısmı iplik ve kredi tedariki bahsinde de işaret ettiğimiz gibi mamulünü kendile iplik ve kredi veren tüccara satar daha doğrusu teslim eder. Teslim eder diyoruz, çünkü bu nevi dokumacılar kendilerine kredi ile verilen iptidai maddenin fiyatının, eğer biliyorlarsa, tayininde bir rolleri olmadığı gibi, cüz'î para avans şeklinde aldıkları nakdi borçlara mukabil teslim etmekle mükellef oldukları mamullerin satış fiyatını tayinde de bir rolleri yoktur. Tüccar teslim aldığı mamule muayyen bir kıymet takdir eder. Bu bir taraflı takdir edilen "bedel,, den evvelce ikraz ettiği iplik ve kredinin, yine kendi tarafından takdir edilen bedeli çıkardıktan sonra, geriye verecek bir kaç kuruş kalırsa, bunu dokumacıya verir.

Mamafih dokumacı serbest piyasada malını satmakta serbestir. Bu takdirde ele geçen para ile kendisine daha evvel iplik ve avans vermiş olan tüccarın alacağını tasfiye edebilir. Fakat bunun için bir piyasaya ve pazara ulaşacak yola, nakil vasıtasına ve bu işlere tahsis edecek zamana muhtaçtır.

Köy, Nahiye ve kasabalarda kurulan hafta pazarlarında karşılânâ çıkan müstehlik değil, yine tüccar ve komisyoncudur. Bir çok dokumacının bu pazarlara gidecek vasıtaları yoktur, buralarda bekliyecek zamanları yoktur. Tezgâhı başından ayrılması nafakasına mal olabilir. Bu sebepten dolayı, pazarda bulacağı fiat borçlu olduğu tüccarın vereceği fiattan daha bile fazla olsa, bu rizikoyu taşıyabilecek takatı yoktur. Binaenaleyh tüccarın emri altında çalışmak mecburiyetindedir.

Gezginciler vasıtasile mamulleri sürüme bilhessa büyük Şehirlere yakan mıntakalarda ve muayyen bezlerde mevzuubahis olmaktadır. Bunun misalini bilhassa İstanbula gelen ve yatak ve yorgan çarşaflığı için İstanbula gelen ve yatak ve yorgan çarşaflığı için bazı semtlerinin evlerini dolaşan Şileli gezgincilerinde görürüz.

Sümer Bankın Yerli Mallar Müessesesi de muhtelif şubelerinde dokumacıların bezlerini satmağı kabul etmişlerse de, yukarıda saydığım müşküller iyenerek bu pazarlara mal satan dokumacıların adedleri mahdud kalmıştır.

Geriyе, dokumacıların kendi kooperatifler imarifetile yaptıkları satışlar kalıyor. İstanbul, Denizli ve saire yerlerdeki kooperatiflerin satışları inkişaflar arz ediyor. Esasen dokumacıların en tabii safiş teşkilâtı kooperatiftir. Yalnız biz bu kooperatifleri münhasıran satış kooperatifi olarak değil, dokumacıların müşterek mübayaa ve imalât (bilhassa çözme, haşıl, boya ameliyelerinde) ve satış işlerini de birlikte idare eden üniversal bir teşekkül olarak çalışmasını isteriz.

Kooperatiflerin kuruluş formalitelerini (örnek nizamname, formüler; işle-yiş safhalarını (örnek defterler, mizanlar, bilançolar v.s.) ve murakabe işlerini bir nizama rahattığımız, bunların idarelerine muktezi elemanları yetiştir-dığımız, bu meslek erbabını bir karyere rabtettiğimiz gün kooperatifler iş-leyecek ve verimlerini verecektir.

Evdokuma kooperatiflerin el ve evdokuma sanayiinde muhim hizmet-leri olacağı aşıkardır.

Bizde Ziraî Kooperatifler neden inkişaf edemiyor?

Dr. Yusuf Saim ATASAGUN

Memleketimizde ziraî sahada Kooperatif teşkilâtının henüz matlub şekilde inkişaf edemediğini ve on senedenberi yapılan teşebbüs ve hareketlerde müşkilâtle karşılaşıldığını görüyoruz. Bu mevzu üzerinde fikir yürütenler umumiyetle şu amillerin tesirleri altında kaldığında birleşiyorlar:

Köylümüz okumak ve yazmak bilmiyor ve dolayısıyla cahildir. Kooperatifin mahiyetini ve faydalarını takdir edemiyor. Köylümüz Kooperatifleri idare edebilecek vasıflara henüz malik değildir. Köylümüz ferdiyeci bir karaktere sahibdir ve bu sebepten müşterek çalışma isteyen Kooperatif teşkilâtına karşı yakınlık ve alâka göstermiyor. Hülâsa köylümüz henüz Kooperatif idare edebilecek bir seviyeye erişmemiştir. Diğer taraftan Kooperatif prensipleri memleketimizde yanlış bir şekilde tatbik edilmektedir. Hatalı bir yola girilmiştir. Esaslı bir reform'a ihtiyaç vardır.

Bu mülâhazalarla Memleketimizde ziraî sahada Kooperatif teşkilâtının vücuda getirilmesine hakikaten lüzum ve ihtiyaç olup olmadığında tereddüt edildiğini de görüyoruz.

Kısaca tesbit olunan bu mütalealar Ziraâî Kooperatif siyasetimizin prensip mes'elelerini teşkil etmektedir. Bu prensip suallerine memleketimizde ziraî Kooperatif hareketlerinin geniş mikyasta başlandığı 1929 senesinde kat'î cevap verebilmek belki bir'az güç olurdu. Fakat on seneden beri elde olunan tecrübeler zihinleri kurcalayan ve tereddütler doğrudan endişelere lazım gelen cevapları kendi kendine vermiş bulunuyor.

Memleketimizde ziraî sahada faaliyette bulunan Kooperatifler sadece kredi ve satış işlerine inhisar etmektedir. Bugün kredi Kooperatiflerinde 140.000 ve Satış Kooperatiflerinde de 62.000 ortak vardır. Her iki teşkilât yurdumuzun ekonomik mekanizmasında mühim vazifeler görmektedir.

Bu yazımızda mevzuu umumî mahiyette tetkik ederek memleketimizde Kooperatif teşkilâtına olan hakiki ihtiyacı, Ziraî Kooperatiflerin inkişaf edememelerindeki esas sebepleri ve Kooperatiflerimizi islâh ve ilerletme hususunda alınması icabeden ana tedbirleri tahlil ve tesbit etmeğe çalışacağız.

A) *Memleketimizde ziraî sahada Kooperatif teşkilâtını vücuda getirmeğe hakikaten lüzum ve zaruret var mıdır?* Bu ana sorunun cevabını araştıralım :

1 — Kooperatif ekonomik bir teşkilâttir. Teşkilât, başlı başına yirminci asrın en mühim ilerleme vasıtalarından biri olmuştur. Ziraatte de kredi temini, istihsal ve istihlâk madde ve vasıtalarının alımı, elde olunan muhtelif nevi mahsullerin işlenmesi, değerlendirilmesi ve satışı, diğer taraftan bizzat istihsalin muhtelif sahalarında Kooperatif teşkilâtından büyük mikyasta istifade edilmektedir.

Hükümetimiz Ziraat politikamızın esasını teşkil eden köy kalkınması davasını çok ciddi bir şekilde ele almış bulunuyor. Köy kalkınması köylerde yaşayan halkın ekonomik ve sosyal kalkınması, bunların yaşayış ve içtimaî seviyelerinin yükseltilmesi gayesini gütmektedir. Köylülerimizin bütün gayretlerine rağmen bir sene zarfında ellerine geçen vasatî kazançlarının miktarı memleketimizin muhtelif mıntakalarına göre değişmekle beraber umumiyetle pek azdır. Bu kazançla köylerimizde umumî şekilde içtimaî kalkınmanın kolaylıkla ve süratle temini mümkün görülmemektedir. Köylü ailelerimizin maddî kazançlarını artırmak ve medeni ihtiyaçlarının tamamen temin edilebilmesini mümkün kılacak bir dereceye çıkarmak köy politikamızın esasını teşkil etmektedir.

Köyün ekonomik gelişmesi ve köylünün maddî refah seviyesinin yükselmesi, millî ekonomimizin temellerini sağlamlaştıracak, istikbalin yolunu genişleterek inkişaf hareketlerini kolaylaştıracaktır.

Köy kalkınmasına yarayacak resmî ve gayri resmî bütün çalışmaların yardımların müsbet bir semere verebilmesi için köylü ile sıkı ve daimî alakası bulunan bir teşkilâta şiddetle ihtiyacımız vardır. Gerek Devletin idarî teşkilâtı ve gerek memleketimizde ellüç senedenberi köylü hiyemetinde çalışan Ziraat Bankası'nın kredi teşkilâtı ancak kazalara kadar girebilmektedir. Bize köylere kadar uzanan, bizzat köylerde yaşayan ve köylülerle beraber çalışan bir teşkilât lâzımdır. Diğer taraftan her ne şekilde ve kimim tarafından olursa olsun köye ve köylüye yapılan bütün maddî yardımların bir kanaldan geçirilmesi ve ciddi bir kontrole tabî tutulması ve ciddi bir şekilde takip edilmesi lâzımdır.

Ziraat politikası ile alâkadar mevzular üzerinde çalışan muhtelif teşkilât tipleri düşünülebilir. Ancak ifa ettikleri hizmetler ve temin eyledikleri faydalar bakımından uzun senelerden beri muhtelif memleketlerde tecrübe edilmiş bulunan kooperatifler, köylerde vücutte getirilecek teşkilât nevilerinin başında gelmektedir. Kooperatifler, kendilerine has olan hususiyetlerden dolayı küçük müstahsillerin benimstedikleri ve mütevazi bir şekilde çalıştırdıkları basit mekanizmalı bir teşkilâttır. Köy kalkınması davasında köylülerimizin bir teşkilâta bağlanması bahis mevzuu olunca Kooperatif mekanizmasından istifade edilmesi imkânlarının tetkik edilmesi icabeder. Köy kalkınmasında ifası zarurî olan muhtelif ekonomik işlerin tahakkukunda Kooperatifler mühim vazifeler görebilirler.

2 — Memleketimizde her nev'i büyüklükteki ziraî işletmeler umumî ekonomik düzen içine girmiş değildirlir, Memleketimizde ziraî işletmelerin normal şartları haiz ekonomik düzene girmeleri ve hakiki bir ziraî işletme bünyesini iktisap etmeleri muhtelif sebeplerden dolayı kısa bir zamanda mümkün olmayacaktır. Köy ekenomisinin inkişafı ve köylü hayat seviyesinin yükseltilmesi için evvel emirde ucuz istihşal kredisine kat'î ihtiyaç vardır.

Köylerimizde ve kazalarımızda yüksek faiz ve ağır şartlarla bütün şiddetle çalışmasına devam etmekte olan hususî kredi faaliyetine (mürabahacılığa) nihayet vermek zaruridir.

Küçük istihşal kredisinin organize edilmesinde Kooperatif sisteminin en uygun bir teşkilât olduğu, muhtelif memleketlerde uzun senelerdenberi yapılan tecrübelerden elde edilen neticelerle tahakkuk etmiştir. Memleketimizde de küçük istihşal kredisini ihtiyacının karşılanmasında Kooperatif teşkilâtından istifade edilmesi mümkündür. Kredi Kooperatifleri, muhtaç oldukları krediyi yalnız başlarına münferiden gösterecekleri teminat ile tedarik etmeğe muvaffak olamayan istihşal kabiliyetleri zayıf küçük müstahsillerin yekdiğerlerine karşılıklı ve müteselsil kefil olmak suretile bir araya toplanmalarından vücutta gelen bir teşkilâttır. Kooperatif mekanizması, büyük kredi Müesseselerinin aradıkları sağlam ve kâfi teminat esaslarını karşılamaktadır. Yalnız başlarına hiç bir ekonomik varlık teşkil etmeyen küçük müstahsiller, bir araya toplandıkları ve el ele vererek yekdiğerlerine kefil oldukları takdirde ekonomik bir kuvvet teşkil etmektedir.

Büyük kredi Müesseselerinden münferiden kredi almakta müşkilât çeken küçük müstahsiller, ortak oldukları Kredi Kooperatiflerinden kolaylıkla kredi temin edebilmektedir.

3 — Kooperatifler, muhtelif istihsal ve istihlâk madde ve vasıtalarını (tohum, gübre, ilâç, makineler, ziraî âletler, irat ve koşum hayvanları, gaz, tuz, elbise, kumaş, ayakkabı ve saire) toptan satın almak suretile ucuz ve iyi evsafıta tedarike çalışırlar.

Kooperatifler, ortaklarının istihsal eyledikleri mahsulleri işlerler ve piyasalardaki muhtelif derecelerde mutavassıtların hizmetine lüzum bırakmadan büyük alıcılara veya doğrudan doğruya mustehlik piyasalara arz etmek suretile kazanç nisbetini artırmağa ve müstahsil aleyhine fiat spekülasyonlarına mani olmağa çalışırlar.

Kooperatifler, istihsalin muhtelif safhalarında, sürme, ekme, sulama hastalıklarla mücadele, bakım, toplama, hasad, harman ve değerlendirmeye işlerinde büyük faydalar temin ederler.

Kooperatifler, muhtelif inşaat ve imar işlerinde münferiden başa rılması mümkün olmayan işleri kolaylıkla realize edebilmek imkânlarını yaratırlar.

4 — Hususî bir karakter arzeden dahilî iskân işlerinde de Kooperatif teşkilâtından geniş miyasta istifade edilmektedir.

Köylerde içtimaî seviyenin yükselmesinde Kooperatif teşkilâtından muhtelif şekillerde istifade olunmaktadır. Memleketimizde de Köylerde okuyup yazmanın yayılmasında ve umumî kültür seviyesinin kalkınmasında Kooperatiflerden büyük hizmetler beklenebilir,

5 — Bir çok memleketlerde muhtelif maksatlarla faaliyette bulunan ziraî Kooperatiflerin sayısı binlere veya onbinlere, ortakların sayısı da yüz binlere veya milyonlara baliğ olmaktadır. Bu hakikat Kooperatiflerin hizmetinden elde olunan faydaların büyüklüğünü, bu teşkilâtın hakikaten iş gördüğünü ve menfaat temin ettiğini bariz bir şekilde isbat etmektedir.

Kooperatif teşkilâtını doğuran ihtiyaçlar ve bu organizasyonun temin ettiği ve edebileceği faydalar hakkında esas hatlar üzerinde verdiğimiz kısa izahat Kooperatiflerin Türk köylüsü için de ne kadar lüzumlu ve faydalı olduğunu tebarüz ettirmektedir.

*

B) Memleketimizde ziraî Kooperatiflerin inkişafına mani olan sebepler varmadır ve nelerdir?

Şimdi de bu sualın cevabını vermeğe çalışalım:

1 — Kooperatif başlı başına bir gaye değildir. Gayeye ulaştırıcı bir vasıta dır. Gaye, ortak namı verilen ve ekonomik bir varlık teşkil

eden insanların bir araya toplanmasile ve müşterek faaliyetlerle realize edilir.

Kooperatif şeklinde yapılan faaliyetin sıklet merkezini başlı başına ekonomik bir varlık olan insan teşkil eder. Kooperatif bünyesi altında yapılan faaliyetin dayandığı esas prensiplerde, müşterek çalışma, kendi kendine yardım, kendi kendine idare ve müşterek mes'uliyettir. Ferdlerde müşterek çalışma hususunda serbest ve içten gelen bir arzunun mevcut olması aranır. Bununla beraber müşterek çalışma karakteri ferdlerde umumî terbiye ve çalışma metotlarile de inkişaf ettirilebilir. Bir Millet'in irsi karakterleri ferdlerinin ekonomik faaliyetleri üzerine müessirdir. Milletlerin umumî ekonomik inkişaflarında tabiî ve maddî şartlar yanında ferdi ve millî karakterin de büyük bir tesiri vardır. Şu halde bir Memlekette yaşayan fertlerin bariz olan umumî karakterlerini mütalea etmek lâzım geliyor. Acaba Memleketimizde umumî nalk karakterinin bugünkü bariz vasıfları Kooperatif teşkilâtını vücade getirmeğe hakikaten müsait değildir?

Bu soruların kat'i cevabını sathi bir mütalea ile vermek mümkün olamayacağı kanaatindeyiz. Mes'ele esas itibarile cemiyetçi ve ferdiyeci halk karakterlerini tetkik ve tahlil eden çok mühim içtimaî bir mevzu temas etmektedir. Bu yazımızın dar çerçevesi içinde bu sosyolojik mevzuun etraflı bir şekilde işlenmesine imkân göremiyoruz. Bununla beraber pratik sahada müşahade olunan bir çok tezahürlere istinaden Türk Köylüsünün müşterek ekonomik faaliyetlerin doğmasına ve inkişaf etmesine mani olabilecek derecede ferdiyeci bir karaktere malik olmadığı ve bilakis cemiyetçi bir ruh taşıdığı tesbit olunabileceği kanaatindeyiz.

Türk köylüsü ekonomik sahalarda müşterek çalışma sisteminin muhtelif şekillerini kendi kendine yaratarak basit esaslar dahilinde inkişaf ettirmiştir. Ziraat tarihimizin muhtelif devrelerinde basit şekillerde müşterek çalışma ve müteakib yardım esaslarına tesadüf edildiği gibi yakın mazide bu sahada canlı misallerde vardır.

1863 senesinde Memleket Sandıklarına sermaye teminî maksadile tatbik olunan ve muhtelif mıntakalarda zamanımıza kadar devam eden *imece* usulü ziraat tarzı ve 1895 senesinden beri *müteselsil kefalet* şeklinde Ziraat Bankasından yapılan ikraz usulü köylülerimiz arasında müşterek ekonomik faaliyetin en canlı birer tezahürüdür.

Tarlaların müştereken sürülmesi ve hazırlanması, tohumun müştereken temini ve saçılması, hasadın müştereken yapılması ve elde

olunan mahsulün bir elden satılarak gelirinin taksimi veya muayyen bir maksada tahsisi esaslarını ihtiva eden İmece, bir çok köylerimizde alışılmış ve halen de tatbik edilmektedir.

İstenilen maddi teminata malik olmayan ve diğer taraftan da krediye muhtaç bulunan küçük işletme sahiplerinin yalnız başlarına müesseseden kredi temin edemediklerini nazarı dikkate alan Ziraat Bankası 1895 senesinde müteselsil kefaletle ikrazat sistemini ihdas etmiş ve müteakkip senelerde de tatbik şeklini inkişaf ettirmiştir. "Müteselsil kefalet," sistemi gayri mahdut ve zincirleme mes'uliyet prensipine ve dolayısıle Kooperatif teşkilâtının dayandığı en mühim esasa «müşterek mesuliyet» e istinat etmektedir. Müteselsil kefaletle ikrazat usulü memleketimizde 1895 senesindenberi geniş bir saha dahilinde tatbik edilmekte olduğundan yüz binlerce köylümüz müşterek mesuliyet esasına alışmıştır. Bu sistemin 1929 senesinde teşkil edilmeğe başlanan Ziraî Kredi Kooperatiflerinin kurulmasında büyük yardımı olmuştur.

Memleketimizde Kooperatif hareketlerinin inkişaf edememesindeki hakikî sebepleri köylü içtimaî karakterinin hususiyetlerinden ziyade diğer sahalarda aramak lâzım geleceği kanaatindeyiz.

2 — Türk köylüsünün okumak yazmak bilmemesi ve canil oluşu ekonomik inkişafının geri kalmasında ve dolayısıle Kooperatif teşkilâtının da vücuda getirilememesinde ve kolaylıkla inkişaf edememesinde büyük bir amil olduğu iddia edilmektedir

Bir milletin tahsil seviyesinin ekonomik inkişafına büyük bir tesir icra eylediğinde şüphe yoktur. Fakat Kooperatif teşkilâtını vücuda getirebilmek ve yaşatabilmek için köylülerin evvelâ okumak ve yazmak öğrenmelerini beklemek lâzım gelmeyeceği kanaatindeyiz. Diğer bir çok memleketlerde köylerde Kooperatif hareketleri başladığı zamanlarda köydeki tahsil seviyesinin çok düşük olduğu ve Kooperatiflerin tahsil seviyesini yükseltmek hususunda bizzat müsbet işler gördükleri bir hakikattir. Diğer taraftan yine Kooperatif hareketleri başladığı zamanlarda köylüler arasında cehalet saikasile bu gibi teşekküller aleyhinde bulunulduğu ve bidayette engellerle ve muvaffakiyetsizliklerle karşılaşıldığı her memleketin ziraî Kooperatif hareketleri tarihinde görülen hakikatlerdir. Bu müşkil ve gayri müsait şartlar içinde Kooperatif teşkilâtının inkişaf edebilmesinde müessir olan en mühim amiller, bir taraftan Kooperatif hareketlerine önyak olan rehberlerin ideallerini realize etmek hususunda yaşattıkları sarsılmaz imanları, yorulmak ve tükenmek bilmeyen çalışma enerjileri ve diğer

tarafdan Kooperatif teşkilâtını köylüler için faydalı bir müessese olarak kabul eden devletin rehberlere ve teşkilâta muhtelif şekillerde yaptığı yardımlardır. Köylülerimizin tahsil ve ekonomik terbiye seviyelerinin henüz matlup derecede inkişaf edememiş olmasından dolayı memleketimizde köylerde Kooperatif teşkilâtı vücuda getirilmeyeceği ve mevcutların da gelişmeyeceği ve bu itibarla evvelâ köylülerimizdeki tahsil seviyesinin yükseltilmesi lâzımgüleceği iddialarını doğru bulmayoruz. Kanaatimize göre memleketimizde Ziraî Kooperatiflerin muvaffak olabilmeleri için mutlak olarak köylülerimizin okuyup yazmak bilmelerine kat'i zaruret yoktur. Her şeyden evvel köylü mantığının ve sezisinin kuvvetli olması, köylülerimizin ekonomik düşünce ve mukayese kabiliyetine malik olmaları ve kendi menfaatlerine hizmet edecek teşekküllere karşı samimi bir alaka gösterebilmelerinin temin edilmesi lâzımdır. Bu şartlar ise Türk köylüsünde mevcuttur. *Türk köylüsünün sağlam mantığı, kuvvetli sezisi, anlayışı ve metin bir seciyesi vardır. Umumiyetle cahil olarak kabul edilen köylülerimizin ekonomik menfaatleri mevzubahis olduğu işlerde ne derece hassasiyet gösterdiklerini ve ne büyük çarklı erkânıharf olduklarını kendilerile yapılan bir çok basit temaslarda kolaylıkla anlamak kabildir. Köylümüze layık oldukları hakiki kıymeti vermek mecburiyetindeyiz. Türk köylüsü, kendisine müsbet iş gösterildiği ve kendi faydaları için çalışıldığı filen isbat edildiği takdirde temiz ve dürüst karakteri ile her türlü ekonomik işlerde müşterek çalışacak ve gösterilen işleri başarabilecek seviyeye malikdir.*

Her memlekette köylüler kendilerine söylenenlere kolaylıkla inanmazlar, ancak gözleriyle gördükten ve faydasını müşahade ettikten sonra bir kanaat sahibi olurlar. Bir işin iyiliğine ve faydasına bizzat ve kendi akıllarınca kanaat getirmediğe daima müstehzi ve çekingen davranırlar. Köylülerdeki "sözden ziyade göze inanmış,, ananesinin mevcudiyetine rağmen "göreneğin,, de, yani birbirine bakarak fazla düşünmeden iş görmenin ve hareket etmeğliğin, büyük bir tesiri olduğu şüphesizdir.

Memleketimizde Cümhuriyet idaresinin teessüsüne gelinceye kadar iktisadi işlerde bazı müteşebbislerin ciddi olmayan hareketleri ve idaresizlikleri ve diğler taraftan bu gibi menfi netice veren teşebbüslerin kontrolsüz kalışı yüzünden ekonomik teşebbüslere karşı haklı olarak umumî bir itimatsızlık uyanmıştı. Devlet teşkilâtının yaptığı teşebbüslere karşıda. "Acaba bu işin arkasında bize ne zarar gelebilir?,, endişesile alâkasızlık gösterilmekte idi. İktisadî faaliyetlere karşı zehirlenmiş olan mühitte pratik sahada iş görmek imkânlarının

azlığı ve güçlüğü aşikârdır. Köylülerimizin sözden ziyade gözlerine inanmaları bir çok fena misallerin bıraktığı menfi tesirlerin kolaylıkla unutulması mümkün olmadığını gösterir.

Bu sahada da yirmi seneden beri vaziyet tamamen değişmiştir. Köylümüz Cümhuriyet Hükûmetine ve idaresine karşı tam bir itimat ve emniyet beslemektedir. Köylümüz, Devlet tarafından gelen, Devlet eli veya yardımı ile yapılacak olan her işe dört elle sarılmaktadır. O, 1920 denberi başarılan bir çok büyük eserleri bizzat yaratmış, görmüş ve yaşamıştır. Türk köylüsünün Kooperatif teşkilâtının ideal ortaklarını teşkil edeceğine tereddüt etmemelidir

3 — Bir Milletın hususî bünyesine uyabilecek tarzde nazari ve pratik Kooperatif esaslarının ve şekillerinin tesbit edilmesi ve tatbikine çalışılması her şeyden evvel Memleketin münevverlerine düşen bir vazifedir. Ziraat Bankasının 1888 senesinde kuruluşundan sonra 1929 senesine gelinceye kadar memleketimizde nazari ve ameli Kooperatifcilik sahasında ciddi ve azimle çalışarak muvaffakiyet gösteren münevverlerimiz yokdur. Mithat Paşanın 1863-1888 senelerinde memleketin her tarafında kurmağa çalıştığı ve az çok Kooperatif kokusu taşıyan Memleket Sandıklarının 1888 senesinde Ziraat Bankasına istihalesinden sonra yakın zamanlara gelinceye kadar köylü teşkilâtı tamamen unutulmuş ne münevver ziraatcilerimiz ve nede devlet adamlarımız köylü ile ciddi olarak meşgul olmamışlardır. Uzun senelerden beri devam eden ve aleyhimize neticelenen muharebelerin ekonomik sahadaki tesirleri de büyük ve şumullu olmuştur.

Millî istiklâlimizin bilâ kaydı şart kazanılmasından ve Cümhuriyet idaresinin teessüsünden sonradır ki devletin köylünün ihtiyaçları ile yakından ve ciddi olarak meşgul olmağa başladığını ve münevverlerimiz arasında da Kooperatif hareketlerle uğraşanların belirdiğini ve bazı sahalarda müsbet neticelerin alındığını görüyoruz. Şu halda 1888-1929 yıllarını ihtiva eden 40 senelik bir devre zarfında memleketimizde Kooperatif hareketlerinin inkişaf edememesinin en büyük sebeplerinden biri, devlet adamlarının ve münevverlerimizin Kooperatif mevzuu ile uğraşmamaları ve köylüye rehberlik edecek şahsiyetlerin yetişmemiş olmasıdır.

Muhtelif memleketlerdeki Kooperatif hareketlerinin tarihi tetkik olunursa millî Kooperatif hareketlerinde inkişafı temin eden amillerin başında bütün hayatlarını inandıkları davanın ve tahakkukuna çalışdıkları idealin uğrunda feda etmiş olan büyük rehberlerin geldiği görülür. Bugün büyük bir takdirle mütalea eylediğimiz yakın ve uzak bir

çok memleketlerdeki geniş Kooperatif hareketleri, ideallerine taparcasına bağlı olan ve hayatlarını tamamen bu sahadaki büyük ve küçük işlere hasreden mütevazı ruhlu, yüksek meziyetli ve bilgili hakiki vatanseverlerin büyük bir sabır ve metanetle devam ettirdikleri uzun ve yorucu faaliyetleriyle meydana gelmiştir.

Memleketimizde de bu mikyasa büyük Kooperatif rehberlerine muhtaçız. Köyde yaşamağı, köyde çalışmağı, köylü için uğraşmağı kendine bütün ömrünü dolduracak bir ideal edinen, aslında çok büyük ve fakat pratik sahada küçük ve basit gibi görünen Kooperatif işlerine kendini veren hakiki ve bilgili vatan severlerin hasretini çekiyor ve yoklugunun acısını duyuyoruz. Ne kanun hükümleri, ne nizamname maddeleri ve nede memur zihniyetile büyük mikyasa ve memleket ölçüsünde Kooperatif hareketlerini inkişaf ettirmek mümkün olamaz. Her şeyden evvel hayatını tamamen Kooperatif işlerine verecek ve tam bir hüsnüniyetle çalışacak büyük ve küçük iş adamlarını arayıp bulmak, onları yetiştirmek, korumak ve onlara yardım etmek, hulasa Kooperatif misyonerleri yaratmak mecburiyetindeyiz.

4 — Hiç bir memlekette Kooperatif hareketleri kendi kendine ve sadece alakadarların bir araya gelivermesiyle başlamış ve inkişaf etmiş değildir. Muhtelif memleketlerdeki Kooperatif hareketleri tarihi tetkik olunursa “kendı kendine yardım,, esasına göre kurulan Kooperatiflerin devlet yardımı olmadan ve yalnız hususi gayretlerle arzu edildiğı şekilde inkişaf edemedikleri görülür. Devlet, hukuku, mali, idari ve teşkilat bakımlarından yardımını esirgememektedir. Memleketimizde Cümhuriyet idaresinin teessüsüne gelinceye kadar devletin Kooperatif hareketleri ve teşkilâtı ile yakından alakadar olmadığını görüyoruz.

Kooperatif hareketlerini tanzim ve muayyen istikamette ve prensipler dahilinde yürümesini temin edecek hukuki mevzuattır. Memleketimizde Kooperatifler hakkında umumî mahiyette bir nizamname ancak 1923 senesinde [*] ve hususî karakteri haiz kanun ve nizamnamelerde 1924, 1926, 1929 ve 1935 senelerinde neşrolunmuştur.

Ziraat Bankası teşkilâtını islâh etmek gayesile 1916 senesinde kabul edilen Ziraat Bankası kanununun meclisi mebusandaki müzakeresi esnasında Ziraat Kooperatiflerin teşkili hakkında da münakaşalar cereyan etmiştir. Bu müzakereler neticesinde devletin memlekette

[*] İktisat Vekâleti tarafından 1923 senesinde muhtelif ziraat ve el sanatları şubelerinde vücuda getirilecek Kooperatiflerde tatbik edilmek üzere doksan yedi maddeyi ihtiva eden “istihsal, alım ve satım ortaklık nizamname nümunesi,, vücuda getirilmiştir.

Kooperatif teşkilâtı vücuda getirilmesi için ayrıca hususî mevzuat tanzim edeceği düşünülerek Ziraat Bankası kanunu içine Kooperatifler teşkili hakkında hususî maddelerin derci muvafık görülmemiş, ancak Kooperatif senetlerinin Banka tarafından teminat olarak kabul edilerek iskonto edilebilecekleri esasının kabul edilmesile iktifa edilmiştir. Umumî harp senelerinde ve İstiklâl savaşı yıllarında Kooperatifler hakkında hususî kanun ve nizamname tanzimi mümkün olamamış ve 1929 senesine gelinceye kadar da bu sahada ciddi ve şümüllü bir hareket gösterilememiştir.

5 — 1863 den 1888 senesine kadar memleketimizde ziraî kredi teşkilâtı Mithat paşanın kurduğu Memleket Sandıklarından ibarettir. Memleket Sandıklarının oldukça uzun bir zaman iş görmeleri, memleketin her tarafına dağılarak adetlerinin 250 yi bulması ve sermaye mevcutlarının iki milyon lirayı tecavüz etmesi bu teşkilatın köy bünyesine uygun ve iş görmeğe muktedir olduklarını göstermektedir.

1888 senesinde Memleket Sandıkları kaldırılarak yerlerine Ziraat Bankaları kurulduktan sonra memleketimizde ziraî kredi tevziatı tamamen Ziraat Bankası teşkilâtı tarafından idare edilmiştir. 1929 senesine gelinceye kadar da Ziraat Bankasının yanında hususî bir teşkilâtın vücuda getirilmesine lüzum hissedilmemiş ve çalışılmamıştır.

Memleketimizde on sen evveline gelinceye kadar ziraî kredi tevziatının yalnız bir Müessese tarafından idare edilmesinin ve ziraî sahadaki Kooperatif teşkilâtının en mühimmini teşkil eden Kredi Kooperatiflerinin vücuda getirilmiş olmasının başlıca sebebi, Ziraat Bankası teşkilâtının memleket dahiline dağılmış olması ve ziraî sahada kredi ihtiyacının temin edilmesine Banka teşkilâtının kâfi geleceği kanaatinin izhar edilmesidir. Bu sebepten memleketimizde ziraî kredi Kooperatifleri hareketi geri kalmıştır.

6 — Memleketimizin ekonomik bünyesi tamamen ziraî karakter arz etmektedir. Memleketimizde ziraî mülkiyet esaslarını ve işletme büyüklüklerini tesbit eden istatistikler henüz tanzim edilmemiştir. Bununla beraber memleketimizin ziraî bünyesinde küçük işletmelerin hakim oldukları ve büyük bir ekseriyet teşkil ettikleri kabul edilmektedir. Küçük işletmeler ve dolayısıyla köyler memleket içinde geniş bir saha üzerinde az bir kesafetle dağılmışlardır. Nüfus azlığı, köylerin dağınık oluşu ve diğer taraftan hususî ekonomik şartların noksanlığı memleketimizde ziraî Kooperatiflerin vücuda getirilmesine ve kolaylıkla inkişaf etmesine mani teşkil eden umumî sebepler olarak mütalea edilebilir.

Bu amillerin tesiri altında memleketimizin bir çok mıntakalarında Kooperatif kurmağa maddeten imkân yoktur. Bununla beraber Ege, Çukurova, Tarakya mıntakalarile Marmara ve Karadeniz sahillerinde kâfi derecede ziraî nüfusu mevcut ve icabeden ekonomik şartları haiz köy, nahiye ve kazaların sayısı da pek çoktur. Buralarda muhtelif maksatlarla Kooperatif teşkilâtını vücuda getirmek ve inkişaf ettirmek mümkündür.

Buraya kadar verilen kısa izahattan kolaylıkla anlaşılacağı üzere yakın zamanlara gelinceye kadar memleketimizde ziraî sahada ve köylüler arasında Kooperatiflerin teşekkül ve inkişaf edememiş olmasında müstereken müessir olan muhtelif sebepler vardır.

C : - Şimdide *Memleketimizde ziraî Kooperatifleri inkişaf ettirebilmek için alınmasını zaruri gördüğümüz tedbirler hakkındaki düşüncelerimizi izaha çalışalım.*

Evvelâ şunu tesbit etmek ihtiyacını duyuyoruz. Kooperatif ekonomik işlerde her derde deva olarak tavsiye edilecek bir ilâç değildir. Kooperatif tamamen ekonomik şartlara ve zaruretlere tabi ve tamamen ekonomik imkânlarla göre inkişaf eden bir teşkilâttır. Kooperatifi ekonomik gayelerin istihsalinde sadece bir vasıta olarak kabul ve mütealea etmek mecburiyetindeyiz. Yirminci asrın ekonomik hayatında ve ekonomik görüşünde Kooperatifin bizzat bir mistiği yokdur. Bu esas daima göz önünde tutulduğu takdirde memleketimizde de ziraî Kooperatiflerin teşekkül ve inkişaf edebilmeleri için ne şekilde işe başlamak ve hangi yollar üzerinde çalışmak icabedeceği kolaylıkla tesbit ve izah olunabilir.

1 - Her işte olduğu gibi Kooperatif teşkil ederken de muayyen bir plan dahilinde işe başlamak ve bu teşkilâtın dilinden anlayın, bünyesini ve faaliyet esaslarını iyice bilen kimselerin iş başında bulunarak direksiyonu idare etmeleri icabeder. Aksi takdirde direksiyonun iyi kullanılmaması yüzünden idare edilen makinenin sağa sola çarpmasına ve arızalar tevhit etmesine mani olamayız. İki kerre ikinin dört edercesine sarıh olan bu hakikat, Kooperatif işlerinde Eleman mes'alesinin en başda gelen en büyük bir amil olduğunu ifade etmektedir. İşin mahiyetini ve pratik hususiyetlerini iyice kavramış olan ve kendisini bütün varlığı ile işe vererek çalışan elemanlar başlarında buldukları makinenin düzgün bir şekilde ve muvaffakiyetle işlemesini temin ederler. Yalnız birinci derece ve planda vazife gören

elemanlar değil, ikinci ve üçüncü planda gelen elemanlar için de işinin ehli olmak zarureti aşikârdır, Kooperatif işlerini bir küll halinde mütalea edersek büyük ve küçük vazife deruhde etmiş olan bütün elemanların yetişmiş olmaları veya yetiştirilmeleri lâzım geleceği neticesine varırız.

Kooperatiflerin muntazam ve müsbet çalışabilmeleri için ilk şart, idare elemanlarının iş görme kabiliyetleri ve ahlâk seviyelerinin yüksek olmasıdır. Bu şartları haiz olmayan elemanların idare ettikleri Kooperatiflerden müsbet iş beklemek imkânsızdır.

Şu halde her şeyden evvel faaliyette bulunan Kooperatiflerde çalışmakta olan elemanlarla istikbalde kurulacak Kooperatiflerde vazife alacak olan elemanları maksada en uygun bir şekilde yetiştirmek mecburiyetindeyiz.

Kooperatiflerde çalışan ve çalışacak elemanların yetiştirilme esaslarının tesbiti ayrı bir tetkik mevzuu teşkil etmektedir. Burada sadece eleman meselesinin ilk plânda ve ehemmiyetle ele alınması icab ettiğine işaret etmekle iktifa ediyoruz.

2 - Kooperatif işlerini muayyen bir plân dahilinde tanzim ve idare etmek lâzımdır. Memleket ölçüsünde ve geniş esas dahilinde tanzim ve tatbik edilmesi icab eden bu plânda, Kooperatif işlerinin esas ve talî meseleleri tesbit edilmelidir. Plân çerçevesine girmesi lâzımgelen esas mevzuları şöylece hülâsa edebiliriz:

a) Kooperatif kurulacak mıntakaların ve hangi zirâî mahsullerin ve mevzuların teşkilât dahiline alınacağıнын tesbiti,

b) Kooperatiflerin vazifeleri, idare ve faaliyet mekanizmasının bünyesi.

c) Kooperatiflerin müsait şartlarla finansmanı,

ç) Kooperatiflerin ciddi şekilde ve daimî surette kontrolü,

d) Devlet teşkilâtı - Ziraat Bankası - Zirâî Kooperatifler arasındaki münasebetler.

3 — Memleketimizde klâsik Kooperatif nazariyelerini ve prensiplerini yüzde yüz tatbik etmeğe kalkışmak doğru ve mümkün olamayacağı kanaatindeyiz. *Türk köyünün hususî bünyesine ve Türk köylüsünün hususî karakterine uygun gelecek Kooperatif mekanizması vücuda getirmek mecburiyetindeyiz.*

Klasik Kooperatif nazariyelerinin tesiri altında bulunanlar ve Kooperatifleri sadece kitaplardan tetkik ederek tesadüfen ve sathi bir şekilde bir kaç kooperatif binası görmüş olanlar pratik sahadaki hususiyetleri kolaylıkla kavrayamazlar. Kooperatif hareketleri inkişaf etmiş olan bir çok memleketlerde de işin ameliyatı ile nazariyesi, kitaplarda yazılı olan şekli ile pratik sahada yaşayan ve yürüyen şekli arasında büyük farklar vardır. Bu hakikat karşısında klasik prensiplerin aynen memleketimizde tatbikini istemek doğru olamayacağı gibi tatbik edilemediği ve bin bir müşkilata tesadüf edildiği zaman da müteessir olmamak lâzımgelir. *Bize memleketimizin hakiki bünyesine, varlığına, inkişaf kabiliyet ve imkânlarına uygun gelecek bir teşkilât lâzımdır.* Eğer klasik Kooperatif memleketimizin şartlarına uymuyorsa onu kendimize göre tadil etmek, memleket ihtiyaçlarına uygun gelecek ve yeni bünyesile faaliyet gösterebilecek bir şekle sokmak icabeder. Eğer bu tadil neticesinde klasik Kooperatifin hüviyeti değişirse ne zararı vardır ?. Bize lâzım olan, Türk köylüsüne ve müstahsiline ekonomik fayda temin edecek teşkilât şeklidir.

Münevverlerimize ve pratik sahada çalışan rehberlerimize düşen vazife, memleketimizde yaşayabilecek ve müsbet faaliyet gösterecek Kooperatif teşkilâtını vücuda getirmektir. Eğer memleketimizin bu günkü şartları klasik manada Kooperatif kurulmasına ve yaşatılmasına müsait değilse nevmid olmağa mahal yoktur. Köyde faydalı olacak ve iş görecektir nasıl bir teşkilât kurmak mümkünse onu araştıralım ve yapalım, yeterki maksada ve hedefe ulaşalım.

Diğer taraftan şu noktaya da kısaca işaret edelimki, klasik Kooperatif prensipleri, bazı alâkadarlarca iddia olunduğu veçhile memleketimizde tatbik edilmeyecek mahiyette mulak esaslar değildir. Türkiyede de klasik Kooperatif prensiplerini tatbik edebilmek imkânları mevcut olduğuna kaniiz.

4 - Eleman yetiştirilmesi kadar mühim olan tetbirlerden biri de Kooperatiflerde çalışmakta olan memurların korunması ve bir teşkilâta bağlanmasıdır. Ziraî Kooperatiflerimizde Müdür, Muhasip Kâtip, depo memuru ve saire namlarla muayyen bir ücret mukabilinde vazife gören memurların sayısı bugün binden fazladır.

Bir memura sadece ay sonunda ücretini tediye etmek maksadı temin etmez. İş münasebetlerinin ve muhtelif sosyal mes'elelerin muayyen esaslara göre tesbit ve tanzim edilmesi bir vazife olduğu kadar memurların iş verimini ve çalışdıkları Müesseseye bağlılığını da artırır.

Memleketimizde iktisadi sahada iş verenlerle iş alanlar arasındaki umumî ve hususî iş münasebetlerinin ve sosyal ihtiyaçlarının Devlet elile ve muayyen esaslar dahilinde tanzim ve kontrol edilmesi henüz yenidir, Memleketimizde on senedenberi faaliyette bulunan ziraî Kooperatiflerde çalışan memurlarla Kooperatifler arasında her hangi bir iş mukavelesi mevcut değildir. Her hangi bir sebepten dolayı memurların vazifelerine nihayet verilebileceği gibi memurlar da istedikleri zaman vazifelerini bırakarak daha istifadeli gördükleri başka işlere gitmekte serbestirler. Her iki tarafın tamamen serbest hareket edebilmelerinin bir çok mahzurları vardır. Vazifesine kolaylıkla nihayet verilebileceğini ve herhangi bir müdafaa imkânı olmadığını düşünen bir memur, daimî huzur içinde çalışamaz. Sıkışık iş zamanlarında vazifesini terkeden bir memur da çalıştığı müesseseyi müşkil bir durumda bırakabilir. Bir Kooperatifte mes'ul vaziyette çalışan memur adedinin azlığı nazarı dikkate alınırsa bu cihet daha ziyade ehemmiyet kazanır.

Kooperatiflerde çalışan memurları Kooperatif işlerine bağlamak için evvelâ ihtiyaçlarına kifayet edecek miktarda ücret vermek ve saniyen emniyetle bakabilecekleri bir istikbal hazırlamak mecburiyeti vardır. Bundan başka memurların vazifeleri, mes'uliyetleri ve Kooperatiflerle olan münasebetlerinin tesbit ve tanzim edilmesi icabeder.

Memurları şahsan alâkadar eden muhtelif içtimaî muavenet hususlarının da nazarı dikkate alınması faydalı ve zaruridir.

Bu maksatlarla ziraî kooperatiflerde çalışan memurların vaziyetini iş ve sosyal yardım bakımından ehemmiyetle ele almak icabettiği kanaatindeyiz. *Kooperatif memurlarını içine alan ve onların her nevi mes'eleleri ile meşgul olan bir teşkilât vücuda getirilmesi lâzımdır.*

Ziraî Kooperatifleri ve memurları alâkadar eden ve muayyen esaslara bağlanması lâzımgelen hususların esas hatlarını aşağıda tesbit ediyoruz :

- 1 - Kooperatif işlerinde çalışacak memurlarda aranacak umumî ve hususî vasıflar,
- 2 - Memurların Kooperatiflerle olan vazife, mes'uliyet ve sair iş münasibetleri,
- 3 - Memurlarla Kooperatifler arasında müteakabil iş mukavelesinin tanzimi,
- 4 - Memurların terfi ve terfih şekilleri ve imkânları,

5 - Memurlara yapılabilecek muhtelif içtimai yardım şekilleri.

Devlet, Kooperatif memurlarını ele alarak münasip göreceği teşkilât şeklini tesbit etmelidir. Kooperatif memurları için vücuda getirilecek teşkilâtın ana hatları ve esas vazifeleri hususî kanunla ve teşkilâtın idare mekanizması da ayrı bir nizamname ile tesbit edilmelidir.

5 - Ziraî Kooperatifler Ziraat Bankasından aldıkları kredilerle çalışmaktadırlar. Kredi Kooperatifleri 1.9.1939 tarihinden itibaren Ziraat Bankasından aldıkları kredilere % 5,25 faiz vermekte ve ortaklarından da % 6 faiz almaktadırlar. Buna nazaran Kredi Kooperatiflerine % 0.75 faiz farkı kalmakta ve bu suretle temin olunan varidat masraf karşılığını temin etmektedir.

1,9.1939 tarihine gelinceye kadar Kredi Kooperatiflerine ait faiz farkı % 1 idi. Ve bu % 1 faiz farkı gelirlerle idare masraflarının karşılanması mümkün olamıyordu.

Kredi Kooperatiflerinin İdare masraflarını karşılamağa tahsis edilecek başka esaslı gelir kaynakları mevcut olmadığından kredi muamelelerinin hacmi büyük olmayan orta ve küçük kooperatiflerde faiz farkının % 1 den % 0.75 indirilmesi çok müşkil bir vaziyet ihdas etmiştir.

Orta büyüklükte ve küçük Kooperatiflerin yaşayabilmesi için Ziraat Bankasından alınan kredilerdeki faiz farkının miktarı kat'î bir rol oynamaktadır. Bu faiz farkı bilhassa yeni kurulmuş Kredi Kooperatiflerinde masraf karşılığını temin eden yegâne gelir kaynağıdır. İki senedenberi ve faiz farkının % 0.75 şe indirilmesinden dolayı küçük ve orta Kooperatiflerden bilançolarını zararlı kapatmak mecburiyetinde kalanların sayısı çoğalmaktadır.

Ziraî krediler faizinin mümkün olduğu kadar azaltılmasının müstahsil lehine temin edeceği faydalar şüphesiz büyüktür. Ziraî kredi faizinin % 6 dan daha aşağı indirilmesi dahi arzu olunur. *Ancak tatbik olunacak faiz politikasının memleketimizde yeni inkişafa başlayan ve hususiyetleri olan Kredi Kooperatiflerinin inkişafına zarar vermiyecek şekilde tanzim ve tesbit edilmesine dikkat ve itina gösterilmesi lâzımdır.*

Kredi Kooperatiflerinde tatbik edilmekte olan faiz politikasının yeniden tetkik edilerek Kooperatifler lehine icabeden tadilâtın yapılması Kredi Kooperatiflerinin müsbet bir sahada inkişafı için elzemdir. Faiz farkı mevzuunun tetkikine imkân görülemezse bu yüzden zarar etmekte olan Kooperatiflere zararlarını karşılayacak miktarlarda diğer yardım kaynakları temini icabetmektedir.

Satış Kooperatiflerinin kredi faizlerine gelince;

1.9.1939 tarihinden itibaren Ziraat Bankası Satış Kooperatiflerine ve Birliklerine açtığı ve miktarları milyonları bulan rehinli kredilerde % 5.25 ve açık kredilerde % 6 faiz almaktadır.

Satış Kooperatiflerinin muhtelif maksatlarla kullandıkları kredilerin faizleri umumî masraflar meyana girmektedir. Ticarî icablara göre çalışmak imkânlarına malik olmayan ve zati sermayeleri de henüz pek cüz'î olan satış Kooperatifleri ve Birlikleri bir kampanya zarfında uzunca bir müddet kredi kullanmak mecburiyetinde olduklarından ödedikleri faiz miktarları de ehemmiyetli yekûnlar teşkil etmekte ve dolayisile satış teşkilâtının maliyetini yükseltmektedir.

Kredinin temin olduğu kaynakların esasında yapılacak değişikliklerle Satış Kooperatifleri ve Birliklerine daha ucuz faizle kredi verilmesi mümkün ve rakabet kabiliyetlerini artırmak için de zarurî olduğu kanaatindeyiz.

6 — Ziraî Kredi Kooperatiflerinin inkişafını kolaylaştırmak maksadile alınacak tedbirlerden biri de, *Kooperatiflere faizsiz işletme sermayesi* teminidir. Ortakların sermaye taahhütlerinden toplanan ve toplanacak paraların miktarı cüz'îdir. İştigal mevzuu ne olursa olsun bir ziraî kooperatifde öz sermaye iş başarmağa kâfi gelmemektedir. Kredi yolile temin olunan işletme sermayesi ise yüksek faiz tediyesinden dolayı Kooperatife masraflı olmakta ve bilhassa Kooperatiflerin serbest ticaret rejiminde rekabet kabiliyetini azaltmaktadır. Bu itibarla Kooperatiflerin öz sermayelerini çoğaltmağı istihdaf eden tedbirlerden müessir faydalar beklileyebiliriz.

7 — Ziraî Kooperatiflerin faaliyetini arzu edilen istikamette yürütebilmek için büyük bir ehemmiyetle üzerinde durulması icabeden hususlardan biri de *kontrol* işidir. Kontrol, yapılan bir işin tesbit edilmiş olan usuller ve esaslar dahilinde ifa edilip edilmediğini araştırmaktır. Kontrol keyfi hareketlere ve muamelelere mani olur. Hatalı işler kontrol sayesinde kısa bir zamanda meydana çıkarılarak vakit geçirilmeden tashih olunur. Kooperatifin zararını mucip olan ve fena niyetlerle yapılan aykırı işler kontrol sayesinde tesbit olunarak sebebiyet verenler tecziye edilir. Hülâsa, işlerin usul ve mevzuat dahilinde yürütülmesi ve zarardan korunması hususunda ciddi bir kontrolün büyük faydaları vardır. Kanaatimize göre bir yerde Kooperatif kurarken ve kooperatif çalışmaya başlayınca arkasından vakit geçirilmeden kontrol makinesi de beraber işlemelidir. Memleketimizin hususî şart-

ları göz önünde tutulursa kontrol işinin ehemmiyeti daha ziyade artar. Memleketimizde on senedenberi faaliyette bulunan Ziraî Kredi Kooperatiflerinde ve dört senedenberi çalışan Satış Kooperatiflerinde işidilen şikâyetlerin ve görülen hataların başlıca sebeplerini araştırsak bu teşekküllerin uzun seneler ve halâ *ciddi* bir kontrole tâbi tutulmamış ve tutulmamakta olduklarını görürüz. Eğer ziraî kredi ve satış Kooperatiflerinin faaliyetleri, kontrol işlerini tam bir ehliyetle ifa edecek yetişmiş kontrolörlerle ve çok sıkı bir çalışma plânı dahilinde *ciddi* bir şekilde kontrole tâbi tutulmuş olsa idi bugün faaliyette bulunan bu Kooperatiflerin verimleri çok daha müsbet olurdu.

Burada işaret etmek istediğimiz nokta, kontrol işinin ehliyetle ve *ciddi* bir şekilde ele alınması zaruretidir. Kanaatimize göre memleketimizde ziraî Kooperatiflerin kontrol işini, başka memleketlerde görüldüğü gibi Kooperatiflerin kendi aralarında vücuda getirdikleri "Reviziyon Birliklerine," bırakamayız. Yurdumuzun hususiyetleri vardır. Bu hususiyetler tetkik olunursa başka memleketlerdeki şekilleri aynen memleketimizde tatbik etmeğe, yani taklit yapmağa, imkân olmadığı görülür. Esasen taklit yapmağa lüzum dahi yoktur. Diğer memleketlerdeki her usul, her faaliyet şekli, mutlaka en iyisi, en fevkalâdesi değildir. İyi ve fena tarafları vardır. Bu itibarla tetkik ederek tahlil ve mukayeseler yaparak bir neticeye varmak lâzımdır.

Biz, 2834 ve 2836 sayılı kanunların ve Anamukavelenamelerin tesbit ettiği esaslar dahilinde kalarak memleketimizde ziraî Kooperatiflerin kontrol işlerinin Ziraat Bankası ve Ticaret Vekâleti tarafından ifa edilmesine ve bu esasta değişiklik yapılmamasına taraftarız. Sadece mevcut kontrol faaliyetine daha ziyade hız verilmesi ve daha *ciddi* bir çalışma plânı tanzim edilmesini temenni ediyoruz.

8 — Bu yazımızın son temennisi de şudur :

Memleketimizde ziraî sahada Kooperatif hareketleri genişledikçe kooperatif bünyesi ve faaliyet sahası içine alınan ve alınmak istenen vatandaşların aydınlatılması vazifesi daha ziyade ehemmiyet kesbemektedir. Bu aydınlatmanın hedefi sadece kooperatifin maksatları ve faydaları üzerinde nazari izahat değil, aynı zamanda sene sonlarında yapılan işlere ait hesap vermek hususunda filî de olmalıdır.

Her işde olduğu gibi iktisadî teşebbüslerde de en büyük ve müessir propaganda, alakadarlara müsbet ve faydalı iş göstermektir. Eğer memleketimizde ziraî sahada kooperatif hareketlerini yaymak ve bu teşkilâtın faydalarını geniş bir müstahsil tabakasına teşmil etmek

istiyorsak, kâğıt üzerinde ve lafla propaganda işine fazla ehemmiyet vermeyelim. Bütün enerjimizi az lakırdı, az yazı, fakat çok ve müsbet iş üzerinde toplayalım. Kooperatiflerin faydalarını uzun uzadıya lafla ve yazı ile izaha kalkışacağımıza pratik misallerile ve her zaman bizzat gözle görülecek ve elle tutulacak bir şekilde isbat edelim. İddia olunan faydaların hakikaten mevcut olduğu pratik bir şekilde gösterilince ve devam ettirilince hareket kendilerinden büyür ve genişler.

Zirâ Kooperatif mevzuu üzerinde yazı yazarlarımızın yazılarını ve söz söyleyenlerin fikirlerini okuyor ve duyuyoruz.

Bize umumiyetle yabancı memleketlerin metdahlığını ve yabancı eserlerin tercümanlığını yapıyorlar. Filân âlim şöyle demiş, filân adam böyle yapmış.. hepsi doğru ve hepsi güzel.. Fakat bize bunlar kâfi değil ve bize lâzım olan misaller bunlar değildir. Hayatı, yani yaşayan ve yürüyen pratik hayatı ve sadece kendi içinde hudutlanmış ve ancak dar bir sahada müessir olan nazariyatı bir birinden ayıralım. Evvelâ dünden ziyade bu günü ve memleketimizin toprağını, insanlarını, ekonomik şartlarını ve ekonomik imkânlarını taniyalım ve bundan sonra kitapları bir tarafa bırakarak ve hatta unutarak pratiğin içine girelim. Köylerde ve köylülerle beraber çalışalım. Tüccarla beraber düşünelim. Sözün kısası, iş yapalım ve iş gösterelim. *Eğer iş yapamıyorsak, eğer iş yapmak kabiliyetimiz yoksa, Kooperatif sahasında ve mevzuunda söz söylemek ve fikir yürütmek hakkımız ve salâhiyetimiz de yoktur.* Zira Türk köylüsüne yapılacak hakiki hizmet onun için ameli olarak çalışmaktır. Nazari temennilerle ona faydalı olamayız. ve nazari meşgalelerle ona faydalı olduğumuzu zannetmeyelim.

Bütün dünyada Kooperatif sahasında faydalı olan insanlar pratik hayat içine girmiş, senelerce, bizzat çalışmış, iş görmüş ve iş göstermiş olanlardır. Bizde de Kooperatiflerin memleketimizde inkişaf etmesini istiyorsak hakiki iş adamlarını yetiştirmeğe çalışalım. Ve memleketimizin kendi dertlerini ele alarak bütün mesaimizi millî mevzuların işlenmesinde kullanalım.

Bugün Türkiyede on senedenberi çalışan ve ortak sayısı 140.000 i bulan ve milyonlarca liralık ikrazat yapan Kredi Kooperatifleri hareketi vardır. Ve yine bugün Türkiyede dört senedir faaliyetinde olan ve ortak sayısı 62.000 ni bulan ve milyonlarca liralık mahsul satan Satış Kooperatifleri hareketi vardır. *Kooperatifçi olduğunu iddia edenlerin ve Kooperatif mevzuu üzerinde vatandaşlara öğüt vermek selâhiyetini*

kendinde görenlerin arasında kaç kişi bu büyük millî hareketi yakından tanıyor ve biliyor? Daha uzağa ve başka mevzulara gitmeğe lüzum yoktur. Bugün Türkiyede Ziraî Kredi ve Ziraî Satış Kooperatifleri bizi senelerce meşgul edecek mevzuları ihtiva eden Kooperatif meselelerini sinesinde taşıyor. Başlamış ve yürüyen bir hareket içindeyiz. Evvelâ bizim olan bu hareketi tetkik edelim, bu gidişin doğru ve yanlış taraflarını araştıralım, tesbit edelim ve düzeltmeğe çalışalım. Ondan sonra da başka mevzulara ve başka sahalara geçelim. Müsbet ve faydalı iş, enerjileri israf etmemek ve asıl hedef ve gayeyi tesbit ederek ona doğru azamî gayretle çalışmakla elde olunur.

Biz Türkiyemizde Ziraî Kooperatiflerin inkişaf edeceğine ve Türk köylüsüne faydalı olacağına inanıyoruz. Bu sahada alınacak tedbirlerinde kolaylıkla başarılabilceğine kaniiz.

Kooperatifler, yeni bir iktisat nizamının unsuru olabilirler mi?

Prof. Dr. Dobretsberger, İstanbul

Tercüme eden : Dr. A. OĞUZ

Kooperatifler ilk teşekkül devresinde yani 19 uncu asırda, kapitalizm iktisadının müteessir ettiği mesleklerle iktisaden zayıf olan halk tabakasını korumağa matuf bir müdafaa teşkilâtından başka bir şey değildi.

Raiffeisen ziraî kredi kooperatiflerini kurarken ziraî istihsali piyasa ekonomisinin sermaye ceryanına ulaştırmaktan başka bir gaye gütmüyordu, ziraî kredi büyük bankalara kârlı bir mevzu teşkil etmiyordu; adet itibarile çok fakat miktar itibarile mahdud olan ziraî kredi muameleleri bankalara fazla masraf tevhit ediyor, bir çok muamelatte teminatlarını nezaret ve murakabe altına alınması hemen imkân haricinde oluyordu. Bu müşkülleri bertaraf etmek üzere kredi kooperatifleri meydana çıkmıştı. Kredi kooperatifleri mahallî vaziyetlere aşına olmak ve ortakları yakından tanımak itibarile bu müşkülleri yenecek bir iktidara ve bu itibarla banka kredinin ziraat şubesi netevziinde vazife almak imkânına malik idiler.

Schulze - Delitzch, küçük sanat kooperatifleriyle yine aynı gayeyi istihdaf ediyordu; gayri münkeşif küçük sanayii (zanaatı) büyük sanayiın ezici rekabetinden kurtarabilmek için, bu san'atları piyasa iktisadına yaklaştırmak emelini güdüyordu.

İlk istihlak kooperatiflerini kuran Rochdale piştarları, aynı gayeleri güdüyorlardı; Müstehliki, ister amele, ister köylü, ister memur olsun tüccar tarafından aldatılmaktan siyanet etmek. İstihlak maddelerini pahalılaştıran ticaret payını (marjını) müstehlike terk ettirmek kooperatiflerin başlıca amaçları idi.

İngiliz yapı-tasarruf birlikleri de ilk zamanlarda, küçük irat sahiblerine, kapitalistlerini kendilerine temin ettikleri gibi, mesken inşa ettirmek imkânını bahsetmek, bu surette kira seviyesine teşir etmek ve kiracıları ev sahibine bağlı kılmaktan kurtarmaktan başka bir gaye istihdaf etmiyorlardı.

Velhasıl bidayette kooperatiflerin faaliyetleri hiç bir yerde kapitalist iktisadın çerçevesini aşmıyordu: olsa olsa kapitalist iktisadın o ana kadar ihata etmediği küçük faaliyetleri — gayri münkeşif istihsal-sürüm ve

kredi tedariki işlerini toplu ve birlikte yamak suretile piyasa iktisadına ulaştırmak gayesini güdüyorlardı.

Kooperatiflerin bugüne değin inkişaf neticesinde, kapitalist iktisada karşı koyacak yeni gayeler meydana getirmiştir.

Buna da sebep olarak kapitalizmin rekabet iktisadından inhisarcılığa meyıl etmiş olmasıdır.

Bu yeni gayelerin ilk önce istihlak kooperatifinde tecelli ettiğini görüyoruz. Hususî sanayi kartel halinde birleşerek, mamullerine monopol fiyat tayin ettirmekle uğraşırken, istihlak kooperatifleri de kendilerine muktezi istihlak eşyasını artık fabrikadan mübayaa edip cüz'î bir ticaret payı ile ortaklarına satmakla iktifa etmiyor, kendilerine lüzumlu olan istihlak eşyasını bizzat kendi sermayelerile vücade getirdikleri fabrikalarda istihlak etmekte ve böyle kapitalist müesseselerin rekabetinden kurtulmaktadırlar.

Bu cümleden olmak üzere İsveç istihlak kooperatifleri, memleketlerinde istihlak edilen eşyanın yalnız % 30 nisbetindeki perakende satışını deruhte etmekle kalmayıp, aynı zamanda umumî istihlak maddelerinin % 14 ni bizzat imal etmektedirler.

İngiltere istihlak kooperatifleri umumî istihlak eşyanın % de 23 ini satmakta ve bu maddelerin % de 6 sını bizzat imal etmektedirler; Almanvada perakende ticaretin % 11 i istihlak kooperatiflerine isabet eder, bu eşyanın % 1,5 ığı mezkûr kooperatifler tarafından istihlak edilir. Bu bakımdan istihlak kooperatifleri istihlak maddeleri sanayiinde mühim bir mevki işgal ederler.

Kibrit tröstünün inhisar siyasetine karşı koyabilmek için istihlak kooperatifleri hususî kibrit fabrikaları, Margarin yağı kartelerin itakip ettiği fiyat siyasetine karşı hususî margarin-yağı fabrikaları kurmuşlardır; istihlak kooperatifleri bunlardan maada hususî mensucat, konserve ve mutbak le vazımı fabrikaları tesis etmişlerdir.

Müteakiben istihlak kooperatifleri büyük mübayaa mahalleri tesisile hususî inhisar kapitalizmine karşı mücadeleye geçtiler. İstihlak kooperatifleri birliklerinin bütün mübayaaları bir merkez tarafından yaparak o ane kadar tarafından istenilen fiatlardan daha düşük mübayaa fiyatları empoze etmeğe muvaffak olurlar.

Nihayet istihlak kooperatifleri, bu mücadelede kapitalizm kudretine karşı, tarım kredi kooperatifleriyle birleştiler. Bunlar ile teşriki mesai, ederek ziraî mahsullerin işlenmesini hususî fabrikatör ve yahut mutavassıtın elinden alarak teşkilâtlandırdılar, mezbahalar kurdular. Sadeyağ ve peynir imalini

tanzim ettiler, şehirlerde süt satışını nizama koydular. Bu suretle kapitalizme karşı mücadele cephesi ehemmiyetli surette genişledi.

Bu günkü iktisatda istihlak kooperatifleri kapitalist olmanın kuvvetli bir sektör arz eder. Bu kapitalizmi yok etmek için onun en modern yeniliklerini kullanır.

İstihsal kooperatifleri de ziraatde yeni bir siyaset takip ettiler. İstihsal masraflarının düşürmek suretile ziraî istihsalın artması, ziraat işletmelerinin muayyen mahsul neveleri üzerine ihtisaslaştırılması, mahsullerin yetistirilmesi, makinaların büyük ölçüde kullanılması irva ve iska işleri su kuvvetinden ve elektrikden istifade gibi işler büyükce muntakalar için mevzu bahistir. Mamafî modern ziraî istihsal tekniğinin bu zaruretlere ziraî mülk taksimatının engellerine çarpar. Küçük ve orta halli köylüye ait mülk daha fazladır. Buna mukabil modern teknik daha büyük mülk birlikleri ister. Bu mübâneneti hal ve fasletmek ve toprağın mani olan taksimatına rağmen modern tekniği mümkün kılmak için istihsal kooperatifi mühim bir vasıttadır. Yalnız küçük çiftçiler için verimsiz ve gayri kabili istimal ziraî bir makina bütün bir birliği sinesinde taşıyan çiftçilerin bir kooperatifi tarafından kullanılabilir. Bu tabiiyle müşterek bir istihsal planının tanzimini lüzumlu kılar, münferit mülk sahiplerinin serbestisini tehdit fakat buna mukabil müşterek gelirden ona büyük bir hisse temin eder.

Ziraî ihracat memleketlerinde aynı gayeyi ziraî ihracat kooperatifleri takip eder. İhracat, mahsulâtın standardizasyonunu, muayyen sevk müddetleri, bir defada satılabilir büyük emtia partilerini ve yalnız iş devresinde bir çok müstahsillerin müşterek faaliyetini icap ettirir. Münferit küçük çiftçi bu vazifelere henüz yetişmemiştir. O, mahsullerle ihracatda hissedar olmak isterse kendini ihracat kooperatifine bağlamalıdır. Bu kooperatiflerin muvaffakiyetlerini memleketimizde (tütün), incir ve fındık ihracatında müşahede edebiliriz.

Kooperatiflerin antikapitalist vechesi en ziyade mesken kooperatiflerinin bahis mevzuu olur. Bu kooperatiflerin hedefi şahsî mesken inşasıyla yüksek şehir rantını bertaraf etmektir.

Bu kooperatifler, uygun şekilde inkişaf ettikleri takdirde yalnız arsa fiyatlarına, kiralara ve inşaat masraflarına icrayı tesirle kalmayıp, aynı zamanda seri halinde inşa edilen evler sayesinde yeni bir tasarruf hukuku doğururlar. Fakat kooperatif tarafından ayrılan sera ev için karar veren kiracı dahi kendini bir nevi istihlak mecburiyeti altına koyar.

Dar ölçüde tarım ve san'at kredi kooperatifleri ve sınıî istihsal, mübayaa ve satış kooperatifleri, büyük işletmeye doğru inkişaf müvace-

hesinde orta hallilerin himayesi ve kapitalizme takaddüm eden bu işletme şekillerinin modern iktisadın sermaye cereyanına bağlanması gibi, sermaye esasını reddeden bir durum alırlar. Aynı şey, perakende ticaretin mübayaa kooperatifleri için de vaki'dir.

Bunlardan, Hükümetin teşrikile kurulmuş olan bazı satış kooperatifleriyle Avrupa büyük şehirlerindeki modern sütçü kooperatifleri- bir istisna teşkil eder. Köylüler südü doğrudan doğruya müstehlik veya satıcılara değil yalnız kooperatife satmağa mezundur. Kooperatifler sütün yağ muhteviyatını birleştirir, pastörize eder ve şehirli müstehlike yalnız muayyen miktarda taze süt sevk ederler ki, tespit edilen satış fiyatını tehlikeye koymaz. Satılmıyan süt kooperatif işletmelerinde sadeyağ, peynir, kutu sütü olarak imal edilir ve bu şekilde memleketin dahil ve haricinde satılır. Böylece fiyat teşekkülü istihsal miktarı, nakil, imal ve satış müstahsilden nez' ve kooperatife terkedilir.

Her şeye rağmen kooperatifin, mahiyetine göre kendiliğinden yeni bir iktisadî nizam güden ve kapitalizmi reddeden bir unsur olduğunu tekit edemeyiz. Kooperatif daha ziyade her iktisadî nizam karşısında bitaraf bir teşebbüs şeklidir. Mamafî (hususî kapitalist) teşebbüs şekillerinden farkı, hattâ kapitalist olmiyan, iktisat rejimlerine nazaran anonim şirket gibi, büyük bir intibak kabiliyeti arz etmesidir. Buna uygun olarak kooperatifleri, şüphesiz muhtelif işlerin başarılmasında, Almanya ve İtalya'da nihayet Rusya'da olduğu gibi Amerika müttehit cumhuriyetleri ve İngiltere'de dahi bulunur.

Bu vazifeler son on sene inkişafının seyrinde tamamen değişdi. Bu gün menşei hedef, orta tabakanın himayesi, ikinci dereceye geçmiştir. Bu gün kooperatifin gayeleri arasında ilk safda istihsalin, satışın ve kredi tedarikinin rasyonelleşmesi bulunur. Bunlar, toprak veya sermayenin olsun, bilhassa eski zamanlardan sürüp gelen mülk taksimatının engellerine çarpar. Bu suretle ilk zamanlar ihtilalcı cereyanlar dahi kooperatifcilikte kayboldular ve yerlerini yeni pratik gayelere verdiler.

Siyasî partiler bir çok defalar kooperatif hareketine hâkim olmağı tecrübe ettiler. İptida muhafazakâr partiler Kooperatifçiliği liberalizm aleyhine müdafaa kalesi olarak ilân ettiler. Mamafî (Proudhon) danberi sosyalist partiler dahi kooperatifçiliği, sosyalist iktisadî nizama mahsus yollardan biri olarak propaganda yapmağa başladılar.

Kooperatifler umumiyetle politikanın bu müdahalesine karşı sıralarında kendilerini müdafaa ettiler. Belçikada istihlâk, Avusturya'da inşaat, Almanya'da kuvvetli parti nüfuzu altındaki tarım kooperatifleri buna karşı

hareket ettiler. Politika ve Kooperatifin politikaya balet olması kooperatif hareketinin nef'ine icrayı tesir etmedi. Politika ile işigal kooperatifleri hakiki hedefinden uzaklaştırdı.

Türkiyede kooperatifçiliği, belki sair şekillerde başaramıyan büyük vazifelerin ifa edebilir. Bu meyanda ziraî istihsal tekniğinin iyi istismar edilmesi, ihtisaslaştırılması, makineleştirilmesi ve modernleştirilmesi ve memleketin dahil ve haricinde ziraî mahsullerin satışı ilk safda gelir. Fiat kontrolü ve müstehlik himayesinin hali hazırdaki sualleri nazarı itibara alındıkda kooperatiflere, perakende ticaret sahasında büyük bir meşguliyet sahası açılır. İthalât, hali hazırdaki güçlükler müvacehesinde dahi maksada en uygun şekilde bir vasıta ile emniyet altına alınabilir. (Zaten kredi kooperatifleri sermaye hareketinin müvezzii sıfatıyla faaliyetlerini tanzim ettiler) üzerinde az çalışılan ve fakat ikamet zaruretleri yüzünden fevkal'ade mühim bir saha yapı kooperatiflerine açık duruyor. Bunlar ucuz mesken bakımından olduğu kadar şehirlerin plânlaşması bakımından da, takdire sayan görünürler. El sanatlarında da kooperatifin vazifesi, sa'yin müsmeriyetini temin etmek ve teknik terakkiyetten işçileri istifade ettirmek hususunda yardımcı olabilir. Nakil vasıtalarının hali hazırdaki durumu müvacehesinde kooperatiflere depolar, nakliyat ve saire sahasında dahi büyük vazifeler düşer.

Kooperatifler gerek devletci bir iktisat sistemi, gerek kapitalist, gerek müdahaleci bir iktisat politikası takip eden devletlerde plânlı bir iktisat politikası güden devletlerde kabili tatbik olan bir teşebbüs şeklidir.

Kooperatiflerin zayıf tarafları

Nusret UZGÖREN

Bir kooperatif âzasının ahlâk seviyesi kooperatifin muvaffak olup olmamasında müessir olan en mühim amildir. (Dr. Cevdet NASUHI - 1929)

Kooperatif hukukunun plânlı bir surette vucüde getirilmesini köyde ve kentte Türk Millî İktisadiyatının serpilmesine yüksek bir mikyasta yardım edebileceği de şüphesizdir. Prof. Dr. G. Kessler - 1940

Kooperatiflerin bir çok zayıf tarafları olmasaydı, insanların büyük bir ekseriyeti kooperatifi olurdu. (1) Bununla beraber ileri memleketlerdeki inkişaf derecesini görüp hayran olmamak kabil değildir.

1944 de yüzüncü yılını idrak edecek olan kooperatificilik alemi maalesef pek parlak bir bayram yapamıyacaktır. Çünkü 19 uncu asrın son yıllarında kooperatificiler pek büyük ümitler besliyorlardı. Halbuki bu gün ortada bariz bir inkisari hayal mevcuttur.

* * *

Kooperatifleri yıpratın başlıca iki amil vardır.

Dış amiller, iç amiller.

Dış amilleri, kooperatifliğin inkişafından şu veya bu suretle hoşlanmayan zümre ve teşekküllerin muhtelif şekillerde tezahür eden hücumlarıdır. Meselâ, menfaatlarına hanel gelen Ticaret erbabı evvelâ istihza ile başlayarak taarruzlerini çok ileriye vardiirmek suretile Kooperatif mağza ve

[1] Beynelmîl kooperatif ittihadına dahil olan 40 memleketin istihlâk kooperatiflerinde 100 milyon kooperatifi bulunduğu tahmin edilmektedir.

Bu kooperatiflerden muntazam hesap verenlere nazaran 1932 yılında, 18 milyon ortağının alış verişi : 56 milyar franga yani takriben 4,5 milyar Türk lirasına balığ olmuş, Rusya hariç olmak üzere, Avrupaya münhasır olan bu rakkrın üçte biri yani takriben 1,5 milyar Türk lirası İngiltereye aittir. (Essor et Décadence du capitalisme Sayfa 176)

İdare hanelerinin yağmasınakadar gittikleri görülmüştür. (2) (Gid'in (Le coopératisme) de verdiği rakamlara göre fransada 100.000 bakal, 53.000 ekmekeci, 50.000 kasaap ve bu nisbetlerde diğer ticaret erbabı sayısı 1 500 000 kişiyi bulmakla ve aile efradile 5 milyona varmakta imiş. Bu kadar kafla-balık bir kitlenin kooperatif aleyhdarlığı Fransada mühim rol oynamış, kooperatif aleyhdarı görünmelerine, intihabat esnalarında bazı siyasilerin kooperatif aleyhdarlığı sayesinde rey kazanmalarına sebep olmuştur.

(Inventaires) de (2), Gaston Prache, 1906 patenta kanununu ve(Laval) ın bazı kararnamelelerini misal olarak zikretmekte ve buna benzer hadiselelerin Belçika, İsviçre, Çekoslavakya ve İngilterede de cereyan ettiğini yazmaktadır.

Bundan başka İtalya, Almanya ve Rusyada, rejim dolayisile kooperatiflerin maruz kalmış oldukları çeşitli ölçülerde darbelerden kısaca bahsetmek üzere bir kaç yerden iktibaslar yapalım.

(Prof. Dr. G. Kessler. Kooperatificilik 1940) 173 ci sayfasından :

(Zırai kooperatiflerin ana yurdu olan Almanya da son zamanlarda kooperatifin muhtariyeti idealinden yuz çevirdiğini görmek dikkate şayan değildir ? Filhakika Nasyonal Sosyalist rejimin Diktatörce tanzim ettiği kanunlar "Alman Zırai kooperatifleri Rayh Birliği,, ni ve zırai kooperatiflere ait revizion Birliklerini bir darbeye inhilale sevk etmiş ve (onların yerine:

(Rayh köylü şefi), yani bu günkü zıraat Nazırı Dr. R. Darre'yi ikâme eylemiştir. Bu suretle diktatörlük sistemi kooperatiflerin muhtar idaresi yerine geçmiş oluyor. Halbuki bu muhtar İdare üç nesil devamınca değerini tasdik ettirmişti. . . . . Alman Köylü şefi olan Darre ise, kooperatificilikle zerre kadar alakadar değildir, sadece ırkıcılık etrafındaki yazılarile tanınmış bir muharrirdir.)

Rusyadaki kooperatiflerin halinden bahseden (Gaston Prache), 1935 de (600) şehirdeki kooperatiflerin bir kalemde lavedilerek bütün mevcudlarla Devlet mağzalarına devir edildiğini yazıyor.

* * *

Kooperatifleri sarsan iç amiller :

Yukarda kısaca bahsi geçen amiller, daha ziyade Avrupa kooperatiflerinin tarihini tetkik ederken rastlanan hadiseleri doğurmuştur. Şükranla

[2] (Bonnvais) ve (Chartres) de (1932 - 33) zürra galeyamı esnasında tahrik edilmiş halk sürülerinin mağazalara hücum ve taarruzları, keza İtalyada tüccarların ve ve çiftçilerin tahrikile, kooperatiflere karşı ika olunan cürümleri yakın zamana ait misaller arasında sayabiliriz. (Inventaires 11 Sayfa 172, 173. 174 Librairie F. Alcan 1937)

kayıt etmeliyizki, Yurdumuzda bu kabil kooperatif düşmanlığı hemen hemen yok gibidir. Bunu ise, kanaatimce, Cümhuriyet Hükümetinin taiptidadan beri kooperatiflere karşı göstermiş olduğu alâkaya borçluyuz.

25 Teşrin Sani 1929 tarihli Samsun Ticaret Gazetesinde intişar eden bir yazı ile bu noktaya temas etmiştim. Bir kaç satırını aynen tekrarlamak isterim :

(İktisaden yükselmemiz bir çok amillerin tesirine tabidir. Tam sıhhatte yaşayabilmek için bir insan vücudunun bile, yemek içmek hava almak istirahat etmek ve yipratıcı olmamak şartile çalışmak gibi kül teşkil eden bir çok ihtiyaçları olduğu gibi milletlerin hayatında da birbirinin lazımı gayrı müfariği olan ve cümlesi bir kül teşkil eden çok mütenevvi hadiseler ve hareketler olduğu malumdur. Bu hareketler aynı seviyede ve hem ahenk olursa aynı kuvvetle ve aynı zamanda içtimai bünyeye tesirini yaparsa o milletin hayatı tamüssiha olur. Bu hakikati çok iyi bilen hükümetimiz Cümhuriyetin teessüsünden beri atılan her tecedud adımında cezri hareket ederek bir birine şumulü olan mesaili birden kavradı birden halletti.

Siyasi, içtimai ve iktisadi mesail, hayatımızın esasatını, ana hattını teşkil ettiğine nazaran bu uç yol üzerinde birdenveayni kuvvetle hareket etti.

. . . . . buracıkta asıl mevzuumuza gireceğiz, ve diyeceğizki :

İktisadi terekki ve refah yolunun anahtarını da 1340 tarihli kanunu taddil eden 5/6/929 tarihli ve 470 numaralı ziraî kredi kooperatifleri kanunu bize bahşetmektedir.

Köylü bütün kazancını muhtekirlere vermekten kurtulacaktır. Milletimizin ekseriyeti zürradır.

Ekseriyete refah yolunu açan bu yolda yürüyebilmek için büyük kolaylıklar gösteren (Kooperatiflere bahşettiği vergi ve rusum maafiyetlerle bütce varidatından fedakârlıklara katlanan) durendiş hükümetimize teşekkür etmek ve bu kooperatif harekâtında, (samimi ve şuurlu) yardımımızı esirgememek hepimizin vazifesidir.

Bu mukaddmeden maksadımız kooperatiflerin, siyasi ve içtimai inki-lâplarımızı müteakip iktisadi inki-lâbımızda oynamağa namzed oldukları rolün ehemmiyetini kısaca ve sübjektif olarak nazarı dikkate koymaktı).

* * *

1340 "İtibari Ziraî Birlikleri kanunu 1926 da ticaret kanununun ihtiva ettiği kooperatif bahsi, 1929 da kredi kooperatifleri kanunu ve bunları takip

eden bir çok satış kooperatifleri kanunları ; hükümetin müstemiren kooperatif mevzuile yakından alâkadar olduğunugösteren işaretlerdir ?

Diyebilirizki, belki Bulgaristan müstesna, dünyanın hiç bir yerinde kooperatifler bizde olduğu nisbette, resmî yardım ve alâkaya mazhar olmamışlardır.

Kooperatifcilik alemimiz için bu pek büyük bir niymet idi.

Acaba bununla mütenasip bir muvaffakiyete erişildimi ?

Bu sualin cevabını büyük bir doğrulukla verebilmek için bir çok misaller ele almalı, tahliller yapmalı yani kooperatif mevzuile gerek nazari bir surette alâkadar olanlar gerekse filen işin içinde bulunanlar nezdinde (Anket) açılmalıdır.

* * *

Sahsî kanaatim şudurki : İctimai meseleler pek kısa bir zaman içinde köklü bir şekilde hallolunamazlar. Hüsnüniyet ve kanun gibi amiller yavaş yavaş muhitte ilerleme yollarını açarlar.

Bütün mesele (yavaş yavaş) tabirinin ifade ettiği (tempo) ya tabidir.

1927 den beri az çok yakından alâkalandığım (biri itibarı ziraî Birliği olmak üzere) çeşitli cinsten ve beş muntakadan yirmi kadar kooperatifin tarihini gözümün önüne getirdikçe, daha parlak neticelere neden erişilemediğini araştırmak mecburiyetinde kalıyorum.

Fakat (Tempo) dan memnunum. Bazi şartlar dahilinde kooperatifçiliğimizin atisi için de nikbinim.

Şimdiye kadar kooperatif sahasında yaptığımız tecrubelerin bazıları bahalya mal olmuş bulunsalar bile bunu ziyan telekki etmemek gerektir.

Elveririki bunlardan derin dersler almış olabilelim.

İşte bu dersler sayesindeki kooperatifleri yıpratın amillerden iç amilleri teşhis etmek kabil olur.

Vakaa kitaplarda bunları sayan, tasvir eden, ve bunların fena tesirlerinden kurtulmak için çareler gösteren yazılara tesadüf olunur. Fakat ne de olsa insanların en ziyade gözleriyle görebildikleri şeylere inanırlar.

Öyle bir vaziyet oluyoriki, bir kısmı ürbek, çekingen bedbin, diğer kısmı atılgan, ve aşırı ümitler besleyen fazla nikbin iki çeşit haleti ruhiye karşısında kalıyoruz. Birinciler her türlü teşebbüsün dışında kalıyorlar.

Sonuncular ise hemen elini ateşe uzatan çocuklar gibi gözleri kapalı her tarafa sürüklenebiliyorlar.

İkisinin ortasında kalabilenler pek az. İşte kooperatiflerimizin bir numaralı zayıf tarafı.

* * *

Kooperatifler muazzam işlere girişirler. Büyük paralarla oynarlar. Kalabalık bir küllenin menfaatları ile oynarlar. Bunca işleri kim idare edecektir ?

Ya hasbi olarak ortakların içinden bir kaç feragâkâr kimse, veyahut ücretle çalıştırılacak becerikli veya beceriksiz memurlar.

Hasbi çalışanlar ya o işin ehlidir veyahut değildir. Fakat her iki ihtimalde de en ufak tenkide tahammülleri yoktur. En bariz hatalar bile tashih olunamaz. Çünkü gücenirler. Ciddi işlere hatır, gönül ve hissiyat karışır.

Ücretle çalışan kooperatif müdürleri de üç derecelidir.

Çok muktedit ve ciddi olanlar : bunlar piyasa mucubince yüksek ücret ararlar. Kooperatiflerin ise buna maddeten olmasa bile manen tahammülleri yoktur. Hoşnudsuzluk başlar ve zihniyet birinci şıkka kayar. Yani hasbi çalışacak bir öz ortağa işi yüklemeye.

Çok muktedit olan ücretli memurlardan bazıları, ufak maaşla iktifa eder gibi görünerek işe girişirler fakat bir çok suiistimallere saparlar.

(Bu vaziyete hasbi çalışan ortaklarda da bazen tesadüf olunur).

Bir de üçüncü çeşit ücretli memurlar vardırki bunlar esasen aciz olduklarından az bir ücretle çalışmaya razı olurlar fakat beceriksizlikleri yüzünden yine kooperatif büyük ziyanlar görür.

Hulâsa kooperatiflerin en büyük zaaflarından biri de idareci bulmak hususundaki büyük zorluklardır.

Üçüncü zayıf nokta ortakların büyük bir ekseriyetinin tamamıyla olgun bir topluluk teşkil edememesidir. Partizanlık, dostluk, akrabalık, memurluk ve amirlik gibi çeşitli rabitaların, kooperatiflerde mevcudiyeti meşrut olan, (Demokratik) ruhu öldürdüğüne ve zaman ile fena neticeler doğduğuna çok kerre şahit olunmuştur.

Keza Mürakabe Heyetlerinin vazifelerini bihakkın ifa etmek kabiliyetinde bulunup bulunmadıkları da derin meselelerden biridir.

Bütün bunların yanında gerek umumî Heyetlere hükümetin gönderdiği mümessillerin ve gerekse kooperatiflerin icraatını tetkik salâhiyetini haiz olan resmî makamın işleri yakından takip etmek için vakit bulup bulamaması gibi noktalarda son derece ehemmiyeti haic ve kooperatificiligimizin atisini tayin eden mahiyette meselelerdir.

Bu vadide söylenebilen uzun sözleri kısa kesebilmek için, 1940 da neşrettiği (Kooperatifçilik adlı) değerli kitabının mukaddemesinde yazıldığı veçhile: yirmi senelik zatı tecrübelerinden kooperatiflerimizi istifade ettirmeğe amade bulunan Profösör Dr. Kessler in yazılarından bir kaçiktibassta bulunacağım ?

(Murakaba hey'etinin mevcudiyeti kooperatif için büyük bir ehemmiyeti haizdir İdare hey'etinin diktatörce bir vaziyet takınmasına mani olur.

Bu maksadın tahakkuku için, gerçekten tecrübe içinde pişmiş ve (müstakil) insanlardan teşekkül etmiş, (zamanında toplantılarını yapan ve kooperatif uğrunda çalışan bir murakabe hey'etine ihtiyaç vardır. Gerçi Anonim Şirketlerde de mürakabe hey'etleri mevcuttur. Fakat bu hey'etler ekseriya faydasız kalırlar. Çünkü adeta bir süs mahiyetindedirler, İdare Hey'etini kontrol etmezler

Bu gibi murakaba hey'etlerine hiç bir kooperatifin ihtiyacı yoktur. Vakide Kooperatiflerin mürakaba hey'eti kaideten daha iyi hizmet görmektedirler. Fakat bunun için mürakabe hey'eti azalarının iş içinde pişmiş ; müstakil zihniyetli insanlardan seçilmesi ve böylece teşekkül eden hey'etin toplantılarını yayıp kooperatif uğrunda çalışması şarttır.

Bir çok Anonim Şirketler bazen altüst olmuşlardır. Bunun sebebi kendi murakabe hey'etlerinin senelerce gaflet içinde uyuşup kalmasıdır.

Bu neviden murakaba hey'etine hiç bir kooperatif şirketi muhtaç değildir. (Sayfa : 82,83).

(Murakaba hey'eti ile umumî toplantının mevcudiyeti, kooperatiflere esaslı bir demokratik seçiye temin etmektedir. Fakat demokrasinin bu sahada kuvveden fiile çıkarılması nazari demokrasiden daha güçtür. Bir kaç, yüz insandan müteşekkil kooperatif toplantılarını idare etmek ve makul kararlara sevk etmek ameliyata pek kolay değildir. Bu vesile ile birdaha işaret edeyim ki vaziyet çok sabır ve soğuk kanlılık ister. Bizzatiçinde muhalefet azalarının yedi saat devam eden nutuklarile çınlayan kooperatif toplantılarını idare ettiğim için söylediklerim şahsî tecrübelerin mahsülüdür. İntihap esnasında idare ve murakaba hey'etine daha az elverişli unsurların seçildiği görülür. Bu yüzden Türk Kooperatif hukuku bütün intihapların Ziraat Bankası ile İktisad Vekâletinin tasvibinden geçmesi lüzümünü ihtiva etmektedir.

Bütün ortaklar demokratik bir ana yasa sayesinde kooperatif işlerine karşı alâkalanacaklar bütün azalar kendi kanaatlerini serbestce beyan edebileceklerdir. Bazen keskin tenkitler yapılırsa bile, iyi ve namuslu bir idare bu tenkitlerden hiç çekinmeyecek korkmayacaktır. (Sayfa : 86,87).

Nazariyat kitaplarında pek tesadüf olunmayan ince ve ruhlu noktalara Profösör Kesler hususî bir itina ile temas etmektedir. Uzun tecrübelerin mahsülû olan intibalarını ortaya koymakla kooperatif nazariyatçılarına değerli bir eser sunmuş bulunuyor.

Kooperatiflerimizi zayıflatan amilleri bertaraf edeceğine kani bulunduğum mühim bir tedbire müteallik yazıları da (Kooperatifçilik) kitabının 88 inci sayfasından okuyalım :

(Revizyon : Kooperatiflerin zaman zaman faaliyetlerinin topunu birden göz önünden geçirmeleri lüzumu hakkındaki fikir, kendisinden evvelce bahsettiğimiz (Şulçe-Deliç) e aiddir. Bütün Alman Kooperatifleri grupları bu prensibi kabul etmişlerdir. Alman Kooperatif kanunu da bu (gözden geçirme - revizyon) prensibinin tatbikatını mecburi bir şekle sokmuştur. Revizyon ne demektir ? Bu prensibin manası kooperatifin bütün hizmet ve müesseselerinin, kooperatife mensup olmayan hukukî malumat ile mücehhez, işe vakif kooperatif mütehasısları tarafından teftiş edilmesi gözden geçirilmesidir. Bu işi yapan adamın — ki buna gözden geçirci, revizör — mühim vazifesi kooperatifi, kooperatif kantunu ile asıl kendi himnamesine riayet edüp etmediği, ticarî usule ve kooperatif temellerine göre işin idare edilip edilmesini tesbit etmektedir.

Şimdi Almanyada bu gibi revizyonlar her iki sene de bir mecburi adedilmektedir.

Gözden geçirme ile mükellef zat, kontrolünün sonunda idare ve mürakabe hey'etleriyle birlikte müzakere münakaşa suretile yazılı bir mürakabe raporu tanzim eder. Bu revizyon vesikasının ayrıca ait olduğu muntaka mahkemesine verilmesi mecburidir. Mürakabe hey'eti müteakip umumi toplantıda bu revizyon işi hakkında azaya rapor vermek mecburiyetindedir.

Sonunda umumi toplantı gözden geçirme işine ait olan rapor hakkında bir karar itihaz eder. Her halde bütün ortaklar gözden geçirmenin ehemmiyeti hakkında tenvir edilmiş olmalıdırlar. Gerçekten bu müessese (yani mürakabe Müessesesi) kooperatifin hayatı bakımından büyük bir ehemmiyeti haizdir.

Gözden geçirme işini yapan kimse, bir çok kooperatiflerle alâkadarlığı itibarile onların tecrübelerinden edinilmiş derslerden, işini yokladığı kooperatifi de istifade ettirir ve kooperatif dostu ve mütehasısı olmak sıfatile bitaraf davranarak kooperatifin reel alâkalarını düşündür.

Vereceği rapor, idare ve mürakabe hey'etileri için, bütün ortaklar için

bir vuzuh ve malûmat kaynağıdır. Türkiyede bu iş, yani revizyon yapma işi, devlet memurlarına aittir.)

* * *

Hayatta bir kerre olsun bir tek kooperatifte alâkalı bir ortak sifa-tile yaşamış olan insan, profösör (Kesler) in yukarki yazılarını okur oku-maz, kooperatif mevzuatımızda büyük bir boşluğun mevcudiyetini derhal hisseder. Bu itibarla (Revizyon) müessesesi üzerinde ehemmiyetle durulma-sını bir kooperatif muhibbi sifatile, candan diler ve bu vadede ciddi bir mü-nakaşa açılmasına delâletini (Türk kooperatificilik cemiyetinden) beklerim.

* * *

Revizyon işi ticaret kanunumuzun (378) inci maddesi hükmünce her ne kadar yapılsa da tatbikatta pek çok müşkilâtle karşılaşmakta ve her-halde pek tatsız neticelere varılmaktadır.

(379 inci madde : . . . . . hissedarların son iki sene zarfın-da Şirketin tesisine veya idaresine mütaallik bir suiistimalin vukubuldu-ğunu veya kanun veya Şirket mukavelenamesi ahkâmının ehemmiyetli bir surette ihlal edildiğini iddia ettikleri surette bunları veya plânçonun sıhhatı takkik için hususî mürakipler tayinini heyeti umumiyeden talep edebilir-ler. Bu talep red olunduğu surette masarısı lâzıme berveçhi peşin tesviye ve malik oldukları hisse senedatını muteber bir bankaya tevdi etmek şar-tile mahkemeyem üracaat hakkını haizdirler. Talebi mezkûr mahkemece terviç olunabilmek için iddia olunan hususat hakkında delail ve emaratı kâfiye gösterilmek lâzımdır). Görülüyorki bir kooperatifin yaşaması; ve iyi idare edilmesi sadece bir şans, bir talî meselesidir. Harikulâde yüksek ve metin bir ahlâkâ sahip kimselerin eline düşerse ve bu kimselerde yıllarca tüken-mez bir feragatla geceli gündüzlü çalışarak bütün bilgilerini kooperatife has-rederlerse, o Şirket muvaffak olabilir.

Aksi takdirde on dört senedenberi şahidi olduğumuz bir çok muvaffa-kiyetsizliklerin tekerrürüne mütemadiyen şahit olabilirizki bunun neticesi de kooperatiflerin matlup derecede ilerlemesine muhitimizin henüz müsait olmadığı kanaatinin doğmasıdır.

Şüphesiz bunu kimse istemez. Şu halde kooperatificiliğimizin zayıf ta-raflarını iyice tesbit edüp, boşlukları biran evvel doldurmak için çalışma zamanı gelmiştir.

Çünkü acemilik ve tecrübe devresini geçirmiş bulunuyor. Profösör Kes-ler'in dediği gibi: (Ticaret kanununun, kooperatifi, sermaye şirketleri silsi-lesi içinde kısaca mevzu bahis eden maddeleri, şüphesiz vazii kanununun da kasd ve tasavvur ettiği gibi sadece muvakkat birseciye,arzetmektedir).

Son Söz:

Kooperatifçilik her memleketin seviyesine göre çeşitli şubelerde ve çeşitli nisbetlerde yüz yıldanberi inkişaf etmektedir. (3):

İstihlâk kooperatiflerinde umum nüfusa göre 1930 da kooperatifçilerin nispeti ve değer kooperatifçinin kooperatifden senevi mütibayesi :

Memleketler	Yüzde		Türk Lirası	Frank F.
İngiltere	13,10	takriben	400	4.242
İsviçre.	9,75	»	350	3.739
Danimarkada	9,07	»	340	3.708
Finlandiyada	6,62	»	120	1.440
Fransada.	6,25	»	150	1.800
Almanya.	5,87	»	200	2.245
İsveçde	5,87	»	450	5.076

Diğer bir tahmine göre bakkaliye muamelatında İngilterede kooperatifler yüzde (30) nisbetindeki alış verişe hakimdir.

Fransada da bu nisbet yüzde (10,5) dir. (4).

Yurdumuz için bu nisbet her halde pek azdır. Ve belki de hep böyle kalacaktır. Bunu atı gösterecektir. Ancak mukayesenin bir mana ifade edebilmesi için şartların mehmaemken müsavileşmesi lâzımdır. Bir yandan kanunî mevzuat tekemmül ettirilir, diğer yandan da kooperatiflerle alakadar olan kimseler gerek tatbikat sahasında, gerek neşriyat vadisinde itina ile çalışırlarsa, mükemmel cihazlara ve olgun bir zihniyete dayanacak olan kooperatifçiliğimiz belkide çok parlak muvaffakiyetlere irişir. (5).

Ankara : 13. 1. 1941

(3) Les Formes d'Entreprises par E. James s : 328

(4) Le Commerce et l'organisation des marches. s. : 489 par Laufenburger.

(5) (İhtisadi Yürüyüş) un 15-7-1940 tarihli (Kooperatif Fevkalâde) sayısında basılan Prof. (Muhlis Ete) nin (Murakabeteşkilatı) adlı yazısından son bir kaç satırı da ehemmiyetine binaen aynen alıyorum :

Sayfa 23 : Bu kısa izahatımızdan da anlaşılacağı veçhile, Almanya gibi teşkilat cihetinden kuvvetli olan bir memlekette bile kooperatif şirketleri biri dahilinden diğeri hariçten olmak üzere iki nevi birmurakabeye tâbi tutulmaktadır.

Binaenaleyh bizde de yapılan şey kooperatifleri daimî bir mürakabeye tâbi tutacak mevzuatın yaratılması ve bu sahada «meslekî mürakiplerin» yetiştirilmesidir. Aksi takdirde bir çok emek ve sermayeler heder olmağa mahkûmdur.)

Bizde arazi, kooperatif şeklinde işlenebilir mi?

Hasip AYTUNA

Tokat Meb'usu

I. Bir müşahede :

1. Son zamanlarda, arazinin kooperatif teşkilâtı ile işlenmesi; yani, bir nevi zirai — istihsal Kooperatifleri kurulması hakkında, bazı memleketlerde, sık sık neşriyat yapılmaktadır. Bu mevzu, ziraatçılar ve kooperatifçiler kadar resmî makamlar tarafından da dikkat ve alâka ile mütealea edilmekte ve köy kooperatiflerinin en yeni ve mükemmel şekli olan zirai — istihsal kooperatiflerinin, en pratik bir teşekkül olmasını temin eyleyecek yollar araştırılmaktadır.

Roçdal mürşitleri zamanından beri kooperatiflerin, yalnız erzak mağazaları ve gıda maddeleri satan birer istihlak kooperatifi olarak kalmaması ve çiftçilere, muhtaç oldukları her türlü maddelerle ziraat aletlerini, el ve ev sanatları malzemesini yapan ve dağıtan birer "istihsal kooperatifi," şekline gelmesi için çalışılmış ve bu tip kooperatiflerin kurulması ; gaye ittihaz olunmuştur.

Fransız kooperatif âlimi (Şarl Jid); o tarihlerden sonra kooperatiflerin geçirdikleri inkişaf safhalarını tayin ederken, birinci safhaya, ticareti; ikinciye Sanayii; üçüncü safhaya da ziraatı koymak suretile zirai istihsal kooperatiflerinin en müttekâmil bir şekil olduğunu göstermiştir.

2. İngiltere ve onun müstemlekelerile dominyonlarında İngiliz istihlak kooperatifleri, bir asırdan beri en çok muvaffak olmuş bir kooperatif şeklidir. Mamafih, bu tip kooperatiflerin yanı başında Ziraat işleriyle ve Hayvan yetiştirmekle uğraşan istihsal kooperatifleri de kurulmuştur. Bunlar; pek büyük işler görmüş ve muvaffakiyetler elde etmiş ise de, istihlak kooperatiflerinin temin ettiği muvaffakiyeti göstermemişlerdir.

3. Fakat, o tarihlerden ve ilk tecrübelerden sonra, zirai — istihsal kooperatifleri, hayli inkişaf etmiştir. Bu gün ise, medenî ve ileri memleketlerde zirai — istihsal kooperatifleri, bütün zirai işletmelerde, büyük ve mühim roller oynamaktadır. Buna rağmen bu kooperatiflerin şimdilik, daha fazla kredi, toptan mübayaa ve satış, zirai makineleri getirme ve bunlardan umumî surette istifade gibi sâhalara taallük ettiklerini görmekteyiz.

Zirai istihsal kooperatifleri; bu gün, hakiki manada ve geniş ölçüde yalnız Sovyet Rusyada, kısmen birer serbest kooperatif Müessesesi gibi faaliyet göstermekte olan kolhozlarda tatbik sahası bulabilmiştir.

Sovyet Rusyadan başka memleketlerde mevcut olan zirai-istihsal kooperatifleri; münferit birer Müessese mahiyetinde kalmaktan ve birer tecrübe olmaktan ileri geçememişlerdir.

A Bizde, Zirai-İstihsal kooperatiflerine dair, şimdiye kadar hiç bir tecrübe yapılmış değildir. Buna rağmen biz, memleketimizde, Zirai-İstihsal kooperatiflerinin inkişaf etmesi için müsait şartların fazlasile bulunduğu inaniyoruz. Meselâ :

1) Çiftçilerimiz, umumiyetle fakirdir. Hattâ pek çoğu borçludur.
2) Çiftçilerimiz, az topraklıdır. Fakat, aile efradı kalabalıktır.
3) Çiftçilerimiz, kâfi, iyi ve kuvvetli çift hayvanlarından ve taşıma vasıtalarından mahrumdurlar.

4) Köylülerimiz; çift hayvanlarını iyi besleyememekte, bunlara iyi bakamaktadırlar.

5) Arazisini iptidai vasıtalarla işlemekte; küçük ve büyük sulamaları tatbik edememektedirler.

6) Çiftçilerimiz; faydalarını anladığı halde, yeni ziraat aletleriyle makinelerini tek başına tedarik edecek vaziyette değildirler.

7) Çiftçilerimiz, mütevvî mahsul yetiştirememekte ve çeşitli ziraat yapamamakta ve kendilerini tek mahsule bağlamaktadırlar.

Bu yüzden hemen her sene; çiftçinin emeği, tabiatın müsbet veya menfi tesadüflerine bağlı kalmaktadır. Çiftçinin mukadderatı; güneşin, göklerin, bulutların, bir sözle tabiatın elindedir.

8) Çiftçilerimiz, ihtiyaçları nisbetinde kredi bulamamakta ve çok defa borcunu vaktinde ödeyememektedir.

9) Üzerinde ziraat yaptığı ve mukadderatını bağladığı toprağını iyi ve fenni surette gübreleyememekte; sun'î ve kimyevî gübre tedarik edememektedir.

10) Ziraata; hayvan ve mahsül sigortası tatbik edilmediği için, çiftçinin mahsülleri kadar yarınları da her an tehlikelerle karşı karşıyadır.

11) Çiftçilerimiz, istihsal ettikleri mahsulü, hangi pazarlara, ne zaman satacağını bilmemekte ve bu yüzden mahsüllerini kıymetlendirmemekte ve satacağını bilmemekte ve bu yüzden mahsüllerini kıymetlendirememekte ve çok defa, sıkıştığı zaman, kendisine para temin eden mutavassıtların veya toptancıların nam ve hesabına çalışmaktan kurtulamamaktadır.

5. Bunlardan başka, daha bazı menfi şartlar da sayılabilir. Fakat onlar üzerinde durmaktansa Ziraî-İstihsal kooperatifleri teşkiline yardım edecek başka âmiller araştıralım. Meselâ :

II. Memleketimizde Ziraî-İstihsâl kooperatifleri teşkil etmek için iktisadî şartlar var mıdır :

1. Ziraî-İstihsal kooperatifleri, küçük ziraatle uğraşan âzalara da, büyük ziraat yapan çiftçilerin mazhar oldukları nimetleri temin etmek, meselâ çiftçilere muhtaç oldukları Ziraat alât ve vasıtalarını toptan tedarik ve tevzi eylemek, istihsal edilen mahsüllere — doğrudan doğruya; yani mutavassıt ve toptancıya hacet kalmadan — en elverişli pazarları bulmak ve toptan satışı kolaylaştırmak; yani hem istihsal etmek, hem de mahsulü satarak ticaret yapmak gayesini takip eder. Bu kooperatifler; kooperatörlere ait araziye, bir arada ve makine ile işlemeği de gayeleri arasına almışlardır. Bu sebepten, ziraî-İstihsal kooperatifleri; iktisadî şartlar içinde çalışacak birer müessese olmaktadır.

2. Bizde, ziraat ve ziraî-İstihsal dâvası; üzerinde en çok durulmağa lâyık olan büyük mevzulardan biridir. En iyi ve en faydalı bir hal sureti bulamazsak; köylümüzle beraber Memleketimiz iktisadiyatını yükseltmek; hayatını toprağa ve ziraî-istihsale vakfetmiş olan köylü ve çiftçi müstahsillerimizi, refaha kavuşturmak; halli beklenen bir dâva olmaktan kurtulamayacaktır.

Şukranla kaydedelim ki, devletimiz bir kaç seneden beri, köy kalkınma dâvasını kudretli eline almış; memleketimizin büyük ve iddialı işlerinin ön sınıfına koymuştur. Son senelerde ise, köyün ve köylünün kültürünü yükseltmek, refah ve saadetini temin için çok feyizli ve pratik teşebbüslere girişmiş bulunmaktadır.

3. Hükümetimizin giriştiği bu teşebbüslere ilâve olarak bizzat çiftçilerimizin de bazı tedbirlere baş vurmasına, yani teşkilâtlanmasına ihtiyaç vardır. Ve bu arada, küçük veya büyük ziraî işletmelerimize taallük eden üç mühim meselenin halledilmesi lâzımdır :

Birinci mesele; ziraî işletmelerimizin her kısmında, yapılmakta olan istihsal masraflarını azaltmak;

İkinci mesele; aynı ekim sahasına sarf olunan emek ve para ile, bu sahanın verim kudret ve kabiliyetini artırmak;

Üçüncü mesele; istihsal masraflarını artırmak; fakat buna mukabil yapılan masraflarla mütenasip olacak derecede ve mümkün olduğu kadar fazla miktarda mahsul elde etmek.

Bu meseleler, aynı zamanda her istihsalî teşebbüsün iktisadî prensiplerinden ibarettir. Mahiyeti ne olursa olsun, bu iktisadî prensipleri tatbik edebilmek için daha bazı şartlar temin edilmesine ihtiyaç vardır. Ziraî istihsalî artırmak için temini zarurî olan başlıca şartlar, şunlardır :

Birinci Şart: Ziraî istihsalde asrî ve fennî zirat, alât ve makinelerile her türlü teknik istihsal vasıtalarını kullanmak;

İkinci şart: Toprakta elde edilebilecek geliri, emniyet altına almak; mahsulün keyfiyet ve kemiyetini ve gelirin mikdarını yükseltmek için zarurî olan sulama ve fazla suları akıtma, bataklıkları kurutma gibi (Meliorasyon) ameliyelerini yapmak;

Üçüncü şart; istihsal edilmiş olan mahsullerin iyi muhafazası ve sevki için lâzım olan ambar, bina ve saire gibi bir çok tesisatı yapmış bulunmak.

Bunlardan başka, ziraî işletmeler sağlam temellere istinad ettirilmiş olmak için rekabete muktedir olmalı; yani bu işletmeler için de "zimmeth", "matlup", gibi muhasebe prensipleri tatbik edilmiş bulunmalı; bütün masrafların hesabı tutulmuş olmalıdır. Bu hesabı tutmayan ve fazla masraf yaptığı halde bu masrafla mütenasip istihsalde bulunmayan; fazla kâr temin edemeyen her ziraî işletme; değil yalnız Milletler arası pazarlarda, Memleket içi pazarlarda bile rekabet temin etmiş olamaz. Ve bu yüzden iflâsa doğru gider.

III. Yukarıdaki şartlar ziraî işletmelerimize tatbik olunabilir mi ?

1. Bu mevzu etrafında muhtelif görüş tarzları olabilir. Meselâ; bazı kimseler, küçük ziraatın fayda vermeyeceğinden bahseder ve büyük sermaye, ziraatımıza girmedikçe; ziraî inkişafın mümkün olamayacağını iddia edebilirler.

Bazıları da, başka bir ifrata düşerek şu iddiada bulunabilirler : Küçük ziraî işletme yani küçük çiftçilik; en hayatî ve iktisadî olanıdır. Küçük ziraatla uğraşan çiftçilerimiz; Milli iktisadımızın bel kemiğini teşkil eder. Çiftçinin bu karakterini bozmamalıdır; kanaatını beslerler.

2. Hiç şüphesiz, yukarıda işaret ettiğimiz iktisadî hâllere tamamen uyan bizim bazı istihsalî hayat ve iş şartlarımız yok değildir. Fakat, şu noktayı da unutmamak lâzımdır:

a) Bu gün, o iktisadî şartlar, çok değişmiştir.

b) Ona bağlı olan istihsal şartlarının da değişmesi zaruret haline gelmiştir.

c) Bu şartlara uyarak zirai istihsal hayatımızda da bazı büyük de-
ğişiklikler yapmak lüzumu duyulmaktadır.

ç) Bütün zirai mahsüllerimiz değilsebile; buların mühim bir kısmı;
Milletler arası rekabetin tesiri altındadır.

d) Bazı mahsüllerimiz dünyanın siyasi ve iktisadi anormal şartları de-
vam ederken müsait pazarlar bulabilmiş ve bu suretle tutunabilmiştir.
Bu şartlar; hiç şüphesiz, uzun müddet bu halde devam etmeyecek ve şek-
len, normal zamanlar avdet edecektir. Lâkin, harbler bittikten sonra dahî,
uzun müddet, pazarların istihası kolay kolay kesilmiş olmayacak; doyun-
mak ve giyinmek isteyen memleketlerin ihtiyaçları, az zamanda karşılan-
mayacaktır.

Bunun içindirki, topraklarımızın ve zirai işletmelerimizin verim ve istih-
sal kudretini en yüksek derecesine çıkarmak ve en ciddi tedbirleri almak
lâzım gelmektedir.

3. Faal nüfusumuzun yüzde 81,8 gibi mühim bir kısmının toprak
mahsüllerile uğraştığı istatistik kayıtlarından anlaşılmakta ise de, istatistikler-
de bu nüfusun aile itibarile taksimatını ve dolayisile herailenin işlediği topra-
ğın orta hesab kaç dekara bâliğ olduğunu gösterir bir kayda tesadüf edil-
memiştir. Tahmin edildiğine göre, toprak mahsüllerile uğraşan ailerin üst
üste 20 dekardan fazla toprağı ancak vardır. Fakat, son derece az topraklı
ciftçilerimizin toprak vaziyetlerini muhafaza edemedikleri de görülmek-
tedir. Zira; köylerimizde ve zirai istihsale uğraşan halkımız arasında nü-
fus; günden güne artmakta ve aile malı olan arazi; evlâdlar arasında tak-
sime uğramakta; bütünler, küçük küçük parçalara bölünmektedir. Dolayi-
sile, ziraatla uğraşan ailelerin sayısı her sene artmakta; buna mukabil,
ailelerin işledikleri topraklar; dekar hesabı azalmaktadır.

Bu vaziyeti göz önünde tutan hükümetimiz; ziraatla uğraşan toprak-
sız halkı, toprak sahibi yapmak için pek ciddi tedbirler almış ve bir de
kanun lâyihası hazırlamıştır. Bu kanun çıktığı ve tatbik edildiği gün; zira-
atla uğraşan halkımızın yüzü gülecek; köylümüzün ve köylülerimizin refah
ve saadet güneşi doğmuş bulunacaktır. Fakat, bu kadarı kâfimi ?

4. Bir mesele daha var: Topraksız vatandaşların topraklandırılması
ve az topraklılara daha bir mikdar toprak verilmiş olması kâfi değildir.
Bu toprakların en müsait şartlar içinde işlenmesi için de tedbirler alınmak
lâzımdır Hatta, toprak mahsüllerile uğraşan vatandaşlarımızın mühim bir
meseleyi de halletmeleri icab eder. O mesele şudur : Ziraat tarzımızın de-
ğiştirilmesi; zirai mahsüllerimizin çeşitlendirilmesi ve yetiştirilecek mahsül

çeşitlerinin salâhiyetle tayin olunmasıdır. Bu mühim iş; memleketimizin yeni iktisadî şartlarına, yeni dünya pazarlarına ve bu pazarların en yeni ve zarurî ihtiyaçlarına göre ayarlanmazsa ; toprak mahsüllerimiz; revaçlandırılmamak ve kâfi derecede kıymetlendirilememek gibi tehlikelere maruz kalmaktan kurtulamaz; çiftçilerimizin de refah ve saadetlerine hizmet edilmiş olunamaz.

Hiç şüphesiz, ziraî mahsüllerimizi çeşitlendirmek ve bir çiftçinin çeşitli ziraat yapmaya başlamasını temin etmek gibi bir gaye arkasından yürürken fazla istihsale ve mahsulün cinsini iyileştirmeye, yani istihsal; islahâ da kıymet vermek lâzımdır.

Bu gün, ekilen topraklarımızın % 50 sinden fazlası gıda maddelerine tahsis olunmuştur. Halbuki bir taraftan da memleketimizde, büyük sanayi günden güne inkişaf etmekte, fabrikalarımıza ham madde yetiştirmek lâzım gelmektedir. Ziraî işletmelerimiz ve çiftçilerimiz, bu ciheti de göz önünde tutmak mecburiyetindedirler.

5. Bütün bu şartları hesaba katacak olursak; ziraatımıza ve ziraî işletmelerimize, bu günküden çok daha kudretli bir istihsal karakteri vermek lâzım gelecektir.

Halbuki, küçük arazi parçaları üzerinde küçük ve keyfî ziraatle uğraşan halkımız, hattâ daha büyük ziraî işletmelerimiz bile, memleketimizin ziraat siyasetine kendi vasıtaları ile yardım edecek, yani yüksek bir istihsal kudreti gösterecek vaziyette değildirler. Çünkü bunlar, teknik ziraat makineleriyle her türlü fennî vasıtalarından ve fazla olarak büyük ölçüde ve geniş sâhalar üzerinde verimli ziraat ve istihsal yapabilmek için muhtaç oldukları büyük sermayeden de mahrumdurlar. Bundan başka bu küçük çiftçiler; topraklarının gelirini ve verimini yükseltmeye yarayacak her türlü (meliorasyon) teşebbüslerine de giremezler. Aynı zamanda, modern işletmelerde bulunması lâzım gelen anbar, tamirhane, sevk ve ambalaj yerleri gibi tesisatı da kendi kuvvetleriyle yapamazlar.

6. Fakat; yapılamayacak şeyler yalnız bukadar mı?

Misal vermeye hacet kalmadan, kendi kendine anlaşılmalı, küçük ziraî işletme sahipleri, kendi hayat ve faaliyetleri üzerinde müessir olan pazarlara uyabilmek için daha bir çok vasıtalara ve yardımlara muhtaçdırlar. Bunların başında kredi ve mümkün olduğu kadar fazla kredi ihtiyacı durmaktadır.

Halbuki, küçük çiftçiler, muhtaç oldukları bol krediyi bulamamaktadırlar.

Fazla olarak işledikleri arazinin dekar miktarı azaldıkça; kendilerine ziraat bankasının saldıği kredi miktarı da o nisbette azalmaktadır.

Küçük arazi sahiplerine, muhtaç oldukları krediyi ipotek ve saire gibi Banka muameleleriyle temin etmek için, Ziraat Bankası da bu günkü mevzuatın dar hududları içinden bir türlü çıkamamaktadır. Vasıta, yani kredi olmayınca da, küçük ziraî işletmeler, normal bir surette inkişaf edememekte ve yeni iktisadî şartlara uygun faaliyet gösterememektedirler.

Iste, bu yüzden; küçük ziraî işletmeler; modern teknik vasıtaları temin edemedikleri gibi, seneden seneye daha çok küçülmektedirler. Bilhassa kullandıkları eski ziraat aletleriyle işlemek ve görenek ziraatı yapmak mecburiyetinde kaldıkları için; beklenen iradı temin edememekte ve bu sebepten, küçük işletme sahipleri, bir çift öküzü besleyemeyecek ve toprağını işleyemeyecek kadar iradsız kalmaktadır. Hatta çok defa, bu gibi küçük çiftçiler; toprağın verdiği mahsülün mühim bir kısmını öküzlerine ve hayvanlarına vermek ve bir kısmını da kendileri yemek mecburiyetindedirler. Bu vaziyet karşısında çift hayvanı beslemeği bir yük telâkkietmekte; yalnız bir boğaz tokluğu için çalışmaktan zırap duymaktadır.

Başka bakımlardan da tetkik edilecek olursa, küçük ziraî işletmelerin irad verici birer teşebbüs olmadıkları neticesine varılır.

IV. Netice :

1. Yukarda yürüttüğümüz mülâhazalardan sonra varacağımız netice şu olabilir. Memleketimizde Ziraat siyasetinin ilk vazifesi, ziraî işletmelerin bölünmesinin ve arazinin bir çok küçük parçalara ayrılmasının önüne geçmek olmalıdır. Bunun için de alınacak ilk tedbir, arazinin hamurlanması yani (komasasyon) yapılmasıdır.

Bu gün, arazinin hamurlanarak işlenmesi ile elde edilecek faydayı, kimse inkâr etmemektedir. Zira, bu tarz işletme ile arazinin geliri, yüzde yirmi ve kadar, hatta daha fazla artmış olmaktadır.

Mamafih, bazı memleketlerde yapılan tecrübeler göstermiştir ki, yalnız arazinin hamurlanarak bir bütün halinde işlenmesi, devamlı neticeler vermemiştir. Eğer, hamurlama cihetine gidilemezse, başka iktisadî ıslahat tedbirlerinin alınmasına ihtiyaç vardır. Bu ıslahatın başında gelen ilk tedbirler şunlar olabilir :

- a) Köyde, işsiz kalan kollara iş bulmak ve iş vermek ;
- b) Topraksızların arazi sahibi olmalarını ve bu araziden makul ve müsait bir tarzda istifade etmelerini temin eylemek;
- c) Araziyi, hiç olmazsa kooperatif prensiplerine uygun olarak işletmek;
- ç) Nihayet; ziraî-İstihsal kooperatifleri teşkil ederek araziyi müştereken işlemek.

Aksi takdirde, yani bu tedbirler alınmayacak olursa; bütün faaliyetler; boşu, hiçle doldurmak gibi manasız bir gayretten ileri geçemeyecektir.

d) Keza, (Komasasyon) denil enaraziye hamurlama tedbirlerinden sonra, işlenen toprakların, evlenme veya miras neticesi, küçük parçalara bölünmesine ve işletmeleirni çoğalmasına yardım eden daha bazı sebebler ortadan kaldırılmıyacak olursa, alınan ve alınacak olan başka her türlü tedbirlerle yapılmak istenilen iyi işler; çok geçmeden yıkılmış olacaktır. Nitekim, bazı memleketlerde (Komasasyon) dan sonra, yukarda kaydettiğimiz tedbirler alınmadığı için, İşletmelerde şahsî mülkiyet; tekrar ve küçük parçalar halinde bölünmekte; bunu önleyecek ciddi tedbirler alınmadığı zaman, tekrar eski vaziyete, fakat bu defa çok daha ağır haller içinde avdet edilmektedir.

2. Bunları düşünerek ve alınacak tedbirlere ehemmiyet vererek arazinin (Komasasyon) u işinin iyi neticeler vereceğine inandığımızı söylemek mecburiyetindeyiz.. Çünkü;

a) Küçük ziraî işletmelerin komasasyonundan hasıl olan iyi neticeleri görenlerin ve kooperatif esasına müstenit ziraî işletmeler teşkili tavsiyesinde bulunanların sayısı günden güne artmaktadır.

b) Ziraî işletmeleri, kooperatif esaslarına göre idare etmek için bir araya toplarken, komasasyon esnasında husule gelen bazı nahoş vaziyetler ve ufak, tefek anlaşmazlıklar da bertaraf edilmiş olacaktır. Çünkü, kooperatif tarzındaki işletmelerde arazi değil, yalnız mülkiyetler inkisama uğrayacak; fakat bu; istihsal şartlarını fenalaştırmıyacak; bilâkis iyileştirecektir. Çünkü, arazi umum tarafından müştereken işlenecektir.

c) Kooperatifleşme sayesinde, küçük iraat tarzının zayıf ve fena tarzlarının mühim bir kısmı da bertaraf edilmiş olacaktır.

c) Yine kooperatifleşme sayesinde, tarlalar; çiftçiye yük olmaktan kurtulacak; arazinin sahibinin geliri artacak ve eminleşecek; yer, gök ve su tehlikeleri ve çeşit âfetlerin zararları da önlenmiş olacaktır.

d) Yine bu sayede, ziraat çeşitlenecek; kol yerine makine ziraatı başlayacak ve muayyen bir arazi parçasına harcanan emeğin azalması nisbetinde bu parça arazinin geliri artacaktır.

Ziraî işletmelerimizin kooperatif prensiplerine ve kooperatifleşme esasına göre işletilmesinden daha bir çok faydalar elde edilecektir.

V. En yüksek kooperatif şekli :

1. Kooperatifler, mademki aalarına ve kooperatörlere bir çok faydalar temin etmekte ve kooperatifleşme; kooperatifleşen zümrenin iktisadi

yükselmeye hizmet eylemektedir; o halde zirai işletmeler için mümkün olduğu kadar en iyi ve en yüksek bir kooperatif şekli bulmak lâzımdır.

Kooperatifin en yüksek şekli, istihsali olanıdır. Fakat, bazı yabancı memleketlerde yüz senedenberi yapılan tecrübelerden sonra, bu şeklin ; en güç tahakkuk ettirilen ve hattâ en ağır işleyen bir kooperatif olduğu neticesine varılmıştır.

Eğer kooperatifler tarihi tetkik edilecek olursa, kurulduktan sonra uzun seneler yaşamadan ölen kooperatifler arasında istihsali olanların büyük bir kabristan vücutte getirdikleri görülür.

Teşkilâtlandırılmaları daha basit ve malları arasındaki nisbet ve münasebetleri tanzim etmek nisbeten kolay olan sanat kooperatifleri bile, uzun müddet yaşayamamışlar ; bunların bir çokarı dağılmışlardır.

2. Zirai istihsal kooperatiflerinin ölümüne sebep olan âmiller üzerinde kısaca durmak lüzumunu hissediyorum. Bu duruş; bu mevzuun daha çok itimat verici bir vuzuhla anlaşılmasına da yardım edecektir.

Hepimiz bilirizki, bizde araziye ait şahsi mülkiyet; çiftçinin ruhunda kökleşmiştir. Bu ise; zirai istihsal kooperatifinde çok mühim rol oynayan bir amildir. Bir karış toprak, bir hudud meselesi veya bir ağaç; çok defa, yalnız iki mülk sahibinin kavgalaşmasına değil, onların oğulları, aileleri ve bazan nesilleri tarafından güdülen düşmanlıklara da sebeboldur.

Rundan başka; bir tayin, bir dananın satılışı veya ölümü ; çok defa, aile içinde haftalarca süren hüznü ve matem tevliid eylemektedir. Bunları ve bunların sebeplerini hep biliriz.

3. Şahsi mülkiyet hususunda kökleşmiş olan bu kanaatler de göz önünde tutulacak olursa; tam bir zirai istihsal kooperatifinde; ferdlerin arazi üzerindeki şahsi mülkiyetine dokunmamak; prensip olarak kabul edilebilir; ve netice de, şahsi mülkiyet kaidesini muhafaza ederek tam bir zirai-İstihsal kooperatifi kurmak mümkün olur. Esasen, şahsi mülkiyet fikrinin münakaşası bile Türk Köylüsünün ve Türk vatandaşının tahammül edemeyeceği veya hut kolayca alışmayacağı bir mevzudur.

4. Anlaşıldığı veçhile, zirai istihsal kooperatifi kurmakta bir çok zorluklarla karşılaşılacaktırki bunların halli; ancak kooperatife inananın, kooperatife güvenmenin eseri olacak ve nihayet kooperatifin kuvvetine ve muvaffakiyet derecesine bağlı bulunacaktır. Bu ciheti de göz önünde tutacak olursak, tam bir zirai-İstihsal kooperatifi teşkil etmek isterken, lüzumundan fazla tedbirli ve ihtiyatlı olmak lâzım gelecektir.

Mahiyeti ve şekli ne olursa olsun, bir kooperatif muvaffak olabilmek için, onun kurulmasında amil olan şartları ve ihtiyaçları iyice öğrenmek ve kooperatif teşkil edecek azaya, bütün bu şartlarla ihtiyaçları ve kooperatifin işlemesi ve inkişafı esnasında karşılaşılabilecek zorlukları; etrafına anlatmak, azayı, bütün menfi ihtimaller ve müşküller karşısında tedbirli ve metin olmağa hazırlamak lâzımdır.

Kooperatife inanan ve ona hüsnüniyetle bağlanan kimse, onu her türlü bozgunluktan korumak için azamî gayret göstermekten çekinmemeli ve bilmelidirki; kurulmuş ve işlemekte olan bir ziraî-İstihsal kooperatifinin muvaffakiyetsizliğe uğraması ve dağılması; bütün ziraî kooperatif hareketleri için itimsizlik telkin eden tehlikeli bir âkibet olur. İşte bu gibi tehlikeli sonuçlarından dolayı biz, bütün şartları iyice öğrenilmeden, arazinin kooperatif esasına göre işlenmesi fikrinin cazibesine tutularak, ziraî istihsal kooperatifleri teşkil etmek hususunda acele edilmiş hareketlere geçmekten çok korkuyoruz.

Мамәфиһ, bu tip kooperatifler kurulamayacağını, ve ziraî-İstihsal kooperatiflerinin iyi neticeler vermeyeceğini iddia edenlere de iştirak etmiyoruz. Çünkü, böyle bir iddia, hem kooperatifin yeni bir iktisadî müessese olduğunu inkâr etmek manasına gelir; hem de çiftçimizin acıklı halini görmemek gibi bir gaflet ifade eder. Bu sebepten biz; sadece ziraî-İstihsal kooperatifleri bahsinde ihtiyat tavsiye lüzumunu hissediyoruz.

Eğer bu ihtiyatla beraber ziraî-İstihsal kooperatiflerine — kendi kendine inkişaf edemeyen ve çok hususî şartlar içinde bulunan — küçük ziraî işletmelerden başlanırsa, bu hareketin çok faydalı neticeler vereceğine de işaret etmek istiyoruz.

5. Şurasını da kaydetmek lâzım ki, köylerimizin ve köylülerimizin bu gün içinde buldukları — daha çoğu — menfi olan şartlardan kurtulmaları ve refaha kavuşmaları için ziraî istihsal kooperatifleri, biricik vasıta değildir. Vâkıâ ziraî istihsal kooperatifleri; köy kalkınma davasında rol oynayacak en mükemmel bir vasıta; lâkin, biricik vasıta değildir. Bu sebepten biz; ziraî istihsal kooperatiflerine doğru tedricen yani adım-adım ve kademe kademe gidilmesini tavsiye ediyoruz. Ancak, böyle ihtiyatlı ve tedbirli bir yürüyüştürki ziraî istihsal kooperatiflerine giden yolun dikenleri ve taşları temizlenmiş olur.

Bunu temin için şimdilik; ziraî istihsal kooperatiflerine götüren bir başlangıç hareketi olarak; arazinin fennî surette işlenmesi ve verimin artırılması için lâzım olan bütün modern teknik vâsıtaları temin etmek ve bunlardan

umunun — yani kooperatörlerin — istifadesini mümkün kılacak kooperatifler kurmakla işe başlanmalı ve tedricen, zirai-istihsal kooperatiflerine doğru gidilmesini tavsiye edebiliriz. Kurulacak ilk kooperatifler; toprağı fenni surette ve az masrafla işlemek; mahsulü yine az masrafla ve mümkün olduğu kadar sür'atle elde etmek; mahsüllerin, satış zamanına kadar muhafazası için lâzım olan anbarları, toptan satış, hatta ihraç depolarını, ve diğer bütün modern çiftlik tesisatını kurmak gibi faaliyetlerde bulunabilir. Yine bu kooperatifler sayesinde her türlü (Meliorasyon) teşebbüsleri de muvaffakiyetle tatbik olunabilir.

Bütün bu kooperatif teşebbüsleri yardımile, küçük zirai işletmelerin maruz kaldıkları zorluklar halledilmiş; ayrı ayrı müstahsillerin düştükleri hatalar düzeltilmiş ve küçük çiftçilerin işletmeleri de büyük işletmelerde görülen üstünlüklere kavuşmuş olur.

Hiç şüphesiz, böyle nisbeten basit bir kooperatifleşme tarzı ile zirai istihsal kooperatiflerinin temin edecekleri büyük faydalar; elde edilmiş olamaz. Fakat, basit olan bu kooperatifleşmenin temin ettiği ve edeceği faydalar da az değildir. Bilhassa bu tip kooperatiflerin kurulması ile sevk ve idaresi ve bütün teşkilât ve tesisat işleri hakkında kooperatörlerin elde edecekleri faydalar yanında kooperatife ait bir çok amelî fikirler ve bilgiler de vardır ki bunlar, zirai istihsal kooperatifçiliğini teşvik edecek başlı başına, birer kıymettir.

Aynı zamanda, bu çeşit amelî kooperatifler; köylüyü, zirai istihsal kooperatifleri kurmakla elde edeceği faydaları görmeğe ve ölçmeğe ve bu büyük davaya ruhan hazırlanmağa da alıştırarak; zirai istihsal gibi en mükemmel ve mürekkep olan bir kooperatifin yarınki muvaffakiyetlerini, daha bu gündün hazırlamış olacaktır.

6. Mamafih, istenirse, şimdilik ve ilk tecrübe olmak üzere zirai-istihsal kooperatifleri teşkiline doğru da gidilebilir. Bunun için; arazi, ziraat ve mahsul şartlarının bu tip kooperatif kurulmasına en müsait olan yerleri seçmek ve işe oralarda başlamak lâzımdır.

Bize göre şimdilik; zirai-istihsal kooperatifleri kurulacak yerler; buğday bütün, pancar, üzüm, fındık, pamuk ziraatı yapan, bol sebze ve meyve yetistiren mıntakalarımızdır.

Bu bahsi bitirmeden evvel tekrarlayalımki, zirai-istihsal kooperatifleri teşkilinden önce, bu kooperatife girecek kimselere — Kooperatörlere —, bu tip kooperatifin esas kaide ve prensiplerinin etraflı bir surette anlatılması; bu kooperatifden elde edilecek faydaların açıkca ve madde madde sayıl-

ması lâzımdır. Ancak, bu hareket tarzı ile kooperatif fikri; her çeşit müstahsiller arasında yayılır, sevilir, inanılan ve peşinden koşulan cazip bir iktisadî ideal haline gelir.

Kooperatifte muvaffakiyetin sırrı: Evvelâ, bilmek; sonra inanmak ve daha sonra da bilinen ve inanılan fikirleri, cesaretle takibe ve tatbika çalışmaktır.

Esasen çalışkan olan halkımıza ve çiftçimize, kooperatif bilgisi ve kooperatif terbiyesi aşılabilirsek, memleketimizde en ileri kooperatifleri kurmak ve dünyaya, kudretli kooperatif örnekleri vermek; Türk Müstahsili için; tarlasını kara sapanile sürmekten ve mahsulünü taşlaşmış topraktan çelik kolunun gücile çıkarmaktan çok daha kolay bir iş olacaktır.

becya

Kooperatifçiler, Klâsikler ve Sosyalistler

Remzi SAKA

1 - Kooperatif, iktisadî bir tesisdir. Her iktisadî tesis, iktisat ilminin vilâyeti altında çalışmaya ve inkişaf etmeye mecburdur. Demektir ki kooperatif, her şeyden evel, ya bu ilmin tabiidir yahut ta ayrı bir ilmin mevzuudur. Kooperatifçiler şimdiye kadar ayrı bir ilim tesis etmek iddiasında bulunmamışlardır. O halde netice aşikâr olarak şudur. Kooperatiflerde her iktisadî tesis gibi, iktisat ilminin tabiiyyetinde yaşamaktadır.

2 - İktisat ilmi, malûmdur ki XVII ve XVIII inci asırlarda başlayan merkantilizm ile doğdu ve klasiklerle (liberal mektep) teessüs ve taazuv etti. Klasikleri de, bilindiği veçhile merkantilizm'e karşı XVIII inci asırda İngilterede başlayan Opposition doğurmuştu. Fizyokratların tabii nizamını biliyoruz.

İktisadî hadiseler, ordre nature'l'e bağlıdır. Ordre positif yani Devlet kanunları, bu tabiat kanunlarına intibak etmeğe mecburdur. Devlet kanunları ile insanlar şu veya bunu yapabilir. Fakat bir dirhem et fiat kanunları haricinde satılamaz.)

Fizyokratlar, iktisat ilmine temel fikir terketmişlerdir. Klasik mektep, bu temel fikirleri de ihtiva eder.

Klasiklerin kanunları mukaddestir. Bu kanunlar, bir arı kovanındaki arıların randımanına esas teşkil eden tabii nizam ifade eder. Arı, devamlı surette bal yapabilmek için gayret sarfetmeğe nasıl mecbursa, fertler de cemiyet içindeki yaşama haklarını muhafaza ve müdafaa için aynı suretle enerjisarfetmeğe ve şu kadar ki bu enerjiyi alelittlak değil, tabii nizama uygun olarak sarfetmeğe mecburdur. Klasiklerin bu hareket noktasını ve klasik iktisadın ana kanunlarını, kooperatifçiler de hürmete ve iktidaya lâıyk görmüşler ve filen de ittibâ etmişlerdir. Ancak bazı ihtirazî kayıtlar dermeyan etmek suretile. . . .

İktisat kanunları, en doğru fiatı, en tabii kârı, en zarurî hürriyeti mutlaka temin etmek suretile kayserin hakkını kaysere verir. Pek alâ... fakat insan zekâsı ve insan iradesi, hayat şartlarını daimî ıslah ve inkişaf ettirmek için gayret sarfetmek ve tedbir almak hürriyetinden neden

mahrum telâkki olunmalı? Adem oğlunu; hukukunu müdafaa gibi mukad-des olması lâzımgelen bir silâhı şayet bulursa, kullanmaktan menetmek nasıl kabil olabilir?.. Teşkilâtlanmak suretile kuvvetini arttırmak insan öğ-lunu tabii haklarından biri değildir?

Ferdin teşebbüs kabiliyeti ve hüriyeti, klasiklerin de ana mesnedle-lerinde biridir. O halde, ferdin hukukunu müdafaa için alacağı her te-şebbüsün klasider tarafından da takdir ve teşvik edilmesi icabetmez mi ?

Ferd ; menfaatlerini koruyacağına inandığı teşebbüsü alırken;
a - Teşebbüsün cemiyet menfaatlerle itilâfını,

b - Teşebbüsün iktisat kanunlarile mutabakatini
derpış etmediği takdirde cemiyet veya kanunlar, teşebbüsü takbih ve tah-rip eder. Ferd de bu suretle iktisat ilmine ve cemiyet hukukuna aykırı iş yapmış olmasının cezasını görmüş olur. O halde mantıki netice şu olmayor mu ?

Ferdin teşebbüs kabiliyetin izincirbent etmeğe ihtiyaç yoktur. Ko-operatifçilerin haklı olarak tesbit ettikleri ilk ihtirazi kayıt budur. Koope-ratifçi, cebri ve zecri hareketleri kabul etmez. Fikir ve irade hüriyeti, kooperatifin temel taşıdır. Bunun içindir ki milletler arası kooperatif it-tihadı, mecburi olan kooperatifleri tanımaz. Diğer taraftan iktisat kanun-ları, tabiat kanunları gibi katı karakter arzetmekten henüz uzaktır. Kal-dı ki iktisat kanunlarını, tabiat kanunları kadar değişmez karakterde de farz etmiş olsak, yine insan zekâ ve iradesinin yapacağı işler yokmu-dur ? Bir geminin muvazene kanunlarına ve gemiye taallük eden bir ihtiyat tedbirine rağmen ayrıca yolcularının emniyetini istihdaf eden sair vasıtalarla mücehhez tutulması tabiat kanunlarına muhalif bir ihtiyat mı-dır ?

Kooperatifçilerin noktai nazarı şudur (*); Tabii nizamı takdir ederiz. Fa-kat müstehlik veya müstahsil sıfatile de tedbir almaktan müstağni ka-lamayız. Kooperatif, müstehlikin veya müstahsilin müdahale kudretini art-tırır; Tıpkı bir gemideki yolcunun emniyetine taallük eden müdafaa ci-hazları gibi..

3 - Bugünkü ticarî nizam, kâr ve zarar mihveri etrafında dönen ko-operatif; kârı ilga edince klasiklerin en büyük mesnedi de ifna edilmiş oluyor.

[*] Mehaz.

Klasiklerle kooperatifçiler arasındaki bu büyük ihtilâfı Roma Üniversitesi eski profesörlerinden Panteleoni şu suretle ifade ve izah etmektedir. (Kooperatifçiler kârı, şahsi menfaati kaldırmak istiyorlar ; Fakat hangi vasıta ile,... Yine şahsi menfaatlere hizmet etmek suretile değil mi ? (**)

Kârı kaldırıyorlar amma, yerine de Boni'yi koyuyorlar. Hatta Boni'lere Divi namını da veriyorlar. Kooperatifler, azalarının sabırsızlıkla bekledikleri Dividant'ları nisbetinde muvaffak olurlar. Tıpkı sermaye şirketlerinde olduğu gibi...)

Kooperatiflerin Boni namını verdikleri şey malumdur. Boni, malın maliyet fiatı ile piyasa fiatı arasındaki farkı ifade eder. Tekmil piyasanın kooperatifler tarafından bel'edilmiş olması halinde ise Boni ya maliyet fiatı ile tevzi fiatı arasındaki farkın ifadesi olur yahut ta bu fark refedilerek maliyet fiatı aynı zamanda tevzi fiatı olur. Divi'de gerçi malın, maliyet fiatı ile piyasa fiatı arasındaki farkı ifade eder. Kaldı ki Boni'ler ortaklara kooperatifle yaptıkları iş nisbetinde verildiği halde Divi'ler hisse sahiplerine sermayeleri nisbetinde dağıtılır. Panteleoni'nin arifane tecahülünü bu noktada aramak caizdir. Esasen klasiklerle kooperatifçiler arasındaki büyük ihtilâfın ruhunu da; kooperatifin sermayeye hiç bir şey vermemekte oluşunda aramak gayet tabiidir.

4- Kooperatifçilerle klasiklerin arasındaki esaslı ihtilâflardan biri de rekabeti kaldırmak ve yerine imece şuurunu ikame etmek tezidir.

Klasiklere nazaran ;

Rekabet, serbest piyasanın güneşidir. Güneş, bazı mevsimlerde arzı yakar. Fakat buna rağmen güneş yine arzın en büyük hayat kaynağıdır. Rekabet te serbest piyasada ufak tefek bazı mevzî tahripler yapılabilir. Fakat rekabetsiz bırakılmış piyasa ölmüş sayılır. Serbest piyasa hayatîyetini rekabet denen mukaddes kanuna borçludur.

Kooperatifçilerin de muhalefetlerini şu suretle hulâsa etmek mümkündür.

I. Serbest piyasa, ister mahallî, ister milletler arası olsun haddi zatında münhasıran müteşebbislerin menfaatleriyle dirije piyasadır. Mahallî piyasalar şahsî menfaatlerin zimnî anlaşmalarına zincirbenttir. Şarl Jid'in Paris fırıncıları için yaptığı bir tetkiki burada kaydetmeğe ihtiyaç var mıdır?

[**] Mehaz.

Bu zımnî anlaşmalara varılamıyan piyasalarda veya istihsal hâdiselerinde rekabet, bir imha mücadelesi şeklini alıyor. Müteşebbislerin investman ve tesis humması bir çok kıymetlerin heder olmasını intaç ediyor. Aynı zamanda da ticaret ahlâkı; sifıra kadar düşüyor.

II. Bundan başka rantabilitesi ya olmuyor yahut ta uzun yıllarda ancak tahakkuk edebilen mevzulara müteşebbis el dokundurmamaktadır. Zaman ve mekân mefhumu bu müteşebbisin kârında esaslı unsur olarak yer alıyor.

III. Rekabet mevzuunda temerküz kanununun tesirlerine de işaret koymaya mecburuz. Temerküzün piyasaya müteşebbisin bel'etmesini ve iktisadî idarenin muayyen ellerde toplanmasını istihdaf ettiği malûmdur.

Klasiklerin temerküz için kullandıkları vasıtalar mahdud mesuliyetli şirketlerdir.

Holding Anonim Limited Şirketleri gibi...

Klasik iktisadın hukukî nizamını veren kanunlar mukavele serbestisine istinad eder. Bu serbest mukaveleler, tarafların rıza beyanlarının birleşmeyle meydana gelir. Kaldı ki iktisadî bakımdan hududsuz bir akit serbestini zayıfların istismarı demektir. Temerküz kanunu ile bu istismar en geniş ve en tehlikeli şeklini bir taraflı olarak iktisab ediyor. Ve mukavele serbestisi, tamamilen nazari ve romantik bir mevzu halini alıyor. Fıfı vaziyet ve realite şu oluyor. Serbest mukavele yoktur. Kartel veya tröstlerin diriye veya bel'ettikleri mukaveleler vardır.

Kartel ve tröst hem küçük şeriki ve hem de piyasayı bel'ediyor. Ve iktisadî idare muayyen ellerde, bazan da tekelerde temerküz ediyor. Rekabet kanununun bu suretle de feci surette iflâsına şahit oluyoruz.

Kooperatifçiler, bu hareket noktasından şu neticeyi veriyorlar. Madem ki, serbest piyasa yoktur. O halde, müteşebbis menfaatlerin yerine müstehlik menfaatlerini ikame etmek suretile müstehliklerin menfaatleriyle diriye bir piyasa elbette tercih olunmak lâzımdır. Esasen piyasa müstehlik menfaatlerini koruyucu bir nizam değilmidir?

İşte istihlâk kooperatiflerinin yegâne vazifesi de budur. İktisatçı Bastiya'nın -Her şey müstehlik için- düsturu, kooperatifçilerin de düsturudur.

Bir istihlâk kooperatifi nedir?

İnsanları ihtiyaçlarını bizzat tedarik için elele vermiş olmaları değil midir?

Roçdeyl prensiplerine göre, her istihlâk kooperatifi, kapılarını her müstehlike açmaya mecburdur. Bu, kooperatifçilerin açık kapı kanunudur. Bunun içindir ki, bir istihlâk kooperatifi aynı zamanda umumun menfaatini temsil eder. Müstehlikin itimadını kaybederek sukut ve iflas etmesi ve iktidardan düşmesi suretinde telâkki edilmek lâzımdır. Diğer taraftan, bir istihlâk kooperatifinde her ortak hem alıcı ve hem de satıcıdır. Havari Sen Pol: "İçimde mücadele eden iki insan var,, der. İstihlâk kooperatiflerine dahil her ortağın da içinde iki insan ardır. Bu insan; yekdiğerinin hakkını, tek terazide, aynı ölçülerle tartmaya ve tevzin etmege mecburdur.

İşte klasiklerin rekabet kanunları yerine kooperatifçilerin ikame etmek istedikleri tesanüd şuru budur.

Büyük piyasalara ve temerküze gelince; gerçi kooperatifler de federatif bir rejimdir. Kooperatiflerde de temerküz asıldır. Fakat bu temerküz kaidesi, müstehlik olsun, müstahsil olsun doğrudan doğruya ortaktır. Malumdur ki, sermaye ve iş kesafeti ne olursa olsun, kooperatifin idaresinde her ortak, ancak ve ancak tek rey sahibidir. Hukuk bakımından olduğu kadar iktisadî bakımdan da temerküzün kaidesi ve kıymetidir. Kooperatifte her ortak, ektiğini ektiği kadar kooperatiften alır. Ne bir fazla ne de bir eksik olacak..

Fiât farkları; ortakların sermayelerine göre değil fiât farkını tevliid etmiş olan kuvvetlerle mütenazır olarak tevezzü eder. Bu tevezzü, ale-mi, illiyet (kozalite) vasıtasile anlıyan bugünkü ekonomik metoda da uygun görülebilir.

Bu neticeye nazaran müteşebbis kalkıyor ve yerini de istihlâk veya istihsal kooperatiflerine yahut ta her iki kooperatifin izdivacı neticesinde vücudâ getirilecek istihsal ve istihlâk kooperatifleri umumî federasyonu almış oluyor. Bu suretle de istihsalin istikameti ve veçhesi, müteşebbisin kazanç şansına göre değil müstehlikin ihtiyaçlarına göre taayyün etmiş oluyor. Bu hareket noktasının, cemiyet ekonomisi esaslarına da uygun olduğunu ayrıca işaret etmek lâzımdır. Kaldı ki, burada klasiklerin masraf teorisiile karşılaşmaya mecburuz. (1)

6 - Kooperatif rejimde idare ve işletme masraflarını frene edecek cihazların serbest piyasa ekonomisine nazaran müessiriyetini ve müsmiriyetini ne suretle izah ve isbat etmek mümkündür. İstifham bu olmak lâzımdır.

(1) Mehaz

Evvelâ klasiklerin frenlerini kısaca arz edelim.

Klasiklerin fren mekanizması, klasik teorilerin sıklet merkezidir. Bu mekanizmanın tarifini yapmaya hiç ihtiyaç yoktur. Hem de mevzuun tahammülü yoktur. Ancak mevzu ile alâkası derecesindeki izahatı zarurî görmeye mecburuz.

Klasiklere gelinceye kadar aşağı yukarı iki bin yıldanberi âdeni oğlu fiat aradı. Eski felsefe, Yunan feylesofları, Aristo ve Eflatun, skolastikler doğru fiat aradı. Bütün tarih boyunca her devir, doğru fiatı aradı.

Doğru fiatı, iktisat ilmi teessüs ettikten sonra klasikler kanuna bağladı. Normal fiat, istihsal masraflarına göre taayyün eder. Piyasa fiatı, normal fiatın daimâ etrafında döner. Gerçi, mavi semayı dolduran daima geniş ihtiraslar vardır. Fakat bu ihtirasları zıncırlayan tabiat kanunları kadar ezeli ve müessir kuvvetler de vardır. Kârların azalması kanunu gibi.

Riziko, Demosteakin kılıncı gibi, nazım bir kuvvet olarak her zaman müteşebbisin başı ucunda asılı durur. Mesuliyet ve riziko, modern ekonomide otomatik işler. Alınan her tedbir, yapılan yanlışlığın büyüklüğü nisbetinde ve otomatik bir surette cezasını görür. İflâsalar, modern ekonomide daimi regülâtör rolünü yapar. (2)

Sahsi menfaat, kütleyi en faydeli şekilde idare eder. Şahsi menfaatin derecesi umuma yapılan hizmetin derecesile mütenasibdir. Kimsenin istemiyeceği veya başkasının daha ucuza istihsal edeceği daha iyi bir malı, bir başkasının daha pahalıya mal etmesi bu mal mahreç bulamayacağından zâ-rara uğramak suretile piyasadan çekilir. Spekülâtör, bittabi zarara uzun müddet mukavemet edemiyerek bekler ve piyasada normal fiat tekrar teessüs eyler. Her işi piyasa kıymetlendirir. Her iş piyasada tutunabilmek için müstehlikin takdirini kazanmaya veya ölüme mahkûmdur.

Klasiklerin bu otomatik freninin yerine kooperatifçiler neyi ikame edebilmişlerdir?

İşletme ekonomisi bakımından kooperatiflerin rasyonel çalışmalarını temin edecek tek vasıta ortaklarının kontrol kabiliyetidir. Tatbikat, bu kontrolün en ileri memleketlerde bile kıyafetsizliğini göstermiştir. Mevcut hukuk rejimleri de; ciddi, devamlı ve otomatik bu kontrol mekanizmasını vücuda getirmemişlerdir.

Serbest piyasa bel'edilince kooperatifler kontrolsüz kalır. İşletme masraflarını frene edecek emniyet supabı ortadan kalkınca masraflar zamanla

kartopu gibi büyür. Müstehlikler de bu topun ağırlığı altında ezilir kalır. Bu suretle müstehlik, dimyata pirince giderken evdeki bulgurdan olacaktır. Şayet kooperatif hareketinin mihver siyasî ise, rizikolar da siyasileşir. Ve siyasî rizikoların tahribatı da feci olur. İhtilâl olur. Klasiklerin haklı olduğu noktalardan biri de budur. (3)

7-Kooperatifçilerle klasikler arasındaki esaslı ihtilafli noktaları aşağı yukarı arzetmiş bulunuyoruz. Bu noktalar klasiklerle kooperatifçileri iktisadi hayatın her noktasında elele vermiş yanyana yürüdüremekteyiz. Bu noktalardan bir kaç;

I. Klasiklerin piyasa genişliği kanunu, Malûmdur ki, milletler arası iş bölümüne, milletler arası iş ve eşya mübadelesine istinad eder. Ve himayeciliği reddeder. (4)

Kooperatifçiler de piyasa genişliği kanununa minnet ve şükran borçludurlar. Onlar da, hayat pahalılığının serbest mübadele rejimi ile önenebileceğine inanırlar.

II. Kooperatifçiler, klasikler gibi cemiyet nizamının devrilmesine taraftar olmazlar. İhtilâle değil tekâmüle inanırlar.

III Kooperatifçilerin din ve siyaset haricinde kalma şiarı, klasiklerin de şiarıdır.

IV. Müşterek vasıfların en mühimmi olmak üzere kooperatif rejimi, klasik rejim gibi sermaye terakümüne ve şahsî mülkiyete istinad eder.

Kooperatifçilerle klasikler arasındaki münasebetlerin bu kısa mukayeseli tetkikinden sonra kooperatifçilerle sosyalistler arasındaki karabet veya komşuluk münasebetlerine geçebiliriz.

8-Kooperatifçilerle sosyalistler, tarih boyunca kapı komşu olarak yaşadılar. Hatta bu iki sistemin, aynı apartmanın iki dairesini işgal etmekte oldukları kanaatinde olanlar da çoktur. Hatta, bugün de bazı memleketlerde sosyalistlerle kooperatifçileri elele vermiş görmekteyiz. Bilfarz, Belçikada kooperatifler, siyasî cereyanları idare eder.

Bu istifhamın çözümlmesine hizmet edecek malûmatı arzetmeden evvel şu noktayı işaret etmemiz icabeder.

Mukayeseli tetkik yapabilmek için herşeyden evvel sosyalistlerin üniformasını tesbit etmek lâzımdır. Halbuki, üniforma bir sosyalizm'de mevzuubahs edilemez. O halde, muhtelif sosyalist cereyanlarını ayrı ayrı tet-

(3) Mehaz

(4) Mehaz, meselâ Röpke, Cemiyet iktisadi kanunu İst. 193.... sahif. ....

kik ederek kooperatiflerin bu cereyanlar karşısındaki vaziyetini görmek lâzımgelecektir. Ancak mevzuu bu kadar genişletmeden maksadı femin edebilmek için sadece Marks ve Engels taraflarından kurulmuş bulunan ilmi-modern sosyalizmi esas ittihaz etmeyi kâfi görebiliriz.

I. Kooperatifçileri, klasik nizamın adaletsizliklerini tenkid noktasında sosyalistlerle birleşmiş görmekteyiz. Her iki hareketi de; serbest piyasanın adaletsizlikleri tevliid etmiştir.

II. Rekabetin kısırlığı noktasında; sosyalistlerle kooperatifçiler tek cep-helidir. Sosyalistler, rekabet kanununun bir defi ve tenkil kanunu olarak kabul ederler. Kooperatiflerin bu kanun hakkındaki noktai nazarlarını yukarıda arzetmiş bulunmaktayız.

(5 numaraya müracaat)

III. Kooperatifçileri sosyalistlerle hafif surette yaklaştıran en esaslı unsur; sermaye mevzuudur. Kooperatiflerin sermayeye faiz veya kâr namı altında hiç bir hisse tefrikine taraftar olmamaları elbette sosyalistleri memnun eden bir esastır.

IV. İstihsal kooperatiflerinin fiat politikası malûmdur. Bu kooperatiflerde kati fiat; muhtelif satışların vasatisidir. Fiat politikasının bu mahiyeti; rizikoların bir nevi sosyalizasyonu demektir. Kooperatifler; bu karakterlerle de sosyalistlerin sempatilerini celbetmiş bulunmaktadırlar.

V. İktisadî nizamın müteşebbise istinad ettirilmemesi lâzımgeleceği noktasında da kooperatifçilerle sosyalistler birleşmektedirler. Ancak, müteşebbisin rolünü sosyalistler Devlete, kooperatifçiler de kooperatiflere vermektedir. Şu var ki, iktisadî nizamın kâmilen kooperatifler tarafından idaresi, Fransada Şarl Jid'in mektebince tesbit olunmuş bir hedefdir. Milletler arası kooperatifler ittihadı, Devletin tabiatı iktizası el koymadığı işlerin kooperatiflere mevzu teşkil edebilmesini tervec eder.

Devletin el koymaması lâzımgelecek mevzuları da her memleket, millî ihtiyaçlarının menşurundan geçirmek suretile tesbit etmektedir. Mevcut tabikata nazaran totaliter devletlerin ferdlere bırakmakta olduğu mevzuları şu suretile hulâsa etmek kabildir.

- a) Toprak istihşai,
- b) Küçük sanatlar,
- c) Esnaflık,

Bu üç nevi iktisat hadiselerin en elverişli bir surette işlemek istidadını da kooperatifler haiz bulunmaktadır. Bu noktai nazardan müteşebbisin

elinden alınacak olan iktisadî nizamı devletle kooperatifleri en uygun şekilde aralarında pek âlâ taksim edebilirler.

VI. Kooperatifleri, sosyalistlere yaklaştıran diğer mütenevvi esasları şu suretle hulâsa etmek kabildir.

I. Kooperatifleri din ve siyaset haricinde tutmak,

II. Kooperatiflerin idaresindeki demokratik karakter,

III. Kooperasyonun federatif bünyeyi haiz olması

9 - Kooperatifçileri sosyalistlerden katî surette ayırmakta olan esas ta malûmdur.

Tekmil istihsal vasıtalarını sosyalize ederek sınıfsız bir Devlet kurmak gayretini güden modern veya ilmî sosyalizm; teknil istihsal vasıtalarının sosyalize edilmesi esasına istinat eder. Halbuki kooperasyonda şahsî sermaye, şahsî tasarruf ve mülkiyet esastır. Bu suretle kooperatifçiler sosyalistlerden ana noktalarda tamamen uzaklaşmış bulunuyorlar. Bunun içindir ki Şarl Jid; Kooperasyonun kızıl hastalığı tedavi eden en müessir vasıta olduğu iddiasında ısrar eder. Bu mukayeseli tetkikte, kooperatifçilerin Roçdeyl prensiplerini esas ittihaz etmiş bulunmaktayız. Malûmdur ki milletler arası kooperatif ittihadı da Roçdeyl prensiplerini bugün için de kooperatiflerin ittiba etmeye mecbur oldukları en kuvvetli ve en zarurî esaslar telâkki etmektedir.

10 - Roçdeyl kooperatifçiliğine istinat etmek demek; bu kooperatiflerden ayrı tiplerin de mevcud olacağını ifaade etmek olur.

Filhâkika Roçdeyl murşitlerinden başka peygamberler de kooperatif tarihi kaydediyor.

A - Siyah gömleklî İtalyan kooperatifleri

B - Kızıl renklî Rus kooperatifleri

I. Faşistlerin kooperatiflere yeni kaideler getirmediğini bilhassa arz etmek icabeder. İtalyan ve faşist kooperatifçiliği hakkında "kooperatif hareketleri,, adlı kitabında geniş tafsilât bulmak kabildir. Kitabın bu fasla Şarl Jid'in "lâtin memleketlerinde kooperatif (La coopération dans les pays Latins),, adlı eserinden alınmıştır.

Faşistler kooperatifler için yeni esaslar tesis etmemişler, şu kadar ki; kooperatiflere siyah gömlek giydirmişlerdir.

Münhasıran idare bakımından faşist kooperatiflerini Roçdeyl kooperatiflerinden ayırmak ve ayrı bir tip olarak irae etmek kabil olabilir.

II. Kızıl renkli Rus kooperatiflerine gelince ; Şarl Jid; Moskova tipinin üç safha geçirmiş olduğunu ifade etmektedir.

a - Birinci safha Bolşevizm inkilâbından evvelki kooperatifler. Çar rejimi altında; binbir ızdırıp ve zahmetle Rus kooperatif hareketini bunlar idare etti. Bu tip kooperatifler, Roçdeyl karakterini- mahallî ihtiyaçlara intibaktan mütevellid ferî farkarla- muhafaza etmişlerdir.

b - İkinci safha, kızıl kooperatiflerdir. Bunun orijinal karakteri, mecburî olmak ve tekml Rus halkını kucaklamak vasfıdır.

20 Mart 1919 kanunu bu mecburiyeti

"Bütün nüfusu ihata edecek ve her vatandaş kaydolanmağa mecbur tutulacaktır,, hükmü ile tesis etmiş bulunuyor.

Jid, cebri kaydını ihtiyatla telâkki ediyor ve fakat bu büyük hareketi de hayret ve heyecanla takip ediyor. 1918 kanunu kooperatif sistemini ilga etmiyor. Bilâkis ıslah ederek yeni cemiyetin esasını teşkil etmesini, her şehir ve kasabada bir tevzi müessesesinin teessüs etmesini istihdaf ediyor. Bu tevzi müessesesinin ismi bilâhare "amele ve köylü kooperatif şirketi,, oluyor.

Jid, bu mecburî ve umumî kooperatif teşkilâtına "Kooperatif cümhuriyeti,, diyor.

Bu kooperatifler ticareti ve istihsali, şehir ve kasabayı bünyesinde topluyor ve hatta kısmen milletler arası ticaretini de.. bunun için haricî ticareti de kısmen hükümet, kooperatiflere terk ediyor. 1918 kanunu, bu kooperatiflerden şunları hariç tutuyor.

I. İnfitâ maksadile amele kullanan şahıslar

II. "sai,, den başka bir menbaı olanlar -yani sermaye faizi ve rantı ile geçinenler-

III. Rahipler

Jid, bittabi bu kayıtlara iştirak etmiyor. Ve "hem umuma şamil olmak, hem de sadece ameleci kalmak isteyen kooperatif tipi,, diyor.

c - Üçüncü safhada mecburî olmak kaydı kalkıyor. Bu kayıt kalktıktan sonra da Rus kooperatifleri; milletler arası kooperatif ittihadına dahil oluyorlar. Kooperatiflerin bu safhada muhafaza ettikleri karakterler şunlardır.

I. Tahsisen ameleyi kabul ediyor.

II. Şehir ve köy arasında tesanüt (Devlet fabrikalarından aldığı maddeleri köylüye tevzi ediyor, köyden aldıklarını şehre getiriyor.

III. Büyük ithalât ve ihracat evi olmak kızıl kooperatifler; zamanla hayırlı istihaleler geçirmek suretile kısmen olsun Roçdeyl'ciler istikametinde inkişaf yoluna girmiş bulunuyorlar.

Roçdeyl kooperatiflerine gelince; bu kooperatiflerin karakterlerini, mukayeseli tetkiklerimizin verdiği imkân nisbetinde yukarıda arzetmiş bulunmaktayız. Şimdi de kızıl kooperatiflerden ayrıldıkları noktaları kısaca arz etmeye çalışacağız.

a - Roçdeyl kooperatiflerini kızıl kooperatiflerden ayıran esaslı karakter; Roçdeyl kooperatiflerinin (her kese açık olmak) vasfıdır. Açık kapı kanunu; istihlâk kooperatiflerinin belkemiğini teşkil eder. Açık kapı kanunu; hiç bir müstehlikin hariçte kalmasını tecviz etmez.

Herkese açık, öyle ise Burjuvalara da, zenginlere de mi? Jid, tereddütsüz "evet,, demek lâzımgeldiği noktada ısrar ederek mucip sebeplerini şu suretle hulâsa ediyor. Haksızlığa maruz kalmış her insan gibi onların da müdafaa edilmek haklarını tanımak lâzımdır. Madem ki müstehliklerin istismarına karşı mücadele etmek mevzuubahistir. Zengini de burjuva da tıpkı fakirler gibi satıcılar tarafından istismar edildiği için istihlâk kooperatiflerinin müdafaa kabiliyetinden istifade etmelidir.

Burjuvayı ihrac etmek isterken orta tabakayı da ihmal etmek mümkün olabilir mi? orta sınıf -classe muoyenne- küçük rantıye, küçük memur, mütekaifler çok defa ameleden de çok ızdırıp içinde yaşarlar. Amelelerin hakları mukaddestir. Ammena... Fakat onun da fevkinde beşerin hakkı vardır. Herkes amele olamaz. Karl Marks dâhî bir Burjuva idi. O da şu tarife tetabuk ediyordu. (Boş vakti —loisir) kılacak kadar servete malik adam.

Lâyetmut eserini bu boş vakitlerine medyunuz.

b- Roçdeyl kooperatiflerini kızıl kooperatiflerden ayıran ikinci karakter de, siyaset haricinde kalmalarıdır.

Roçdeyl'ciler, Milletler arası kooperatif ittihadının politika yapmamak prensibini takip ederler. Bu suretle azalar arasında inkisam imkânı bertaraf edilmiş olur.

c - Roçdeyl kooperatiflerini, kızıl kooperatiflerden ayıran diğer bir karakter de; ihtilâle değil; tekâmüle inanmakta olmalarıdır.

Roçdeyl'ciler; hatta bir kooperatif idaresi kurmak için de olsa; Lenin gibi; mevcudu yere sermek lüzumuna inanmazlar. İnsan kanına, isterse

Burjuva kanı olsun kıymet atfederler. Ve bir kaç yıl kazanmak için kan dökmeye taraftar olmazlar.

d - Roçdeyl kooperatiflerini kızillara en fazla yaklaştıran karakter de (beynelmilel olmak) vasfıdır.

Roçdeyl kooperatifleri; şüphesiz ki en çok azaya malik olan tiptir. Sebebi de aşıkârdır. Herkese açık olmak vasfı. Ancak burada şu noktayı tavzih etmeye lüzum vardır. En çok azaya malik olmak kooperatif hareketinin fazileti ve istikbali için ölçü sayılamaz. Istikbal kazanacak olan kooperatifçilik zamanın en müstacel ve en mühim meselelerine bir hal tarzı bulanı olacaktır. İşte o meseleler,

I - Amelelere, müstahdemlere kooperatör olduklarını ve sadece (ücretle müstahdem salarié) olmaktan çıktıkları hissini vermek.

II. Köy halkına, köylere yalnız müstahsil değil; fakat aynı zamanda müstehlik olduklarını, bu sıfatla da müstehlik menfaatlerini nazara almak şuurunu vermek.

III. Şimdiye kadar (kâr mücadelesinden ibaret olan milletler arası ticaret yerine, milletler arasındaki hakikî ve müsmir bir kooperasyon ikame etmek.

Fazla aza ve geniş adetler ne ifade eder? Kuvvetli kooperatif, mutlaka fazla azaya malik kooperatif olarak mütalea edilemez. Adet, ölçü olamaz.

Burada İsa'nın şu sözünü bilhassa işaret etmek icabeder.

"... İnsanın dünyayı istilâ etmesi neye yarar. Eğer böylece ruhunu kaybediyorsa,..."

Bunun içindir ki hakikî kooperatifçiyi; "kooperatifin ruhunu muhafaza ve inkişaf ettirmesini bilen insan,, olarak tarif etmek doğru olur. Bu ruh; içtimai tekâmülün mihverini teşkil eder. Hakikî kooperatifçi; bir kooperatif mağazası gibi mütevazî bir hücrede kapitalist dünyasından kovulan faziletlere yer vermek gururunu her zaman muhafaza etmeye mecburdur. İşte o faziletler;

a - Mubadelede samimiyet

b - İnkisamda adalet

c - Müşterek mesaide tesanüd

İşte bunun içindir ki kooperatif; bütün gayretlerimize lâyik telâkki olunabilir.

Netice :

Yukarıki tetkiklerimizi şu iki neticeye bağlamak suretile bahsi kapamak kabildir.

I. Kooperatifçiler bir taraftan klasik nizamın spekülâtif cereyanlarını, diğer taraftan da sosyalizmin ferdi bel'eden ifratlarını önlemek vazifesini deruhte etmek suretile zamanımızın en büyük içtimâî meselesine istikamet vermiş bulunuyorlar.

II. Türk kooperatifçilik cemiyeti, nazari bakımdan kooperatif telek-kisini -millî ihtiyaçlarımızın da menşurundan geçirmek kaydile- milletler arası kooperatif ittihadının telakkilerile ayarlamayı prensip ittihaz edebilir.

Not: Bu tetkikler için aşağıdaki eserlerden istifade edilmiştir.

1. Ch. Gide Kooperatifçi programı
2. G. Kessler Kooperatifçilik İstanbul 1939
3. W Röpke (M. Ete) Ekonomi ilminin tekâmül tarihi İst. 1936
4. W. Röpke (M. Ete) Cemiyet ekonomisi İstanbul 1937
5. J. Dobrestsberjer Ekonominin hususî şahıslar tarafından idare edilmesinden doğan mahzurlar (İktisat Fakültesi mecmuası). 1940
6. Baul Ramadier Les principes généraux de la cooperation (Revue des études cooperatives)
7. Bernard Lavergne Socialisme d'état et socialisme cooperatif (Revus des études cooperatives)
8. Ch. Gide Rochdal et moscou

İstihlâk kooperatifleri

Aşki Naili EREN

Haziran 940 sonu itibarile adetleri (541) ve ortakları (138.390) müştahsilden mürekkep olan zirai kredi kooperatifleri 1939 senesinde Türkiye Ziraat Bankası tarafından teşkil ve tesis edildikten ve bu teşekküller semerelerini vermeğe başladıktan sonra (2-11-935) tarihli ve (2834) numaralı kanunla da "Satış kooperatifleri,, teşkilâtına başlandı. Halen adetleri (58) e baliğ olan bu satış kooperatiflerinden de aynı kanuna müsteniden faaliyet sahasına giren atideki Birlikler teşkil edilmiş bulunmaktadır:

- 1 - Merkezi İzmirde olmak üzere Üzüm ve İncir satış kooperatifleri birliği.
- 2 - Merkezi Giresonda olmak üzere Fındık satış kooperatifleri Birliği
- 3 - Merkezi İstanbulda olmak üzere yaş meyve ve sebze satış kooperatifleri Birliği
- 4 - Merkezi Bursada olmak üzere İpek satış kooperatifleri Birliği
- 5 - Merkezi Iğdırda olmak üzere Pamuk satış kooperatifleri Birliği
- 6 - Merkezi Adanada olmak üzere Pamuk satış kooperatifleri Birliği
- 7 - Merkezi G. Antepte olmak üzere Fıstık satış kooperatifleri Birliği

Bu yedi Birlikten ilk üçü ihracat yapmakta olduklarından tam ve geniş kadrolarla, diğerleri de kendi idarelerine kâfi gelecek memur kadrolarile çalışmaktadırlar.

Satış kooperatiflerine dahil aza ekseriyet itibarile zirai kredi kooperatiflerini teşkil eden azadan mürekkep bulunduğuna göre Birlik azası da tabii olarak bunlardan tereküp etmektedir.

Burada ne satış kooperatiflerinin ve ne de birliklerinin işlerindeki faaliyet ve muvaffakiyet derecelerini tetkik edecek ve ölçecek değiliz. Ancak bunların gayeye vusulleri için fikrimizce lâzımı gayri müfarik sayılması icab eden birer istihlâk kooperatifinden mahrumiyetlerinin tesiratından bahsedeceğiz.

Filhakika satış kooperatifleri ve Birlikleri mensuplarının istihsal için lüzumlu sayılan bazı mevaddın toptan temini salâhiyetleri vardır ve kıs-

men de bunu yapmaktadırlar. Bu meyanda İzmirdeki Birliğin 1939 senesinden beri üzüm müstahsillerinin mübrem ve zarurî ihtiyaçlarından olan göztaşı ve potasayı hariçden temin ve tedarik ederek ortaklara tevzi ettiğini biliyoruz. Fakat müstahsilin ihtiyaçları bundan ibarettir ? Mu-hakkak ki hayır.

Bu halde kooperatifler diğer bir çok ihtiyaçlarını hariçden tedarik etmek zaruretinde kalyorlar demektir. Memleketimizin müstahsillerinden lüks yaşayan ve bunu arayan yoktur, fakat zarurî ve mübrem ihtiyaçlardan da vareste kalamıyacağı tabiidir.

Bu ihtiyaçlar mevsimlere göre değişir, köylünün elinde her mevsimde para bulunmayacağına göre bu parayı tedarik zarureti karşısında mecburi olarak bazı tüccara müracaatla yüksek faize katlanmaktadır. Bu vâzîyete göre müstahsilin (havayıcı zaruriye) sini ucuza temin etmenin faydası inkâr edilemez.

Kooperatifçilik ilerlemiş; inkişaf etmiş, bir çok Avrupa memleketlerinde bu ihtiyaç takdir edilerek köylere kadar nüfuz eden istihlâk kooperatif şubeleri de açılmıştır. Etüd ettiğimiz bazı yerlerde bu işe pek küçükten başlanarak tekâmül ettirilmiştir. İstihlâk kooperatifleri ufak birer dükkân içinde mahdud bir kaç kaleme inhisar eden bazı eşyayı bulundurarak bunları ortaklara tevzi etmekte, bu suretle köylünün zarurî ihtiyaçları temin edildikten başka kasabaya kadar gidip gelmesi için vakit ziyana ve masrafa girmesine de meydan bırakmamaktadır.

Havayıcı zaruriye nelerdir? Bu şumullü cümle her yerin hususiyetine göre değişir. Bunun için evvelâ umumiyetle mübrem olanlarını ele alalım:

- 1-Edevat, tohum, gübre ve mualece.
- 2-Müstahsilin kendisi ve ailesi için lâzım olan eşya.

Birinci madde muhteviyatını tahlil edemeyiz, çünkü her mntakaya ve her cins mahsule göre değişir. İkincisi ise umumidir ve basittir. Köylünün mübrem ve zarurî ihtiyaçları mahduddur, bu arada sayılabilecekler ise Seker, tuz, tütün, sabun, petrol, kaput bezi; kundura, köylüye göre yiyecek ve içecek kapları ki sekiz kalemden ibaret ve memleketimizde ekserisi inhisara tâbi maddelerden mürekkebirdir.

Yurdumuzun muhtelif mntakalarının hayat şekilleri, pek değişik olduğundan bu işi de nazarı değil fakat ameli olarak kabiliyeti tatbikiyesi olan ve tatbikinde faide muhakkak olan hususları nazarı itibara almalıyız. Bunun için de istihlâk kooperatiflerinin lüzumunu ileri sürerken akla hemen bunun

güçlüğü gelmemeli, izam etmeyerek hüsnüniyetle işe küçükten başlamalıdır, ve başlarken de masrafa boğulmamalıdır.

Satış kooperatifi olan yerlerde, mntakanın ihtiyacına göre bu maddeler iki veya üç kişilik bir hey'et vedaatile mübayaa ve depo edilir, el birliğile çalışılarak, zirai kredi kooperatifleri merkezinin ihtiyaçları nisbetinde bu mallardan gönderilerek tevzi ve bedelleri ortak elindeki hesabı cari cüzdanlarının zimmet hanesine kayıd edilir ve mahsul devresi nihayetinde mahsupları yapılır.

Mahdud kalemlerdeki havaici zaruriyeyi temine matuf olarak teşkil edilecek bu istihlâk kooperatifleri için ayrı teşekküllere, binaya, personele, ve dolayısıyla bir çok masrafa ihtiyaç yoktur, bunlar mevcut satış kooperatifleri elemanlarıyla pek âlâ tedvir edilebilir.

Satış kooperatifleri merkezlerinde açılacak mağazada yukarıda zikredilen kalemlere ilâveten bir kaç cins eşya daha ve meselâ: köylü hazır erkek elbisesi, kasket, basma, ip, çuval, sapandemiri, su kovası, çay, kahve gibi maddeler de bulundurulur ve icabettikçe bunlara her sene birer veya ikişer kalem ilâve edilebilir.

Bu şekildeki istihlâk kooperatiflerinin fonu, başlangıçta her ortakdan mahsul idrâki zamanında toplanacak pek ufak (meselâ beş lira) bir meblâğla temin edilerek bu hususda tanzim edilecek bir nizamname ile tedvir edilebilir.

Hulâsa: İstihlâk kooperatifsiz satış kooperatifleri muhakkak ki noksan birer teşekkül, matlup ve maksud olan gayeye irişebilmek imkânlarını noksan olarak temin edecek birer kurum, büyük menfaatlar teminine çalışılan müstahsilere tam manasile müfit olmaktan uzak bir yardım vasıtası ve nihayet esas gaye olan az masrafla istihsali artırmak ve bunu daha verimli bir surette inkişaf ettirmek imkânlarını bahşedemez. İstihlâk kooperatifleri, müstahsile gösterilen diğer kolaylıklarla birlikte köylünün varlığından ve zamanından tasarrufu temin etmiş olacaktır; köylü yorucu ve üzücü bir derdden daha kurtulacak, daha çok ekebilecek, kendi varlığını çoğaltacak, yaşayış tarzını değiştirerek, ıslaha ve refaha daha fazla yaklaşacak ve binnetice daha sâlim bir vaziyette memleket istihsalini de artırmak suretile vatana daha müfit olabilecektir.

TERCÜMELER:

Balkanlarda Ziraî kredi hareketleri (*)

Yazan : M. Degou

Tercüme eden : Hasan ERDİÇ

1. — HARPTEN EVVEL

Ziraatle iştiğâl eden Balkan ahalisinin sefalet arzeden vaziyeti XIX cu asrın ortalarından harbi umuminin başlangıcına kadar olan devre zarfında, bu ahalinin krediye muracaat etmesi suretile, ziraî vaziyetinin islâhını son derece güçleştiriyordu. Müteaddit harpler, milli akalliyet tabakalarının siyasi bölümü ve ziraatçı sınıfların olduğu kadar toprak mülkiyeti tarz ve usullerinin de geri olan vaziyeti, normal bir ziraî inkişafa mani teşkil ediyordu. Bundan başka, cari olan tefecilik de, ziraatçıların fakir şerait tahtında çalışmalarını mucip oluyor ve iktisadî faaliyet vasıtalarından kolayca istifade edebilmekten onları mahrum ediyordu.

Bununla beraber, Bulgaristanda küçük toprak sahiplerinin, miktar itibarile nisbeten daha fazla olmaları dolayisile, Bulgaristan bu kaideye istisna teşkil etmiştir.

Bulgaristana intikâl eden eski Türkiyenin bir eyaletinde (Tuna vilâyeti) Avrupa ziraî kredi kooperatiflerinden elde edilen neticeleri cazip bulan vali Mithat Paşa, bu kooperatiflere benziyen bir teşkilât meydana getirmeyi düşündü.

Mithat Paşa küçük ziraî mülkiyet ihtiva eden bu havalide, aynı vergilerle Sandık sermayesinin (1) teşkilini mecburî kılmak suretile, ziraatçıların kollektivist temayüllerini insicam ettirmek istedi. Bu hareket sayesinde, mezkûr sermayenin teşkilî için icabeden parayı temin edemeyecek vaziyette olan Hazinei Devlete muracaata lüzum bırakmadı.

Mamafih, kurucusunun güttüğü gayede, bu sandıkların rolü, Almanyadaki Rayfayzen sandıklarının oynadıkları role benzer mahiyette olması lâ-

(*) Madeleine Degou'un « Le Crédit Agricole » Paris 1939, eserinin 143 - 158 inci sahifeleri.

(1) Mahsulün % 5 ine balığ olan ilk verginin, aynı olarak, 1864 senesi son baharında taplandığı tahmin olunmaktadır. İlk Menafii Umumiye Sandığının 1865 senesi ditidasında açılmış olması ihtimâl dahilindedir.

zım geliyor idi isede, kurulan bu sandıklar Rayfayzen prensiplerini tatbik etmemişlerdir. Esasen pek mühim bir muvaffakiyyet elde edememiş benziyorlar. Hakikaten, bu sandıkların teknik sahibi olan bir personeli yoktu ve sandığa tevacüm göstererek kendilerini derakap aza kaydettirmek için iş-ticâl etmemiş olan müşterileri borçlarını tediye hususunda ne hassas ve ne de dürüst davranamıyorlardı. 1878 senesinde Bulgaristana hürriyet bahşedilmesi üzerine, bu sandıkların faaliyetleri nihayete ermiş bulunuyor.

Mamafih, Bulgar Hukûmeti mevzuubahis sandıklara esas teşkil eden mevzuatı değiştirerek onları yeniden ele alıyor.

Yeni Ziraî kredi sandıkları, istikraz kapılarını kendilerine bizzat kapıyorlar ve sermayesizlikten faaliyetlerini kısa vadeli krediye ve bilhassa kefalet mukabili avanslara inhisar ettirmeye mecbur kalıyorlar. 1889 da sermaye temini hususunda bu sandıklara daha geniş bir selâhiyet ve serbesti veren yeni bir statünün kabulünü müteakip, ikraz edilen paraların teminatı hakkında daha sıkı bir takım ahkâmın vaz'edilmesi üzerine hasıl olan vaziyet, ilk tedbirden doğan neticelerin kıymetini sıfıra indirdi.

Bu sebepten dolayı, Kredi sandıkları ziraatle iş-tigâl eden halk nezdinde müessir bir şekilde vazifesini ifa edemiyordu

Vaziyet bu merkezde iken, Hukûmet, bu çok iptidai olan kredi müesseselerini cezri bir surette yeniden teşkilâta tabi tutmaya karar veriyor. Hakim olan zihniyet, bütün ziraî kredi muamelâtının ahenkli bir şekilde bir elden idaresini temin edecek bir Banka müessesesinin kurulması idi. Bu suretle, 1895 senesinde sandıkların idaresi ve müdürlükleri Ticaret ve Ziraat nezaretlerine tevdi olundu 31 Kânunu evvel 1903 tarihli kanun, sözü geçen merkezileştirme eserini, halen ziraî kredi teşkilâtının en kudretlisi olan Bulgaristan Ziraat Bankasını vücuda getirmek suretile takip etti. Bu millî teşekkül, bütün ziraat sandıklarını bir tek şahsiyeti hükmiyye altında toplamaktadır. Sandıkların her birinin sermayesinden teşekkül eden aslı sermayesi, 35 milyon levaya baliğ olmaktadır.

Mamafih, 1898 den itibaren kooperatif zihniyeti doğmaya başladı.

Bu fikir, hemen hemen bütün orta Avrupa memleketlerinde olduğu gibi, Bulgaristanda da rahip ve muallimler tarafından tamim edilmişti.

Filhakika, bu teşekkül, prensip itibarile her ne kadar bütün ziraatçi kitlenin kredi ihtiyacını temin etmek için vücuda getirilmiş ise de, taşradaki şubeleri, memleketin her köşesile kâfi derecede direkt münasebetler tesisine müsait değildi.

Müstekrizlerin şahsî evsaf ve vaziyetlerini takdir etmek ve sermayenin kullandıkları kısımlarını nezaret altında bulundurmamak için icap eden şeraiti yalnız kooperatifler haiz bulunmakta idi. Mahallî olan karakterleri ve azalarının müteselsil bir şekilde olan bağılıkları ile bu kooperatifler, merkezi bir teşekkülün istifade edebileceği en uygun bir mutavassıt vaziyetinde idiler. Bunun için Ziraat Bankası : "Husûsî kredi tevziinde mahallî birlikler tarafından elde edilen neticeleri bizzat takdır etmiş olmakla, hipotek mukabilî ikrazat yapmak ve istikraz ettikleri mebalîğin hususî teminat mukabilinde tevzi vazifesini kooperatiflere terk etmek suretile bu kooperatiflere ikrazatta bulunmak hakkını kendisine verecektir., şeklinde bir karar verdi (1).

Binaenaleyh, daha ilk tesis edildiği zaman Ziraat Bankası, ziraat kredi kooperatifleriyle birlikte teşriki meşai etmeyi kabul etmiş ve bu sayede, onların kuvvetli bir şekilde inkişaflarına yardım etmiştir (1).

1907 de kooperatifçiliğe hukukî bir statü bahşedildikten sonra, 1910 da Kooperatifçilik teşkilâtı hususî merkezi olan bir müessese haline kâlb ediliyor. Bu müessesenin sermayesinin (Beş milyon leva) yarısı Bulgar Millî Bankası ve diğer yarısı da Ziraat Bankası tarafından temin ediliyor. Bu müesseseyi vücuda getirmekten asıl maksat, kooperatif hareketlerine daha esaslı bir istikamet tayin etmektir. Yeni kooperatifleri, kendi sermayelerini arttırmaya teşvik edeceği yerde, bu kooperatiflere pek fazla miktarda ikrazatta bulunmak suretile onları kredi tevzi cihazları rolüne düşürdüğünden dolayı Bulgar Ziraat Bankasının bu husustaki hareketi hatalı telâkkî edildi. Esasen Ziraat Bankası, artık kooperatiflerin bütün taleplerini karşılayamıyordu. Zira, kısa vadeli ikrazatta ihtisas kespemiş olan Kooperatif Merkez Bankası, mezkûr Ziraat Bankasına, kooperatiflere yalnız hipotek kredisi açmaya müssaade ediyordu.

Bu suretle, Hukûmet teşebbüslerinin kombinezonu ve zirai mahafilden doğan gayretler, harbî umumîden evvel idarî servislerin ve hususî kredi teşekküllerinin müşterek mesaisile neticeleniyordu .

ROMANYADAKİ neticelere gelince, daha az memnuniyetbahş olmalarına rağmen, bu neticelerde muvazî bir tekâmül müşahede edeceğiz.

8 Haziran 1881 tarihli bir kanun, sermayesinin prensip itibarile, hem Devlet ve hem de ziraatçılar tarafından temini lâzımgelen bir Ziraat Kredi Sandığının her vilâyetfe vücuda getirilmesini âmir bulunuyor.

(1) Ziraat Bankasının bir tamiminden çıkarılmıştır.

(1) 1899 ile 1910 seneleri arasında kooperatif miktarında tezayüd :

1899 da 4 kooperatif	1906 da 147 kooperatif
1902 de 17 »	1909 » 492 »
1904 » 24 »	1910 » 564 »

Filhakika, mezkûr sandıkların sermayesi hemen hemen münhasıran Devlet ve Vilâyetler tarafından temin edilmiştir. Esasen, köylü kitlesince meçhul bulunan bu teşekküller, kuruluş gayelerine uygun bir şekilde fonksiyonlarını yapmamışlar ve müşterileri hemen hemen kâmilen büyük mülk sahiplerinden ibaret kalmıştır.

Bulgaristanda olduğu gibi, 1892 de eski Ziraî kredi sandıklarının şube haline getiren bir Merkez Bankasının kurulması suretile, ziraî kredi organizasyonunun bizzat kendisini bile yeniden organizasyona tabi tutan bir islahat yapılmıştır. Merkezi teşkilât iki kısımdır. Bunlardan birincisi, eski Ziraî kredi sandıklarının sermayesini temsilen Devlet tarafından verilen 20 milyon ley ile techiz edilmiş bulunmaktadır.

İkincisi ise, Milli Banka tarafından kendisine 3 milyon leylik bir carî hesabın açıldığını görmüştür. Bu kısım, eraziye müteallik ilk islahatı natik 7 Nisan 1883 tarihli kanunun tatbiki neticesinde, Devletin köylüye sattığı toprakların iktisabı için bunlara ikrazatta bulunmak vazifesile mükelleftir.

Kredi Merkezinin umum müdürü, Maliye nazırı tarafından seçilir. Bir müfettişler heyeti tarafından nezaret altında bulundurulmuş şubeleri, rehîn mukabili ödünç para ve müteselsil kefalet mukabili (1) avans verirler, mevduat kabul edebilirler ve Milli Bankanın şubeleri olmayan yerlerde bu bankanın yaptığı bütün muameleleri yapabilirler.

Bununla beraber, bu teşkilât, Kredi sandıklarının arz etmekte olduğu mahzurları bertaraf etmiyor, köylü sınıfı ile temas etmek imkânını dahi vermiyor ve bundan başka, yapılmış olan bilcümle avansların yükünü de Devlete terk ediyordu. Bu sebeplerden dolayı, 1907 senesinde mezkûr teşkilâtı Halk Bankaları üzerine aldı.

Bulgar kooperatifleri gibi, bu Bankalar da, o zamanın icabatına en uygun birlik şekli olan Şiltse Deliç sistemini, Romanyalıların naturasına intibak ettirmeye teşebbüs eden bir kaç şahsiyet tarafından köylü sınıfına ithâl edilmiştir. Filhakika, eğer o zamanlar cahil ve fakir olan zürraa birlik prensibini anlatmak çok müşkül bir şey idise, müteselsil kefalete dayanan ve manevî vasıf taşıyan mesuliyet prensibini kabul ettirmek ise bittabi daha güçlü.

Ticaret kanununun ahkâmı umumiyesine tevfikân, teşkil edilen topluluklar kontrol edilmiyor ve bu topluluklarda kooperatif prensiplerine riayet olunmuyor. Bu prensiplerin tesir ve nüfuzu da batî oluyor. Muallim ve pa-

(1) İkrizat miktarları umumiyetle 1000 leyi geçmez ve faiz nisbeti % 10 olarak tesbit edilmiştir.

paslar ekseriya sosyalist bir ruh ve inkilâpçı bir tavra malik olduklarından murabahacıların ve Hukûmetin mukavemetile karşılaşıyorlar.

Mamafih kooperatif hareketinin, hakikî faaliyet vasıtalarına malik bulunması dolayısıyla, Spiru Haret adında bir maarif Nazırı, kooperatifçiliğin, sosyalizmi inkişaflandıracağı yerde ona mani olabileceğini anlıyor.

Bunun üzerine, 1900 den itibaren kooperatif fikrini yaymak ile mükellef olan muallimler izam olunarak kooperatifçilik hareketi resmen teşvik görüyor. Bunun neticesi olarak, daha 1902 de 250.000 ley sermayeli ve 69800 azası olan 700 Halk Bankası saymak mümkündür.

Bu seri genişleme, hükûmet kontrolunun yerinde olduğunu hemen göstermektedir. 23 Mart 1903 tarihli kanun, Halk Bankalarının; Müteseşil mesuliyet, meccanî idare, ihtiyat akçası teşkili ve Hukûmete tabi bir Merkez sandığı ile teminat altına alınmalarından ibaret olan prensiplerini vaz' ediyor.

Bu aynı prensiplere dayanarak, müteakiben, 1907 senesinde Mutavassıt sandıklar teşkil ediliyor. Bu devirde Zirai Kredi bankası ile şubeleri kapatılıyor, ve bunların sermayesi Halk Bankaları Merkezine tahsis olunuyor.

Demek oluyor ki, Bulgaristanda hâdis olan vaziyetten farklı olarak, idarı sandıklar, ilk kooperatif kredilerine yardım etmek için kâfi derecede kuvvetli bir teşekkül vücuda getirememişlerdi.

Diğer balkan milletleri olan Yugoslavya, Yunanistan ve Arnavutlukta, Harpten evvelki vaziyet, bundan da müşküldü. Kooperatif tekâmülü hakkında kısmen bir etüt yapmak, ancak Yugoslavyayı teşkil eden vilâyetlerin nazarı itibara alınması ile kabildir.

Yugoslav kooperatiflerinin inkişafı, Yugoslavyada hâdis olan siyasî meselelerin tahtı nüfuz ve tesirinde cereyan etmiştir. Sulh muahedeleri, macar (Hırvatistan, Slovonya ve Voyvodina) vilâyetleri ile Bosna-Hersek'i Sırbistana ilâve etmiş oldukları cihetle, bunların harbi umumiden evvel üç kısma ayrılmış bulunmasına binaen, Yugoslav kredi kooperatifçiliğinin etüdü o zamanki her siyasî vahdete taallük eden hususat üzerinde yapılmak lâzımdır.

Sırbistan istiklâlini kazandıktan sonra, hükûmet, ziraatçı sınıfın mukadderatını tahfife teşebbüs etti. Mamafih, Zahire Anbarlarının ve hipo tek ve kefalet mukabili para ikraz eden "Menafii Umumiyye Sandıkları," nın yaptığı avanslardan yalnız büyük mülk sahipleri müteneffi oluyorlardı. Bu teşebbüslerin akim kalması keyfiyeti, XIX cu asrın sonunda Rayfayzen kredi kooperatifçiliğinin doğmasını kolaylaştırdı. Daha 1895 den itibaren, her bir

Zirai Kredi Sandıkları Federasyonu (1) teşekkül ediyor. Onu müteakip bir Kooperatif kanunu vücuda getiriliyor. Zaten Devletin müdahalesi de bu mevzuatla tahdit edilmiş gibidir. Osmanlı ve Avusturyalıların tehdidi altında, Hükümet, hakikaten her şeyden evvel millî müdafaasını düşünmeye mecburdu. Kredi kooperatifçiliği gerek köylülerin cehaleti ve gerekse muaveneti umumiye fıkdanı yüzünden vüs'at kesbedemiyor, fakat, buna mukabil müstakil vaziyetini muhafaza ediyor ve mücerret hali, bu kooperatifçiliği bizzat kendi menabiinden istifade etmeye mecbur bırakıyordu.

Umumî harbin sonuna kadar kredi kooperatifçiliğinin siyasi bir alet olarak yer aldığı Macar vilâyetlerle Bosna-Hersek için vaziyet tamamen başkadır.

Macar Hükümeti bu vasıta ile ilhak edilen vilâyetlerin köylü sınıfı üzerindeki nüfuzunu teyit ve takviye etmek istemiştir.

Kendi cephelerinden milliyetçiler, bizzat kendi kooperatif faaliyet ocaklarını vücuda getirerek "Macarlaştırılma," siyasetine mukavemet etmeye çalışıyorlar. Fakat, muvaffakiyet derceleri zayıftır. Mamafih, Budapeşte Merkez Sandığı tarafından icra edilen faaliyetin siyasi vasfı, kooperatifçiliğin manevî tarafını ve iktisadî rolünü ihmale uğrattıyor ve netice itibarile Merkez, 1922 senesinde faaliyetini tatile mecbur kaldığı zaman yalnız, her türlü müteakibliyet ideolojisinden mahrum ve malî bakımdan zayıf olan topluluklar bırakıyor.

Bosna-Hersek'te zirai kredi işlerinin idaresini Avusturya Hükümeti ele almaya teşebbüs ediyor. Bu maksatla, eski Umumî Zahire Anbarlarının satışından hasıl olan para ile "Kazalara muhassas sermaye," ler vücuda getiriyor. Avusturya Devlet Bankası, onlara ayrıca, tediye edilmiş sermayeleri tutarının 5 misline kadar ikrazatta bulunuyor. Banka bu ikrazata 1918 de nihayet verdiği zaman, mezkûr Kaza Sermayeleri, menabi fıkdanından dolayı muamelelerini durdurmaya mecbur kaldılar. Mamafih, bu idarî teşkilâtın yanında hükümetin de rekabetine maruz kalan bir millî kooperatif teşkilâtı inkişaf bulmuştu.

Slovenyaya gelince, orada harbi umumiden evvel müstakil, kâfi derecede rabıtalı ve inkişaf etmiş bir kooperatif hareketi mevcuttu. Fakat, Sloven erazisinden bir kısmını İtalyaya terk eden Rappallo muahedesi, kooperatif taraftarlarından mühim bir kısmını Kooperatif İttihadına kaybetti.

(1) 1895 den başlayarak Sırp kooperatifçiliğinin Yugoslav kooperatifçiliğine ithal edildiği tarih olan 1922 senesine kadar mevcut kooperatifler :

1895 de 13 1910 da 699

1900 da 219 1922 de 1538

1905 de 508 (Radivoye, Yugoslavyada Zirai Kredi)

Muhtelif ahkâm ve şeraite tevfikân vücuda getirilen bu teşekküllerin, millî bir teşkilât içerisinde toplanması hassaten müşkül olmuştur.

Hulâsa olarak, Umumî harpten evvel yalnız Bulgaristan ve Romanya'da hükümetlerin ve kooperatifçilerin sayü gayretleri faideli bir şekilde birleşebilmişti. Muhasamatın terkini müteakip, bütün hükümetlerin gayretleri, zirai reform sayesinde elde edilen neticelere istikrar vermek maksadıyla, kredi kooperatiflerinin yeniden tesisine, yeniden organize edilmesine doğru bir meyil gösterecektir. Bu tekâmül, Zirai Kredi Enstitülerinin işleme tarzında devlet nüfuzunun artmasını mücip olacaktır.

Bu sonuncuların elde ettikleri muvaffakiyetin büyük bir kısmı yeni hükümetlerden her birinin malî kudretine vabeste bulunacaktır.

2. — HARPTEN SONRA

Kooperatif teşkilâtının evvelden mevcut olması dolayısıyla en iyi kredi tevzii Bulgaristanda yapılabilecektir.

Filhakika, bir tevakkuf devri teşkil eden Umumî Harbi müteakip ziraatçının kendi vesaitini yenilemeye ve onu modern bir şekilde koymaya mecbur olduğu bu memlekette, kredi kooperatifçiliği tekrar mühim bir rol alıyor. Bir taraftan kooperatiflerin adedi (1) mütemadiyen artıyor, diğer taraftanda, kooperatif prensiplerine daha fazla riayet ediliyor ve bilhassa şahsî müteselsil ve gayri mahdud mesuliyete gittikçe muracaat fazlaşıyor.

Bununla beraber, Kooperatif Merkez Bankası 1929 da zatî menabîinin azaldığını görerek kendisine bağlı bulunan ziraat kooperatiflerini artık geniş mikyasta finanse edemiyor.

Ziraat Bankası, mezkûr tarihten itibaren yine kredi kooperatifçiliğinde mühim bir yer alıyor (2). Meselâ, 1929 da, 1490 kooperatife 1.200 milyondan fazla bir meblâg tahsis ediyor.

Esasen, şahsî faaliyetini talî derecede kalmaya başlayan ve ancak devlet yardımları sayesinde faaliyetine devam edebilen Kooperatif Merkez Bankası, kendisini 18 Teşrin evvel 1935 tarihli kararname ile Ziraat Bankasına raptedilmiş gördü.

- (1) 1921 de 781 Kooperatif
1924 de 1063 »
1930 da 1386 » mevcuttur.

(2) Kredi kooperatifçiliğine yeni faaliyet vasıtaları temin etmek için Bulgar hükümeti, 1928 senesinde Cemiyeti Akvamda akdedilen bir anlaşma ile haricî piyasalarda istikrar adını taşıyan bir istikrar aktetmiştir. Kooperatif Merkez Bankası bu sayede £ 150.000 lik ve Ziraat Bankası da £ 500.000 lik birer krediye mazhar olmuşlardır

Bulgar Ziraat ve kooperatif Bankası, asli sermayesinden maada fon şeklindeki mevduatı, kendi portföyünün iskonto hasılatını, istikrazlara rehin teşkil etmiş olan emvali gayri menkule mukabili teminatlı tahvilât emisyonları hasılatını ve Devlet tarafından teminat altına alınan tahvilât emisyonları hasılatını kullanmaktadır.

Mezkûr Banka, ziraatle iştiğâl eden kitleye, gerek doğrudan doğruya ve gerekse imzalı senet mukabilinde kısa vade ile faaliyet görmekte olan kredi koopeartiflerini delâlet ettirmek suretile her nevi ikrazat yapabilecek vaziyettedir (1)

Hükümetin faaliyeti Bulgaristanda hassaten geniş mikyasta olmuştur. Kredi sandıklarının sermayesini aynı vergilerle teşkil etmek için ziraatle meşgûl sınıfı icbar ve müteakiben bu sermayeyi Merkez organizminin kurulmasına tahsis etmesi oldukça zikre şayan hususlardır. Köylüsünün Kooperatif prensiplerine karşı, bu derece açık bir zihniyetle hareket etmediği bir memlekette, böyle bir teşebbüs belki de akim kalırdı. Burada, bilâkis, hükümet inisyatifi istisnâî bir zeminle karşılaşmıştır.

1930 senesinden itibaren, Devlet müdahalesinin artması zaruret halini almışsa da, köylü sınıfının kooperatifçilik zihniyeti, bu müdahalenin ifade ettiği tesirin en emniyetli kefilî olarak kalmaktadır.

Romanya ve Yugoslavyada elde edilen neticeler bu derece memnuniyet bahş olmayacaktır.

Bununla beraber, Rumen idarecilerinin kooperatifçilik otonomisine riayetkâr davranmaları hususundaki niyetlerini zikretmek gerektir. Umumî harpten sonra yapılan islâhatın istihdaf ettiği gaye esas toplulukları, kooperatifçi hareketin idaresine iştirâk ettirmekle beraber, onları devletin geniş yardımlarından istifade ettirmektedir.

Bu zihniyettir ki, Temmuz 1921 tarihli Erazî islâhat kanunu, bir takım küçük işletme sahipleri vücuda getirmekle beraber, Halk bankaları Merkez sandığını, Köylü kooperatifçilik sandığına kalbetti.

(1) 1934 senesi sonunda Bulgar Ziraat ve Kooperatif Bankasının bilânçosu âtidedeki rakamları vermektedir :

Aktifin mühim fasılları :	Leva
Emre muharrer senet mukabili ikrazat	670.500.000
Rehinin mukabili ihrazat.....	1.169.500.000
İpotek mukabili ikrazat	385.000.000
Esham mukabili ikrazat	155.500.000
« Kooperatiflere yapılan ikrazat.....	2.617.400.000
Pasifin mühim fasılları :	
Sermaye.	873.000.000

Mamafih, kooperatifçilik hareketinin kontrolü, yine, Maliye nezaretine ait olacağı yerde, hep Ziraat nezaretine merbut kalmaktadır. Mahaza, teknik bakımından Merkeze kontrol selâhiyeti bahşedilmiştir. Bundan başka, Merkezin aynı zamanda, bütün kooperatif şebekesinin bankası ve propaganda ofisi rolünü de icra etmesi lâzımdır. Sözü geçen Merkez, beş kısma ayrılmıştır (1).

Bunlardan birincisi, asıl kredi ile, ikincisi ve üçüncüsü, kooperatifçilik hareketini teşvik ile ve iki sonuncusu ise, daha ziyade erazi işlerini alâkadar eden islahatle mesgûl olmaktadır. Mezkûr kısımların her biri, müdür ve azalarının ekseriyeti nazır ve mütebakisi kooperatifler tarafından tayin edilen bir meclis marifetile idare olunmaktadır.

Bununla beraber, her merkezi kısım, ticari ve malî fonksiyonlarından başka kontrol, nezaret, propaganda ve saire vazifelerini de daimî surette muhafaza etmiştir. Bu suretle her sahada selâhiyet bakımından tedahül husule gelmiştir. Diğer taraftan kredi verilmesinde siyasi nüfuzun rolü ve Merkezin büro hayatındaki bataeti bir çok tenkitlere kapı açmıştır.

Bu sebeplerden dolayı, 1928 senesinde yeni bir islâhatın yapılması faildeli görüldü. Hürriyetçiler tarafından vücuda getirilen bu islâhat, kooperatifçilik hakkında ve bilhassa aşağıdaki üç hususu cami olan bir kodun tahririle neticelenmiştir : Kontrol, Kooperatif prensipleri, ihtisas yolu ile teknik islâhatın vücuda getirilmesi.

Bundan böyle, Romanyada bir birinden ayrı olan iki organizm mevcut olacaktır. Bunlar, Kooperatif Merkez Bankası ile Kontrol ve propaganda işleriyle muvazzaf Kooperatifçilik Millî Ofisidir.

Bu yeni banka, bir yarı ticari ve yarı kooperatifçi bir şirketin şeklini haizdir. 4 Nisan 1929 tarihli kanunun tatbiki neticesinde mevzuubahis bankanın sermayesi, nısfı Devlet ve diğer nısfı da mahallî kooperatif şirketleri

	Leva
İhtiyatlar	107.400.000
% 5 faizli 1896 Bulgar istikrazı	116.400.000
Vadeli mevduat	3.400.000.000
Tasarruf mevduatı	995.000.000
Cari hesaplar	1.510.000.000
Kooperatif mevduatı	300.000.000

- (1) 1 - Halk Bankaları Merkez Federasyonu
- 2 - İstihşâl ve İstihlâk Kooperatifleri Merkez Federasyonu
- 3 - Toprak ve Ziraat İşletme Birlikleri » »
- 4 - İpotek Kredisi Arazi Müdürlüğü
- 5 - Kadastro Müdürlüğü.

veya bunların federasyonları tarafından temin olunmak suretile teşkil olunacaktır. Hakikatte ise, bu şirket veya federasyonların temin eylemiş oldukları miktar, hükümetin temin ettiği sırasında mali bakımdan ziyade idarî bakımdan bir hayli muhtariyete nail olmuştur.

Hali hazır sistemde kooperatifler, kooperatifçilik millî ofisine tevdi olunan ve filiyatta ise, ittihatların tavassutile icra edilen kontrol teşkilâtına iştirâk etmektedirler.

Mezkûr hususattan başka, ayrıca, 1929 tarihli kanun, "Kooperatif ittihatları, işbu kanunda Kooperatifçilik millî Ofisi hakkında zikredilen vazife ve selâhiyetlerini haiz bulunmak üzere bir Kooperatif Merkezi vücuda getirebilirler," demektedir. Binaenaleyh, kooperatifler kendi kendilerini kontrol edebileceklerdir.

Bu suretle, idarî sahada hasıl olan idare tecavüzleri, Hükümeti kooperatiflere bazı serbestî bahşetmeye sevketmiştir. Aynı tecavüzler Yugoslavyada aynı mahzurları arzette bulunacaklardır.

Yugoslav kooperatifleri umumî federasyonunun vücuda getirilmesi suretile Kooperatif ittihadını kurmak için semeresiz kalan bir teşebbüsü müteakip, hükümet, Devlete bağlı bir zirai kredi teşkilâtı vücuda getirmek hususunu derpiş etti.

12 Haziran 1925 tarihli kanun, Fransız zirai kredisile teorik bakımdan çok müşabehet arzeden bir teşkilât projesi tesbit etmektedir (1).

Mahaza, mahallî sandıklar yalnız mıntaka sandıklarından ve bunların da, ancak, müdürlükten istikraz yapabilmeleri bakımındanâ fransız vazı kararunun prensiplerine muhalefet var demektir.

Bu hüküm, Devletin mıntaka sandıklarını takviye edecek derecede kâfi miktarda menabii olsaydı, tamamen makûl görülebilirdi. Halbuki, menabisizlikten mıntaka sandıkları işleyemeyecek bir hale düşmüşlerdi.

Zaten, kanun, yeni teşekküllerin mururu zaman dolayisile hükümden

(1) Aşağı ve vasat kademedede, tercihan sendikaya dahil ziraatçilerden mürekkep mahallî ve mıntakaya bağlı sandıklar faaliyet görmektedir. Baş organizm olan zirai kredi müdürlüğü, aynı zamanda Ziraat Nezareti memur ve mümessilleri ve mıntaka sandıklarınca intihap olunmuş mümessillerden müteşekkil bir meclis tarafından idare edilmektedir. Mezkûr müdürlüğe, devlet bütçesinden 500 milyon dinar ile Millî Piyangonun her senekikazancının % 50 si tahsis edilmektedir. Bundan başka, bu müdürlük tasarruf mevduatı kabul etmeye ve mukabilinde ikrazat yaptığı emvâl ile temin edilmiş obligasyonlar çıkarmaya mezundur. Bu prensipler, fransız karşılıklı zirai kredi sandıklarınca riayet edilen prensiplerin ayındır.

sakit kalan kanunlarla kurulmuş ve Hükûmete düşman olan siyasi ve dini zihniyetle alevlenmiş bulunan eski kooperatiflerle çalışmalarını men'ediyordu.

Eski ittihatlar kredi işlerinde ihtisas sahibi değillerdi ve vazı kanun, dahili siyaset hususundaki istifadeden gayri, kooperatifçilik sahasında bir bir organik salâh elde etmeyi ümit ediyordu.

Filhakika, mevcut kooperatiflerin tesir ve nüfuzlarını nazarı itibare almamak ve siyasi sahada bir iktisadî meselenin hallile uğraşmak isterlerken, 1925 tarihli kanunun yapılmasını derpiş edenler, çift hata işlemiş vaziyetine düşmüşlerdir. Netekim, iki sene muddetle hiç bir icraata bulunmak imkânı hasıl olamamış ve ancak, 1929 senesi sonlarında haddi zatinde zaif bazı neticeler elde edilebilmişti.

16 Nisan 1929 tarihli kanun (1) Ziraî Kredi Müdürlüğünün yerine İmtiyazlı Ziraat Bankasını ikame etti. Bu enstitüde, devlet nüfuzunun, hakim bir vaziyet iktisap edememesi için sermayesinin (2) aynı zamanda Devlet (120 milyon olarak) ve Devlet sermayesile kurulmuş teşekküler (Millî Banka, Devlet Hipotek Bankası, Posta Tasarruf Sandığı, Millî Piyango İdaresi), Ziraat kooperatifleriyle bunların federasyonları, Nahiyele ve nihayet hususî malî müesseseler tarafından temin edilmesi takarrur etmiştir.

Meclisi İdare azaları, (3) kendileri tarafından intihap edilmiş bulunan üç azadan mürekkep icra komitesine mevdu muamelâtın idaresinden mesûl değildirlir, fakat, ittihaz ettikleri kararlar Reis tarafından talik edilebilir. Bu zat, ihtilâf zuhurunda meseleyi Nazıra aksettirir, Nazır da meseleyi halleder (4).

Binaenaleyh, her şeye rağmen, neticede karar ittihaz etmek selâhiyetini, İdare, yine kendisinde bulunmaktadır. Diğer taraftan, aksiyonerler nazarı bir şekilde Meclisi idareyi seçiyorlarsa da' ancak' en az 100 aksiyona malik olan kimselerin rey sahibi olabilmeleri ve her türlü temsil hakkının menedilmiş olması dolayısıyla, mevzuubahis aksiyonerleri bu husustaki nüfuzları ihmale değer derecede zayıftır.

Bittabi, bu şeraiti haiz bulunan cüz'î miktarda aksiyoner vardır. Nihayet, Devletin kontrolü da kendisine geniş selâhiyetler verilmiş bulunan bir

(1) Bu kanun 25 Şubat 1930 ve 27 Mart 1931 tarihli kanunlarla tadil edilmiştir.

(2) Kanun bunu 300 milyon dinar olarak tesbit etmişti. Müessesan heyeti umumiyesi tarafından 700 milyona iblâğ edildi ve müteakiben defaatla zâım gördü

(3) Bu meclis 15 azadan mürekkeptir.. Üç sene müddetle devlet tarafından tayin edilen reisi, aynı zamanda imtiyazlı Ziraat Bankasının da reisidir. Azalardan 7 si baş vekil ve 7 si aksiyonerler heyeti umumiyesi tarafından seçilmektedir.

(4) 25 Şubat 1930 tarihli kanunla yapılan tadilât.

Komiser tarafından icra edilmektedir. İlk zamanlar yalnız 700 milyon dinarlık bir sermayeye malik bulunması dolayısıyla Banka, buhran yüzünden diğer para ticaretiyle iştiğâl eden enstitülerle derhâl teşriki mesai etmeye mecbur kaldı. 1930 senesinde, Milli Banka nezdinde 200 milyonluk bir kredi ile aynı derececi ehemmiyette olan diğer iki tanesini de, Kredi Fonsiye ile Tasarruf sandığıında elde etti. Fakat, bu müesseselerin bizzat malî müşkülâta maruz kalmaları yüzünden, 1932 de bu kredilere nihayet verildi. Binaenaleyh, bu devirden itibaren İmtiyazlı Bankanın faaliyeti bataet kesbetti.

Mezkûr Banka, camialar muvacehesinde, Ziraî Kredi Müdürlüğünün takibetmiş olduğu siyasetin aynına malik olamamıştır.

Her ne kadar eski kooperatifler Bankanın avanslarından cüz'i miktarda istifade edebilmişlerse de, bu Banka onları sistematik bir tarzda medarından uzaklaştırıp ifna edememiştir.

Fakat bir taraftan, İmtiyazlı Ziraat Bankası, kendisinden evvel faaliyette bulunmuş olan müessesenin takip ettiği siyaseti idameye mecbur olduğundan yeni kooperatifleri terk edemezdi. Diğer taraftan, eski kooperatifler, Ziraat Bankasına karşı, evvelce enstitünün bu eski kooperatifler muvacehesinde takınmış olduğu hasmane hareketin aynını besliyorlardı. Mafih, Devlet'in selâhiyettar organları kooperatiflerin bu hattı hareketlerini yavaş yavaş değiştireceklerini ümit eder gibi idiler.

Bu suretle, Romanyada, olduğu gibi, Yugoslav kredi kooperatifçiliği malî otonomiye nail olmadan önce, nisbî bir siyasî istiklale mazhar olmuştur.

Ziraatin hemen hemen tamamen menabiden mahrum olduğu bir memleket olan Yunanistanın, zikredilen diğer memleketlerden daha pek az müterakki bulunmasına rağmen orada bu memleketlere müşabih bir tekâmül kaydedilebilir.

Yunanistanda kredi kooperatifçiliğinin inkişafı, diğer Balkan memleketlerinde olduğundan ziyade eraziye müteallik islahata bağı kalmıştır.

1914 senesine kadar Yunan ziraatı, hiç bir ziraat kredi merkez teşekkülü ile techiz edilmiş değildi. Ancak bu tarihtedir ki, Yunan Millî Bankası toprak sahibi müşterilerine seneliği 25 milyona baliğ olan bir kredinin açılmasını ve müsavî taksitlerle ödemek suretile Ziraî Kredi organizasyonu sermayesinin teşkilini kabul eyledi.

Bunu müteakip bir kaç kooperatif vücuda getirildi. Fakat, bunların inkişafı, asıl Anadolu ve Bulgaristandan gelen yunan muhacirlerinin iskân ta-

rihi olan 1922 senesinden itibaren hızlaştı. Vücuda getirilen toplulukların ekserisi karşılıklı kredi şirketleridir (1).

Bu kredi kooperatiflerinin yanında, 29 Kânunu Evvel 1917 tarihli erazi islâhat kanununun tatbiki neticesinde kurulan "Mecburi Kooperatif,, ler hali faaliyettedir (2). Millî Banka, bu mecburi kooperatiflerle alakası olmayan zürraa ancak büyük güçlüklerle şahsi kredi açtığından, vazı kanun bu ziraatçıleri bir araya toplamak için mutavassıt vazifesi görecek ve munzam bir garanti verebilecek olan mecburi kooperatifler teşkil etmek lüzumunu hissetmişti (1). Bu rolden başka, mezkûr kooperatifler, müşterek satış ve mubayaa organizmi vazifelerini de görmektedirler.

1923 senesinden itibaren Millî Bankanın ziraate yaptığı avanslar gittikçe ehemmiyet kesbediyor :

Seneler	Yapılan ikrazat
1915	Drahmi 4.700.000
1918	20.600.000
1920	27.000.000
1923	220.000.000
1925	905.000.000
1928	1.303.900.000
1929	1.600.000.000

Bununla beraber Millî Bankanın ziraî kredi siyaseti bir çok tenkitlere maruz kalıyor. İhraç müessesesi hemen hemen hiç hususî kredi açmıyor (3).

(1) Kredi Kooperatiflerinin adedi :

1917	439
1918	1.287
1925	2.472
1927	3.392
1929	3.912

1929 senesinde cem'an 4481 adet ziraat kooperatifi vardı.

(2) İstimlâk edilen araziye ziraate tahsis edecek olan ziraatçıler, Ziraat Nazırı tarafından kontrol edilen ve tevzii güç olan ve uzun süren toprakların devredildiği bir mecburi kooperatifte toplanmışlardı. Bu suretle, yeni arazi sahipleri, toprağın alış fiyatının faizile % 1½ nisbetindeki senelik amortismandan başka bir şey ödemedi topraklarının sahibi oluyorlardı.

(1) Mecburi kooperatiflerin lağvını müteakip, umumî heyet halinde toplanan şirketlerin $\frac{3}{5}$ nin reyî ile bir karar ittihazı takdirinde, mezkûr kooperatiflere 1930 da ziraat kredisi açmak selâhiyeti verilmiştir. Hatta arazi islâhatı için dahi kredi verebilirler.

(2) Eserin 279 uncu sayfasında M. Allvisatos Babis'in verdiği rakkamlar.

(3) Meselâ 1927 de hususî kredi küşâdı, ziraî ikrazat yekûnunu yalnız % 6,23 üne balığ olmaktadır.

Bir çok ziraatçiler, hakiki (maddi) teminat arzemedikleri için müşterileri meyhanından ihraç edilmiş vaziyete düşüyorlar. Bankanın almakta olduğu % 8 faizin çok yüksek olduğu kanaati hakimdir.

Bundan başka, işletmelerin ekserisi esasen ipotek edilmiş olduğu cihetle, ziraatçiler ancak hayvanlarını ve mahsüllerini teminat olarak verebilmekte ve bu yüzden, Banka, ikrazatının kısmı küllisini kısa vadeli (4) yapmaktadır. Binaenaleyh, Ziraat işletmesi sahibinin orta veya uzun vadeli kredi temin edebilmesi hemen hemen gayri kabildir.

Nihayet, teşriî metinler, mevzu bahis bankayı kooperatiflerle münasebete girişmeye mecbur etmişlerse de, Bankanın mahallî servisleri mezkûr kooperatiflere karşı umumiyetle hasmane bir tavur takınmışlar ve Banka onların matalibatını hüsnü niyetle tetkik etmemiştir.

Esasen, Harpten sonra, hemen kurulan kooperatifler, ekseriya fena organize edilmişlerdir. Buna istisna olarak, kâfi derecede bir mazisi olan Makedonya, Peloponez ve bazı adalardaki müesseseler, muayyen bir dereceye kemale vasil olmuş olduklarından kooperatif prensiplerine pek az riayet etmektedirler. Halbuki, rolü mürebbilik olmayan Millî Bankanın mezkûr kooperatiflere ikrazda bulunması için hiç bir sebep ve mecburiyet yoktur.

Binaenaleyh, bir tek çare kalmaktadır. Bu da, mürebbî rolünü oynamak için kâfi derecede vasıta ile mücehhez ve zirai ihtiyaçlara sureti mahsusada intibak eden bir organizmin tesis edilmesidir. İşte bu teşekkül, 27 Haziran 1929 (1) da kurulan Yunanistan Ziraat Bankasıdır.

Bu yeni Bankanın sermayesi 811.000.500 drahmi ile teşkil edilmiştir. Diğer taraftan, 20 şer milyonluk senelik taksitlerle, 180 milyon drahmiye baliğ olacak olan parayı Yunan Millî Bankasından kabul ve dört bankanın sermayeleri yekûnu olan 90.700.000 drahmiyi bel'etmesi lâzımdır.

Bu müessesenin vücuda getirilmesi sayesinde kredi politikasına daha iyi bir istikamet verilmiş gibi bir vaziyet hasil oluyor. Ziraata tahsis edilen avanslar, daha yüksek bir miktara baliğ olmuş (2) ve umumiyetle daha iyi bir şekilde tevzi olunmuştur. Bu avansların kısmı azami kooperatiflere (takriben 900 milyon), 400 milyonu hususî ziraatle iştigâl edenlere, 120 milyon hububat stoklarının finansmanına verilmiştir.

(4) 1927 de orta ve uzun vadeli avanslar, umumî avansların yalnız $\frac{1}{10}$ 1 $\frac{1}{2}$ nu teşkil etmektedir.

(1) Yunan hükümetile Yunan Millî Bankası arasında aktedilen bir anlaşma mucibince.

(2) En yüksek rakkan, 1935 milyon drahmi olarak 1930 senesinde elde edilmiştir. 1934 de muamelât yekûnu 1500 milyon drahmiyi bulmakta idi. Nikolayides'in «10 senelik çabalama» adlı eseri.

Derecei saniyede, Ziraat Bankası, kooperatifleri daha iyi kullanmakta (3) ve bahşettiği kredilerin % 65 ini onların vesatetile tevzi etmektedir. Ayrıca hususî kredilerin nisbeti de daha mühim miktara çıkmaktadır.

Bu yeni Tesis, Devlet nufuzuna fazla tabi olan bir müessese şeklini hâlâ muhafaza ediyorsa da, onun için en mühim şey menabi meselesidir. Bunu halletmek için, 75 milyon drahmilik bir avans vermeyi kabûl etmiş olan Beynelmilel Tedyat Bankasına muracaatta bulunmuş, fakat bu para çabuk tükenmiştir. Müteakiben, Beynelmilel hipotek kredisi Şirketine şerik olmuş, fakat tamamen teşukkül etmiş bir vaziyete gelmeyen bu Şirket, Bankaya, ancak hipotek kredileri verebilirdi ki, esasen, Bankanın bizzat kendisi bile bu nevi avanslardan az yapmakta idi.

Ziraat Bankası haricî piyasalardan sermaye temin edebileceğini pek ümit edemediği cihetle, Devlet veya Millî Bankanın yakında kendisine yeni disponibiliteler temin etmek kudretini gösteremediği takdirde, faaliyetinin batacık kesbetmesinden korkulur.

---

(3) Halen merkezî teşkilâtları olmayan ve 64 ittihat içinde toplanan 5750 adet mevcuttur.

Finlândiya'da Kooperatif Teşkilâtı

Tercüme eden : **Y. TUNAIL**

Profesör V. Totomiyantz'ın, Bulgar Halk Bankaları Birliği dergisinde çıkan yazısından terceme:

1939 senesi umumî harbine karışarak cihana bir kahramanlık numunesi veren ve 4 milyon nufusa malik Finlandiya, kooperatificilik sahasında gıptaya değer mevkiye bulunmaktadır. Bu hususta bu memleketten bir çok öğrenilecek şeyler vardır.

İsveç muharrirlerinden Forsten Ode "kooperatifler memleketi Finlandiya,, adlı eserinde (Berlin-1931), "Hiç bir memlekette halkın manen ve maddeten kalkınması ve millî kuvvetlerin makul bir şekilde kullanılması için her halk sınıfında kooperatificilik fikrinin bu derece rağbet bulduğu görülmemiştir,, demiştir. Ve ancak bu sebebledir ki 1921 senesinden itibaren millî tasarrufların mikdarı ehemmiyetle artmış ve Kooperatif müesseselerine yatırılan tasarruflar bu gün 5-7 misli büyümüştür.

Devlet yardımından ayrı olarak, kredi kooperatiflerinin faaliyet ve emeğile, Finlandiya bu gün bir küçük Ziraatçiler memleketi olmuştur. Bugün Ziraat erbabının adedi umum nufusun % 70 ini teşkil etmektedir.

Muvaffak olmayan bir kaç istihlâk kooperatifi müstesna, Merkezi Helsinki'de bulunan umumî Kooperatif hareketi "Palervo,, kurumunun tertip eylediği bir plân dairesinde inkişaf etmiştir. Mezkûr kurum, Helsinki Üniversitesi Profösörlerinden H. Gebhard tarafından 1899 senesinde tesis olunmuştur. Gaye, kredi kooperatifleri ile diğer nevi kooperatifleri muntazam bir plân dairesinde kurmaktır. Aynı sene zarfında Profesör Gebhard, talebesinden 150 kişiyi, ziraatı yakından görmek, köylüye kooperatif fikrini aşlamak ve teşkilâtın iyilikleri ile ehemmiyetlerini öğretmek üzere köylere gönderiyor. 1908 senesinde Moskovada toplanan Rus Umumî Kooperatif Kongresinden sonra, Finlandiya kooperatif cereyanı daha serbest bir şekil almıştır. Finliler tam bu vaziyetten istifade ile geniş bir propaganda faaliyetine girişmişlerdir. Palervo kurumu 1905 senesinde malî vaziyetini iyice kuvvetlendirilerek gayet büyük bir propaganda makinesi kurmağa muvaffak olmuştur. Misyonerleri diplomalı ağronomlar (Ziraat Mühendisleri) ilk

mektepe muallimleri ve kooperatif öğretmenleri memleketin muhtelif yerlerine yayılarak vazifelerine başlıyor. Binlerce nusha olarak basılan küçük el ilânları ve "Palervo,, mecmuası memleketin en ücra köşelerindeki köy evlerine kadar girerek halkın biricik okunacak kitabı haline geliyor. Mecmua, mezkûr Profesör tarafından Fin lisanı üzerine, karısı tarafından da İsveç lisanı üzerine çıkarılmaktadır. Mecmuanın 1938 senesindeki tiraj adedi 90.000 nushaya balığ olmuştur. Kurumun neşriyatı meyanında bastırılan "Finlandiya Kooperatifliği,, namundaki ders kitabı, Üniversitenin ilk sınıfları ile bilumum Ziraat mekteplerinde okutulmaktadır.

Bundan başka kooperatif memurlarına ve köylülere tahriri ders veren bir Palervo mektebi de kurulmuştur.

Son seneler zarfında işin ağırlığı, teşekkül etmiş olan muhtelif kooperatif birliklerine verildiğinden kurumun faaliyeti nisbeten azalmıştır. Buna rağmen Palervo, Kooperatiflerin umumî ve milli bir birliği haline gelmiştir, 1937 senesi nihayetinde Palervonun İdaresinde 228 alım satım kooperatifi, 314 süt kooperatifi 717 yardım ve tasarruf sandığı ve 291 sair kooperatif vardı. Bunlardan başka Palervonun faaliyeti, adedi 5000 den fazlaya balığ olan bilumum zirai kooperatiflerine de şamilidir.

Muhtelif nevi kooperatifle 10 merkezi Kooperatif teşekküle bağlanmıştır. Bunlardan en eskisi, Finlandiya Parlementosunun teşviki üzerine Rus Hükümeti tarafından, zirai kredi teşekküllerine mali yardımların yapılmasına karar verildiği 1902 senesinde teşekkül eden kredi kooperatifler Merkez Enstitüsüdür. Rus Hükümeti 1903 senesinde Finlandiya kooperatifleri için 300.000 İsviçre franklık ilk avansı vermiştir. Son seneler zarfında Finlandiya kooperatifleri, topladıkları mevduat fazlalığı dolayısıyla Devlet yardımına kat'iyen muhtaç değillerdi.

Bu kooperatiflerde, Rayfayzen prensiplerine tamamilen riayet edildiğinden, kredi avansları ancak istihsal gayesile verilmektedir. Tevzi edilen avansların mahalline sarf olunmasını teminen her kooperatifin ikişer müfettişi vardır. Bu müfettişlerin raporlarında verilen malûmata nazaran 1928 senesinde 17500 (Akr) mesahasında tarlaya sahip 600 köy Ziraat işletmesi kurulmuş ve evvelce mevcut 3000 işletme için de 50.000 akr mesahasında arazi satın alınmıştır (1). Bundan mada 3000 mesken ve 11000 diğere in-saat ikmal edilmiştir.

Mezkûr enstitünün verdiği avanslarla, kooperatif ortakları için 27000 akr arazi kabili istifade bir hale getirilmiş, 3750 mil kanal açılmış, 12000 baş hayvan ve 126000 çuval gübre ve mühim miktarda tohum ve gıda temin edilmiştir.

İlk istihlâk kooperatifi 1900 senesinde Yosterboten şehrinde kurulmuştur. 1903 senesinde 20 köy istihlâk kooperatifi mevcuddu.

Ertesi sene ilk istihlâk kooperatifleri mübayaâ enstitüsü kurularak bütün köy ve şehir istihlâk kooperatifleri bir araya toplanmıştır. Enstitünün akteylediği kongreye 37 kooperatif iştirak etmiştir. Bunlar meyanında Abo şehri istihlâk kooperatifi, delege olarak Voyno Taner'i göndermiştir. Bilâhara mumaileyh Elanto kooperatifi Müdürlüğünü yapmış, geçen sene de Finlandiya Hükûmeti kabinesine girerek bir nezaret almıştır. Aynı zamanda Milletler arası kooperatifçilik Birliği Reisi de bulunmaktadır.

1916 senesine kadar Fin İstihlâk kooperatifleri yalnız birbirinin etrafında toplanmış bulunuyordu. Köy ve şehir kooperatifleri arasında hasıl olan bir itilâf dolayısıyla mezkûr senede bir ikinci birlik meydana getirilmiştir.

Fakat her iki birlik de her hangi bir siyasî Fırka ile alâkası olmayıp Beynelmilel Kooperatifçilik ittihadında aza bulunmaktadır.

Bunlardan birinciye bağlı olan kooperatiflerin daha 1928 senesinde 74 istihsal müesseseleri vardı. Başta süthaneler, marangozhaneler Maden suları tasfiyehaneleri olmak üzere bir çok imalâthaneler kurulacak müstehlik ortaklara temiz ve ucuz gıda ve malzeme temin edilmiştir. Gene eski birliğe bağlı kooperatiflerin umumî sanayi merkezlerinin daha 1914 senesinde meydana getirilmiş fırça fabrikası, elbise imalâthaneleri, kibrit, margarin, Seker, muhtelif meyve su ve ezmeleri fabrikaları ile Finlandiyanın en büyük değirmenine malik bulduklarını söylersek; bu kooperatiflerin daha memleket Rus hakimiyetinden çıkmadığı bir sırada ne kadar iyi inkişaf etmiş olduğunu anlayabiliriz.

Sonradan teşekkül eden iki birliğe bağlanmış bulunan kooperatiflerin de faaliyeti birincilerden aşağı değildir. Bu birliğin 1938 senesindeki devri nakti yekûnu 2 milyar fin markını tecavüz etmektedir. Yukarda dedüğümüz gibi bu birliğe intisap eden kooperatifler şehirlerde bulunan istihlâk kooperatifleridir. Helsinki şehrinin meşhur ve 45000 ortaklı Elanto kooperatifi de bunlar meyanındadır.

Büyük Kooperatifler bilumum ortaklarını Hey'eti umumiye icimalarına davet etmeyip yapılması lâzım gelen işleri ortakların mümessillerile ifa etmektedirler ki, bu suretle umumî toplantıları ancak 50-60 kişi murahhas ortağın iştiraki ile yapılmaktadır.

İkinci Birliğe tabi olan kooperatifler, birincilerden daha modern ve daha kuvvetli esaslar üzerine kurulmuş istihsal müesseselerine malikdirler.

Bilhassa Fin Şehir halkına ucuz ve iyi ekmek temin eden değirmen ve fırınları kayda değer muvaffakiyetlerdir.

Finlandiyada perakende ticaretin % 25-30 u istihlâk kooperatiflerinin elinde olduğu keyfiyeti bu kurumların faaliyet ve inkişafını bariz bir şekilde göstermektedir.

“Şimal kooperatificilik hareketi,, namındaki eserinin (Viyana 1936) nihayetinde, Vayno Taner şöyle demektedir. “İstihlâk kooperatiflerimiz ne hükümetten ne de her hangi bir kimseden yardıma muhtaç değildir. Onların istediği, ticaret serbestisile diğer iktisadî teşekküllerle birlikte aynı muameleyi görmesidir. Buna mazhar oldukları gün gayelerini tahakkuk ettirmek imkânlarına sahip olmuş gündür.”

Şimdi de Finlandiya için büyük bir ehemmiyeti haiz bulunan süt istihsal ve ihraç işinin kooperatifler sayesinde nasıl hal edilmiş olduğunu görelim.

Bu istihsal ve ihraç maddesi memleketin ihracat maddelerinden birinci mevkide bulunan odun ve keresteden sonra gelir. 1934 senesinde 70.000 ortaklı 684 süt kooperatifi vardı. 451.000 inek sahibi bulunan bu kooperatifler aynı senede yalnız 23.000 kilogram tere yağı istihsal etmişlerdir. Bunlar meyanında “Valio „kooperatifi bütün şehirlerin süt ihtiyacını temin ettikten sonra imal olunan tere yağın % 93 ünü ve peynirin de % 58 ini ihraç etmektedir.

Bay (Ode) nin mütaleasına nazaran Fin Kooperatiflerinin Halk tarafından sevilmesi ve benimsenme keyfiyeti başka bir memlekette görülemez.

Fin köylüsünün kooperatife karşı gösterdiği alâka ve bağlılık fevkalâde büyüktür. Siyasî Fırkalar matbuatı da onlar hakkında daima sitayişle bahsetmektedir. Esasen bu Fırkalar, memleketin nefine yapılacak işlerin daima kooperatif bayrakları altında tasarlanarak karara alınan iş olduğuna kanidirler. Bu itibarlardır ki, kooperatif hareketine fırka entrika ve mücadelesi karışmadan Fin Milletinin az zamanda iktisaden kalkınması temin edilmiştir.

Ekser kooperatiflerin idarecileri yüksek Mektep mezunlarıdır. Bu tahsil sahibi idareciler köy kooperatiflerini idare ederken halka ve köylüye kat'iyen yabancı kalmamaktadırlar. Buna binaen kooperatiflerle halk arasındaki münasebetler daima samimî, dürüst ve sağlam vaziyette bulunmaktadır.

Fin kooperatifçiliğinin muvaffakiyet amillerinden biri de Fin kadınlarının her memleketten üstün bir alâka ile kooperatiflere iştirakleridir.

Palervo kurumu baş kâtibi Bay Ilmar Rahola'nın verdiği malûmattan, 1918 senesinden itibaren, evvelce tamamilen topraksız olan köylüye, toprak verilerek ziraat işletmesi sahibi olanların adedi 120,000 e balığ olması en fazla kooperatiflerin değersiz teşebbüs ve yardımları ile temin edildiği görülmektedir. Dahili iskân işlerinde bu derece muvaffakiyet hakikaten şayanı dikkattir.

1938 senesinin nihayetinde Finlandiya da da 5500 Kooperatif mevcudtu. Bunlardan 5091 i köy kooperatifi olduğuna göre, nüfusun üçde ikisi kooperatif teşkilâtına alınmış demektir.

Bilûmum Kooperatifler 1.400 milyon Fin markı sermaye ile beş milyar marklık devir yapmışlardır.

Verimizin müsaadesizliğinden baş kâtiplik tarafından verilmiş olan birçok rakamları derç edemiyoruz. Yalnız, tabiatın kendisine karşı gayet kıskaç davrandığı bu milletin kooperatifcilik sahasında mazhar olduğu büyük muvaffakiyet muvacehesinde hayran olmamak kabil olmadığını, bunun da ancak el ve iş birliği, mütekabil itimat, azim ve iman gibi hasletler sayesinde elde edilebileceğine kani bulunmamız icab ettiğini kaydederiz.

En nihayet, büyük muvaffakiyetin sırrını ifşa eden Fin Şairi İz. Tonellus'un sözlerini ilâve edelim bu "Biz kendi kendimize ve ayrı ayrı birer hiciz, fakat asrın hakkımızdaki işini tamamlamak gibi umumî ve millî bir emel peşinde bir araya geldiğimiz zaman karşımıza çıkılmaz bir kuvvetiz,,.

Bulgar Halk Bankaları Birliğinin Kongresi ve Bulgar Halk Bankaları Birliği

Tokat Mebusu : **Hasip AYTUNA**

A. Hareket ve Sofya'ya varış :

Bulgar Halk Bankaları Birliği; yirmi beşinci faaliyet yılını tes'id maksadile geçen sene; 30 Haziran 1940 tarihinde Sofya-da yirminci alelade kongresini aktetmeği kararlaştırmış; ve bir bayram mahiyeti verilen bu kongreye, Türk Kooperatifçilik Cemiyeti de davet edilmişti.

Türk Kooperatifçilik Cemiyetinin bu davete, üç kişilik bir hey'etle icabeti, tensip edilince; Trabzon Mebusu Sırrı Day'ın Reisliği altında, Türk Kooperatifçilik Cemiyeti Umumi kâtibi Tokat Mebusu Hasip Aytuna ile Ankara Halk Bankası Genel sekreteri Mithat Gürsu'dan ibaret heyet, haziranın 27 inci günü Ankaradan hareketle 29 haziran cumaertesi günü öğleden sonra saat 15 de Sofya'ya vâsil oldu.

Hey'etimiz, Sofya garında, Sofya Elçimiz Şevki Berker ve Sefaret Erkânı ile Halk Bankaları Birliği İdare Meclisi Reisi olan Prof. Dr. Mişayko Halk Bankaları Umumi Müdürü Doktor İliya Palazof ve diğer Birlik Müdürleri ile Kooperatif teşekküllerine mensup zatlar tarafından, pek samimî bir surette istikbal ve kooperatifin kendi malı olan "Koop., oteline misafir edilmiştir.

Otele vardığımızda, Otelin şeref direklerine Türk Bayrağı çekilmiş ; yanı başına da, bu Kongreye mürahas Hey'etler göndermiş olan Yugoslavya; Romanya, Macaristan ve Sovyet Rusya Bayrakları de asılmış bulunuyordu.

Yugoslavya, eski nazırlardan (Voya Jorjeviç) in Reisliği altında 17 kişilik; Romanya, 4 kişilik, heyetler göndermişler; Macaristan ile Rusya da Sofya Üniversitesindeki Macar ve Rus Profesörlerle kendilerini temsil ettirmişlerdi.

B. Sofyada : Kongrede :

1) 30 haziran pazar sabahı, bir kooperatif binası olan "Yeni Bulgarya,, otelinin konferans salonunda, saat tam onda, Kooperatif erkekler Korosunun söylediği Bulgar milli marşlarile açılmıştır. Bundan sonra, Birlik İdare Meclisi Reisi Profesör D. Mişaykof tarafından, Birliğin 25 senelik faaliyet hayatı ve başardığı muvaffakiyetli işler hakkında mufassal bir rapor okunmuş; bunu müteakip; Ticaret Nazırı ile resmi teşekküller, Millî Bankalar, Ziraat Bankası, Millî Kooperatif Bankaları; Mümessilleri ile Kongreyi tebrik etmiş; kooperatifçiliğin inkişafından dolayı memnuniyetlerini izhar eylemiş; Birliğin mesaisini takdirle anmışlardır.

Hey'etimiz namına, Trabzon mebuusu Sırrı Day, Fransızca ve Tokat Mebusu Hasip Aytuna da Bulgarca konuşarak Birliğin muvaffakiyetli çalışmalarını ve Türk Kooperatifçiliğinin, Bulgar Kooperatiflerinin hayat ve faaliyetlerini pek yakından ve ciddi bir alâka ile takip ettiklerini tebarüz ettirmişler; Birliğe; Türk Kooperatif cemiyetinin tebrik ve takdirlerini tekrarlayarak muvaffakiyetler dilemişler; iki kardeş teşekkülün karşılıklı yardım ve sıkı temaslardan çok hayırlı neticeler doğacağını ve iki Millet arasında daha sıkı bir bağlılık teessüs edebileceğini işaret eylemişlerdir.

Tebrik nutukları bittikten sonra, kongreyi idare edecek bir Reis bir reis Vekili ve kâtipler seçilmiş; bunu müteakip; aşağıda gösterilen ruzname etrafında çalışmak için Kongre, öğleden sonra saat 15 de toplanmak üzere tatil edilmiştir.

Kongre Ruznamesi :

- 1) Birlik İdare Meclisi Raporunun okunması ve kabulü;
- 2) Birlik Kontrol Hey'etinin raporu ve 1939 senesine ait muvazene ile kâr ve zarar hesaplarının tetkik ve tasvibi;
- 3) İdare Meclisi ile Kontrol Hey'etinin vazifelerinden affedilmesi ve yeni seçim yapılması;
- 4) Birliğin 1940 senesi bütcesinin kabulü;
- 5) "Kooperatif Mücahidi,, namındaki fondun raporunun okunması ve bu Fond talimatnamesi mucibince yeni İdare Hey'etinin ve kontrol Komisyonunun seçilmesi;
- 6) Birlik İdare Meclisine Sıra ile rey almış olan âzanın intihabı ile kontrol heyetine iki âza seçilmiştir.

2 - Yabancı memleketlerden gelen Mümessiller için Birlik; aşağıdaki programı hazırlamış ve tatbik eylemiştir:

29 Haziran Cuma ertesi :

Öğleden evvel gelecek mürahhasların karşılanması; saat 13 de Bulgarya otelinin "Bir hale,, salonunda öğle yemeği; akşam saat 21 de Bulgarya Otelinin bahçesinde akşam yemeği; saat 23.30 da Yugoslavya'dan gelecek mürahhasların istikbali; yeni gelen mürahhaslarla "Haşinger,, lokantasında akşam yemeği.

30 Haziran Pazar :

Saat 7,30-9 arasında "Koop,, oteli holünde kahve altı; Yeni Bulgarya salonunda saat 10 da Kongrenin açılış merasimine iştirak. "Ünyon Palas,, ta saat 13 de öğle yemeği. Bunu müteakip; Boyana, Kınajevo, Gornabanya sayfiye mahallerine gezinti, "Vitoş,, Lokantasında kahvealtı ile bira içilmesi. Saat 16.30 da otele dönüş. Gece saat 21 de Halk Bankaları Birliği tarafından Yeni Bulgarya oteli Salonunda resmî ziyafet;

1 Temmuz Pazartesi :

Saat 7-9 arasında, Koop Oteli holünde kahvealtı; Saat 9 da Kongre İctimaina iştirak. Saat 10-12 arasında Sofya içinde gezinti. Saat 13 de Boris parkındaki "Maryaliiza,, yaz banyosunda (plâjında) Öğle yemeği. Öğleden sonra serbest zaman. Gece saat 21 de Halk Bankaları Birliği Binası salonlarında Kongreye gelen bütün yerli ve yabancı mürahhasların iştirakile (Halk Sofrası) akşam yemeği ve koronun konseri.

2 Temmuz salı :

Saat 7-7,45 arasında Koop oteli holünde kahvealtı. Saat 8,15 de (Rila manastırı) na hareket. Dupnitsa'da öğle yemeği. Rila manastırında akşam yemeği ve otelde yatma. Rila da gezinti. Manastırı ziyaret.

3 Temmuz Çarşamba :

Sabah saat 9 da Rila manastırından hareket, "Çam Koru,, yolile Sofyaya dönüş. Çam Koruda öğle yemeği.

C. Bulgar Halk Bankaları Birliği ve Faaliyeti Hakkında :

1 - Bulgar Halk Bankaları Birliğinden evvel, Halk Bankalarının nasıl birer müessese olduklarına kısaca işaret etmek faydalı olacaktır.

Hemen kaydetmek lâzım ki, Bulgaristandaki Halk Bankaları; bizdeki Halk Bankasına ve şubelerine hiç benzemez. Çünkü, her ikisinin sermaye teşekkülleri ayrı ayrıdır. Bulgar Halk Bankaları, birer kooperatif Şirketi halindedir. Sermaye; kooperatörlerin hisselerinden teşekkül etmiştir. Bu suretle, Halk Bankaları; Mahalli ihtiyaçlardan vücud bulmuş birer halk kredi müessesesinden ibarettir.

Bulgar Halk Bankaları; faaliyet gösterdikleri yerlerde ve o mahal-
lin piyasasında, kooperatörleri olan çiftçilerin, esnafın, tüccarın, serbest meslek sahiplerinin; mütekaidlerin, askerlerin; işçilerin ve bunlara benzer, Halk tabakalarının kredi ihtiyaçlarını, çok basit ve salim şartlarla gideren ve çeşit mesleklerin inkişaflarına hizmet eden birer iktisadî teşekküldür.

Bu tip Halk Bankaları, Bulgaristan'da umumun itimadını kazanmış olduğu gibi, Milli ekonomide birinci derecede mühim bir mevki almış bulunmaktadır. Bu Bankalar; çok kuvvetli iktisadî teşkilâtı ve faaliyetleri itibarile örnek olarak alınabilecek birer müessese haline gelmişlerdir.

Bulgar Halk Bankalarının ekserisi, mutad kredi muamelelerinden başka, çeşit ticarî muameleler de yapmaktadırlar. Ticarî muameleler arasında, bilhassa ziraî mahsüllerin kollektif satışları; dikkati çekecek mahiyettedir.

Bulgaristandaki 207 Halk Bankasından 58 inin tevzi mağazası vardır. Bir kısım Halk Bankaları da, Elektrik Fabrikaları, Fırınları; Şeker Fabrikası, nebatî yağ fabrikaları, süthaneler, şarap mahzenleri ve saire işletmektedirler ki, bu vaziyet göz önüne getirilecek olursa, bu müesseselerin ne mühim ticarî muameleler yaptıkları anlaşılır.

Rütün bu teşebbüslerle faaliyetlerin iş hacimleri; 1939 muamelât senesi zarfında 1.659.876.734 leva varidat ve 1.497.324,383 leva sarfiyat ile ifade edilmektedir.

Demek oluyorki, Bulgar Halk Bankaları, bizdeki gibi yalnız esnaf, küçük ticaret ve sanayi erbabının faaliyetleriyle değil, fakat, aynı zamanda ve daha fazla olarak çiftçilere kredi vermekle de sıkı bir surette alâ-kadar olmaktadır.

Bulgar Ziraat Bankası da çiftçilere kredi açmaktadır. Fakat bunlar, daha ziyade tesis - kredisi mahiyetindedir. Çiftçilerin âcil ve devamlı kredi

ihtiyaçları azamî üç sene vade ile Halk Bankaları tarafından temin edilmektedir.

2 - Bulgaristanın geçirdiği büyük iktisadî buhrandan sonra, mahallî ihtiyaçlardan doğarak birer birer teşekkül eden ve faaliyete geçmiş bulunan Halk Bankaları çoğalınca, aralarında sıkı bir münasebet tesis etmek maksadile Sofyada, bir "Halk Bankaları Birliği", tesis etmek ihtiyacı duyulmuştur. Bu Birliğe dahil olacak bütün Halk Bankaları; (Birlik) tarafından finanse, kontrol ve -umumî hatları itibarile - idare edilecek; bu suretle "Birlik,,; Halk Bankaları arasında nâzım bir rol oynayacaktı. Bu tasavvur tahakkuk etmiş ve "Birlik,, hakikaten böyle mühim bir rol ifa etmiştir.

Bu kısa kayıtlardan sonra; şimdi; Halk Bankalarının teşekküllerine ve Birliğin tarihçesine dair bir kaç noktaya işaret edelim:

1 — Bulgaristanda İlk Halk Bankası ve Halk Bankaları Birliği :

1) Bulgaristanda, Kooperatif esasına müstenid Halk Bankası 1903 senesinde açılmıştır. Halk Bankaları Birliği de, 26 mayıs 1915 de tesis edilmiştir. Bu vaziyete göre, açılan ve çoğalan Halk Bankaları; 12 sene ayrı ayrı ve kendi kendilerine faaliyet göstermişler ve ancak bu 12 senelik tecrübeden sonra, Birlik kurulmasına ihtiyaç hissetmişlerdir.

2) Birlik tesis edilirken, umumî harb başlamış bulunuyor. Bu sebepten, Birliğin faaliyeti başlangıçta zayıf gidiyor. Ancak harp sonlarında yani 1918 senesinde, Birlik; teşkilâtını kuvvetlendirmeye ve daha enerjik faaliyet göstermeğe başlıyor; ve o zaman, Birliğe dahil olan Halk Bankaları, birleşmenin ve Birliğin hakikî manasını (daha iyi kavramış ve anlamış oluyorlar.

3) Halk Bankaları, çok az zamanda, sür'atle inkişaf ediyor. Adette ri çoğalıyor. Başlangıçta; sayıları az ve işleri ehemmiyetsiz görünen Halk Bankalarına kimseler ehemmiyet vermiyor. Hattâ Bulgar Merkez Kooperatif Bankası müfettişleri; Bu yeni teşekküllere muhalefet ediyor; Halk Bankalarını birer kooperatif Müessesesi olarak tanımak istemiyorlar. Buna rağmen; Halk Bankalarının işleri ve inkişafıları; Halkın, Cemiyetin ve me's'ul Devlet adamlarının dikkat ve alâkalarını çekmeğe başlıyor.

4) Halk Bankaları; dahil oldukları Birlik sayesinde; Halkın itimadını kazanıyor; az zamanda, memleketteki bütün kredi işlerinin 1/5 ini temine muvaffak oluyor. Halk Bankasının mevduat, tasarrufat, çocuk biriktirmeleri havale gibi işleri; Halk Bankaları Birliğinin tesisinden sonra başlıyor ve

süratle inkişaf ediyor. Bundan başka Birlik; eskiden beri, ham maddelerle bazı mahsüller etrafında yapılmakta olan ihtikâra mâni olmak için muvafakiyetle çalışıyor; ihtikâr yolunu kapamağa muvaffak oluyor.

5) Çok geçmeden, Halk Bankaları arasında daha sıkı bir intibak tesisi ihtiyacı duyuluyor. Birliğin; Halk Bankaları Bankası haline kalp edilmesi fikri ileri sürülüyor.

Bu fikrin münakaşası yapıldıktan sonra, satın alma ve satma gibi iktisadi faaliyetlerin "Zadruga,, adında müstakil bir cemiyete verilmesi, Birliğin de bir kredi merkezi ve bir manevî mümessillik olarak ipkısı kararlaştırılıyor. Bu; 1924 senesinde oluyor. Ve, o tarihten bu güne kadar Halk Bankaları Birliği; şimdiki şeklini almış ve teşkilâtlanmış oluyor. Bu gün, bir kredi Merkezi sıfatile Birliğin Halk Bankaları üzerinde çok ciddi ve onları inkişaf ettirici tesirler yaptığı, bütün Halk Bankaları tarafından teslim olunmaktadır.

2 — Birliğin âza vaziyeti :

1) 1939 senesi sonuna kadar 207 Halk Bankası, Birliğe âzâ olarak girmiştir.

1915 de yani tesis edildiği zaman, Birliğe aza olan Halk Bankalarının sayısı 14; bunlara dahil kooperatörlerin yekünü da 3137 iken; bu sayı az zamanda büyük bir ilerleme ve artma göstermiştir. Bu hususta bir fikir verebilmek için, Birliğin senelik raporundan, beher on sene zarfındaki artışını gösteren, bir kaç rakam vermeği muvafık bulduk:

Sane	Birlikte aza Halk Bankaları	Kooperatörler sayısı
1919	45	10,750
1929	150	96,017
1939	207	142,949

3 — Halk Bankalarının âza vaziyeti :

Halk Bankalarında aza olan kooperatörlerin azalış ve artış vaziyetleri aşağıdaki rakamlardan anlaşılmaktadır.

- 1) 31 kânunuevvel 1938 de aza sayısı: 135,474 idi.
- 2) 1939 senesi içinde yeni aza sayısı: 12,182 dir.
- 3) Bu sayı, Birliğe giren Halk Bankaları ile. 95 artmıştır.
Y e k û n 147,751 olmuştur.

4) Fakat 1939 senesi içinde Halk Bankaları 4,802 kişiyi - muhtelif sebeblerle ve meselâ borçlarını muntazam surette ödemediklerinden, tahimata uygun hareket etmemekten ve kendi arzularile terk etmek gibi sebeblerden dolayı - azaltıkan çıkarmıştır. Bu suretle 31-XII-939 tarihinde aza sayısı 142,949 olarak kalmıştır.

4 — Azanın meslek ve iş vaziyetleri : (1939 senesinde)

	Sayı	%
Köy ziraatile uğraşanlar.....	42,333	30
Sanatçılar ve küçük esnaf.....	23,718	18
Tüccarlar	15,240	10
Serbest meslek sahipleri	4,162	3
Memurlar	29,231	21
İşçiler	7,637	5
Ev hanımı kadınlar.....	9,801	7
Mütekait, irad sahipleri, muallimler	7,797	5
Meslekleri kat'i surette muayyen olmıyanlar	2,122	1
Kooperatifler.....	225	—
Devlet müesseseleri ve diğer intihaplı müesseseler	174	—
Diğer şirketler	509	—
	<hr/>	<hr/>
Y e k û n.....	142,949	100

Yukarıki cedvelintetikinden anlaşılacaktırki, Halk Bankalarının 2 senelik hayatı esnasında köy ziraatile uğraşan kooperatörlerin sayısı üç misli artmıştır. Çünkü Halk Bankalarındaki aza sayısı 1919 da 21,600 iken 1939 da bu yekûn 142,949 sayısına baliğ olmuştur. Bundan başka, Halk Bankalarının temel taşıını, köy ziraatı ile uğraşanlar yani çiftçiler, küçük esnaf ve tüccarlar teşkil etmektedirler.

5 — Bulgar Hal Bankalarının mali vasıtaları :

Sermaye ve ihtiyatlar: Halk Bankaları Birliğinin tesis tarihi olan 1915 senesinden itibaren Birliğe bağlı Halk Bankalarının sermayeleri mütezayit olarak artmıştır.

1915 senesinde 14 Halk Bankasının sermayesi 2.184.000 leva iken 1939 senesinde 207 Halk Bankasının sermaye yekûnu, beher Bankaya vassatı olarak 2.424.000 leva sermaye ile 578.069.000levaya yükseldiği görülmektedir.

Bu vaziyete göre, 1939 da Birliğe dahil Halk Bankaları sermayelerinin umumî artışı 24 milyon levayı buluyorki, bu yekûn, Birliğin hisse sermayesinin 8 milyon dört yüz bin leva artmasından ve fondlar sermayesinin de 15 milyon altı yüz bin leva artışından husule gelmiştir. Bu sermaye; yalnız yeni kabul olunan azanın hisselerinden dolayı 113,808 levalık bir artış kaydeylemiştir.

Halk Bankalarının hisselerden mütevellit sermayeleri de kuvvetli bir artış kaydeylemiştir: Meselâ, geçen sene, Halk Bankalarının umumî sermayesi; Birlik azalığına yeni kabul olunan Bankalar dahil olmamak şartı ile 6,634,000 leva iken, 1939 da bu yekûn 8.287.000 levaya çıkmıştır.

6 — Fondlar :

Avrupada başlamış ve her tarafa sirayet istidadı göstermiş olan harblerin tabii bir neticesi olarak iktisadi gerginlik ve buhran baş göstereceğini ve kredinin emniyeti ile istikrarı üzerinde menfi tesirler yapacağını tahmin eden Birlik; Halk Bankalarını bu tehlikeden korumak için hususî tedbirler almak lüzumunu hissetmiştir.

Bu tedbirlerden biri ve belki en mühimi, Halk Bankalarının kendilerine mahsus birer fond tesis etmesi için çareler araştırmak ve bulmak olmuştur.

Birlik tarafından yapılan bu teşebbüsün manasını ve kıymetini iyice anlamış olan Halk Bankaları, bu cihete ehemmiyet vermişler ve bu suretle 1921 senesinde 2.815.727 levadan ibaret olan bütün Halk Bankaları fondları; 1939 da 232.434.758 levaya baliğ olmuştur.

Bu son yekûn, büyük bir artışı göstermekte ise de fondların büyüme derecesi hakkında vâzih bir fikir vermemektedir. Bunun için şu kaydı yap-

mak lâzımdır: Fondlar, sermayeleri nisbetinde 1921 de % 70 iken, 1939 de % 67 ye balıĝ olmuştur.

Halk bankaları Birliĝi; kendisinin Halk Bankaları nam ve hesabına böyle bir emniyet tertibatı almasını ve kuvvetli fondlar tesis ettirmesini çok yerinde ve mühim bir hizmet telâkki etmektedir.

2) 1921 senesinde, Birlik Idare Hey'eti, bir çok Halk Bankalarının kültür fondu içinde pek az para ayırdıklarına dikkat etmiş; bu hususta da faaliyete geçmiştir. Meselâ, 1921 de Halk Bankalarının kültür fondu 132,846 leva idi ve bu yekûnun üçde biri (Suhindol) Halk Bankasına ait bulunuyordu. Bu vaziyet; Birliĝi harekete getirmiş ve kültür fonduna daha çok ehemmiyet verilmesi hususunda yapılan teşebbüs; çok iyi neticeler vermiştir. Meselâ, az zamanda bu fond yekûnu tedricen büyümüş ve 1939 da 24,745,014 leveya balıĝ olmuştur.

3) Cetvelde, muhtelif fondlar namı verilen fondlar; Halk Bankalarının hususî maksadlar için tesis ettikleri fondlardır. Bu fondların yekûnu 53.565.559 levaya kadar yükselmiştir. Bu fondlar arasında, memur ve hademelerin sigorta edilmesi; hisselerin kefaleti (temini); Banka binası inşası; ölüm yardımı; ziraî işletmelerden mütevellit arızî zararların karşılanması; esnaf kredileri, ziraî işletme teşebbüsleri, tıp hizmeti, çocuk kampları, fakir azaya yardım; kooperatif hastahanesine yardım; lâıyk olanlara mükâfat; kooperatif tedbirleri ve saire gibi kısımlar vardır.

4) 1928 senesinde Birlik, bir çok konferanslar tertip etmek suretile halk bankaları nezdinde teşebbüslerde bulundu ve emlak ve akar amortismanının, onların kıymetlerinden düşölmek suretile yapılması yerine, amortizasyon için hususî fondlar tesis edilmesinde ısrar eyledi. Bu; amortizasyonların kontrolünü kolaylaştırmış oluyordu.

Bundan başka Birlik; bu fondlara, yalnız menkul ve gayri menkul mülkler ve mallar için deĝil; şüpheli ve toplanamamış alacaklar için de amortizasyon yatırılmasını tavsiye etmişti.

Halk Bankaları, Birliĝin bu tasviyesini hüsnükabul ettiler ve bu suretle "amortizasyon fondu," nun temeli atılmış oldu. Bu fondta bu gün; 73.844.960 leva vardır. Birliĝin bu hizmeti de kayda lâıyktır.

Bize yapılan beyanattan anlaşıldığına göre, Halk Bankaları fondları; Bankaların inkişafı ve istikrarı ile büyümüştür ve bu inkişaf, hiç bir zaman gevşememiş ve zayıflamamıştır.

Vâkıa bazı seneler, fondlarda bazı hareketler görölmektedir. Fakat, bunlar; bazı yekûnların bir fondan diğesine naklinden ve bilhassa muh-

tefif fondlar namı altında toplanmış olan bazı fondların tasfiyesinden ileri gelmiştir.

5) Halk Bankalarının kültür fondları; ancak hususî hallerde kullanılmaktadır. Meselâ bu sene yalnız Svilenkrat Halk Bankası; kasabanın (okuma yurdu) na ve (Lise) binası inşasına yardım olmak üzere bu fondan 70 bin leva vermiştir.

Kültür fondları; Maarif meselelerine ait maksatlara tahsis olunmaktadır.

7 — Başkalarına ait vasıtalar :

a) Mevduat

Halk Bankaları tarafından ve Birlik azalarından toplanmış olan mevduat yekûnuna, doğrudan doğruya Birlik tarafından alınmış olan 222.352.000 levalık mevduatta ilâve edilecek olursa, Halk Bankaları organizasyonuna ait umum yekûnun 1.958.162.000 levaya baliğ olduğu görülür.

Ayrı ayrı şahıslar ve cemiyetler tarafından doğrudan doğruya Birliğe yatırılmış olan yukarıki mevduat haricinde, Halk Bankaları tarafından ve onların fazlaları olmak üzere 375.644.526 leva da yatırılmıştır.

Yukarıki izahlardan anlaşılmaktadır; geçen sene, eylül ayında baş göstermiş olan Avrupa harbinin ortalığa saldığı heyecana rağmen, Halk Bankaları Birliğine dahil teşekküller ve azalar; mevduatını 87.478.000 leva mikdarında artırmak imkânını bulmuşlardır.

Eğer bu harb heyecanı olmasaydı, Birlik; mevduatın bir kaç misli artmış olacağını tahmin ediyordu.

b) Diğer yabancı vasıtalar:

Halk Bankalarının başka yabancı vasıtaları da vardır. Meselâ bulgar Ziraat ve Kooperatif bankasındaki kredi yekûnunda küçük esnafın kredisi ve zelzele muntakalarını imar kredisi olmak üzere 64.327.000 leva vardır.

Halk Bankalarının Birlikten ve Bulgar Ziraat ve Kooperatif bankasından yaptıkları istikraz dışında; Halk Bankaları 1939 senesinde aşağıdaki yabancı vasıtalarından da istifade etmişlerdir.

Hususî ve vadeli hesablı saldo	80.505.720 leva
Ziraî işletmeler faaliyetinden artan krediler	538.928 leva
Halk Bankalarının kârları	14.697.425 leva
1939 senesi muvakkat faizleri	5.278.295 leva

Görüldüğü veçhile, 1939 senesinde Halk Bankalarının menabii 2.825.744.312 levaya baliğ olmuştur ki bu yekûn; 1938 senesine nazaran 194.399.338 leva fazlalık arz etmektedir.

Bu yekûna, Birliğin menabiini de ilâve edecek olursak; Halk Bankaları Birliği etrafındaki hareket; hey'eti umumiyesile 3.376.624.321 levaya baliğ olurki bu yekûn, 1938 senesine nazaran 293.249.175 leva daha fazladır.

8 — Plasman :

a) Kredi

Vukarıda yekûnu gösterilen mevduat ile Halk Bankaları çok büyük bir yaratıcı iş görmüşlerdir. Banka olmak sıfatile, Halk Bankalarının başlıca faaliyeti, her şeyden evvel, azalarının ve halkın zirai işletme hayatına yardım etmek, memleketin ve halkın istihsal kudretini yükseltmek olmuştur.

1939 senesi esnasında Halk Bankalarının muntazam kredi plânsmanı 134.332.000 leva artmış; borçlular sayısı da 8177 kişi fazlalık göstermiştir.

1939 senesi esnasında Halk Bankalarının kredi faaliyeti, ehemmiyetli miktarda artmıştır.

Fakat, Devletin çıkardığı (Borçluları koruma) kanunu; Halk Bankalarının kredi faaliyetini hissedilir derecede sarsmış ve bankaların zararını mucip olmuştur.

Aşağıdaki cedvel, Halk Bankalarında aza olan kooperatörlerin vasatı sermayelerile vasatı kredi yekûnlarını göstermektedir.

Seneler	Beher azanın vasatı sermayesi	Beher azanın vasatı kredisi
1920	978	2.695
1925	2.701	9.105
1929	3.420	11.970
1930	1.437	10.803
1931	3.411	11.492
1932	3.074	10.296
1933	2.994	9.567
1934	2.910	8.675
1935	2.888	6.610
1936	2.790	6.820
1937	2.620	6.140
1938	2.496	9.194
1939	2.418	9.054

Şu halde 1938 senesi, borçlu başına 12.411 leva düşerken 1939 da bu yekûn 12.102 leva olarak küçük bir tenezzül kaydetmiştir.

9 — Halk Bankalarının diğer faaliyetleri :

Halk Bankalarının umumî muvazenesine göre; Bankaların diğer faaliyetleri aşağıdaki hesaplarla ifade olunmaktadır:

Neve	1 9 3 6	1 9 3 7	1 9 3 8	1 9 3 9
Kasa	18.363.000	22.076.000	23.006.000	20.560.003
Mallar	12.667.000	16.401.000	19.109.000	22.682.000
Umumî satışlar	23.896.000	36.240.000	26.828.000	30.361.000
Teşebbüsler.....	105.870.000	97.103.000	98.123.000	110.684.000
Hisseler	48.330.000	49.707.000	57.951.000	58.812.000
Muhtelif plasmanlar.	93.508.000	83.413.000	104.308.000	130.892.000
Menkul mallar	24.410.000	27.795.000	29.733.000	32.248.000
Gayri menkul mallar.	107.518.000	116.870.000	122.430.000	141.637.000
Birlik emrinde fazlalar	277.109.000	303.434.000	372.634.000	362.416.000

10 — Halk Bankaları Birliği :

1) Halk Bankaları Birliği; Bulgaristandaki Halk Bankalarının hemen hepsini idaresi altında bulunduran ve Bulgaristanın iktisadî hayatında birinci derecede mühim bir rol oynayan merkezî bir teşekküldür. Bu Müessesese, Halk kredi teşkilâtını temsil etmekte ve memleket dahiline yayılmış bulunmaktadır. Bu birlik; kendisine bağlı bulunan Halk Bankalarının kredi ve moral bir merkezidir. Birliğin; kasabalarda, istasyonlarda ve köylerde olmak üzere 207 şubesi vardır. Bu teşekkülün ehemmiyetini ve maddî kuvvetini şu rakamlarla ifade etmek mümkündür. Birliğin 142.949 kooperatör azası vardır. Birliğin 1939 senesi nihayetindeki aktifi 2 milyar 800 milyon levadan fazladır.

Birliğin; 62 milyon küsür leva sermayesi ve 97 milyon küsür leva mevduatı olup diğer menbalarile birlikte bütün menbaları yekûnu 936 milyon küsür levaya balığ olmaktadır.

Halk Bankaları Birliği de, diğer Halk Bankaları gibi, her türlü Banka muamelelerini yapar; kredi salar, fondlarını kullanır; mevduat kabul eder; Halk Bankalarının fazlalarını alır ve işletir. Halk Bankalarından merkez emrine verilen fazlalar; bu sene ve harb dolayısıyla geçen seneye nazaran 32 milyon fazlasile 377 milyon levaya balığ olmuştur.

2) Birliğin kredi servisi: Halk Bankaları Birliği, kendisine bağlı bulunan Halk Bankalarına üç nevi kredi vermektedir. : 1) Yevmi ihtiyaçlar için borçlu hesabı carisi. 2) Halk Bankalarının ticarî merkezi rolünü ifa etmekte olan "Zadruga,, Şirketi vasıtasile istimal edilen vadeli kredi ve 3) Hususî krediler.

Bu tarzda verilen krediler 31-12-938 de 332.324.681 leva ve 31-12-939 de 375.961.317 levaya balığ olmuştur. Bu krediye 1938 senesinde hububat inhisarı Müdürlüğüne yapılan 238.118.740 leva ve aynı Müdürlüğe 1938 senesinde verilen 346.873.755 leva kredi ile umumî kredi yekûnu 1938 senesinde 570.443.421 leva ve 1939 senesinde 722.835.072 levaya yükselmiştir.

Son seneler zarfında bu kredilerin; hububat inhisarı Müdürlüğüle bir likte, Halk Bankaları Birliğinin Memleket İktisadî faaliyetine daha fazla iştirak etmesi neticesi olarak artmış bulunduğu görölmektedir.

3) Birliğin havale ve tahsil servisleri: 1939 senesi nihayetinde bu servis muamelâtında mühim bir yükselme kayıt edilmiştir. 1924 senesinde 56 Halk Bankasının 2666 adet ve 57.179.000 levalık havale muamelâtına mukabil 1939 senesinde 207 halk bankasının 224.107 adet ve 4.711.133.000 havale muamelâtı kaydedilmiştir.

Tahsil muamelelerine gelince 1924 senesinde 11.077 adet ve 65.599.000 levalık tahsil muamelesi yapılmıştır.

Birlik; 1939 senesi içinden 1.700.000 milyon leva temiz kâr kaydelemiştir. Bu yekûn geçen seneye nazaran 54.378 milyon leva fazlalık göstermektedir,

11 — Bütçe :

1939 senesi, Birliğin bütçe masrafları 5.604.000 levadan ibaretti. Bu yekûn, geçen sene, kongrede kabul edilen yekûndan 246.000 leva daha azdır.

Bunun sebebi, Birlik İdaresinin tasarrufa fazla ehemmiyet vermesi; personel fazlalığı yapmaması ve daima ve mümkün olduğu kadar daha ucuz bir idare temin etmek hususunda gösterdiği itinada aramak lâ-

zımdır. Maddî masrafların da seneden seneye azaldığını ve fazla personel kullanılmasını icab ettirmeyen hesap makinelelerinin geniş ölçüde kullanıldığını da yukarki sebebe yani ucuz idarenin sebepleri arasına almak lâzımdır.

12 — Milletler arası kooperatifler teşkilâtına iştirak :

Birlik; Bulgar kooperatifi Millî Komitesine, Yugoslav - Bulgar kooperatif Birliğine ve Milletler arası kooperatif Birliğine girmiştir. Bu teşekküllerle sıkı temas halindedir.

Geçen sene, muhtelif bulgar kooperatifleri teşekkülleri; millî komite etrafında toplanmış ve bu teşekkülle birleşmiş bulunmaktadır.

1939 senesi sonlarında, bu millî komiteye aşağıdaki kooperatifler dahil olmuştur.

- 1 - Halk Bankaları Birliği,
- 2 - Ziraî kooperatifler umumî Birliği,
- 3 - (Napred = İleri) kooperatif merkezi,
- 4 - Memurlar sigorta kooperatif cemiyeti,
- 5 - Millî kooperatif Bankaları Birliği,
- 6 - Zanaatçılar kooperatifleri Umumî Birliği,
- 7 - Eczacılar kooperatif cemiyeti,
- 8 - Tütün kooperatifleri Birliği,
- 9 - Muallimler karşılıklı sigorta ve yardım sandığı,
- 10 - Bulgar dış doktorları kooperatif cemiyeti,
- 11 - Bulgar ziraatçileri cemiyeti,
- 12 - (Geula) adındaki yahudi kooperatif Bankası,
- 13 - Orman Kooperatif Birliği,
- 14 - (Vırşaçka) = harman makinesi) kooperatif merkezi,
- 15 - Bulgar şekeri kooperatifi,
- 16 - (Nekter = arı peteği) adındaki arıcılık kooperatifi.

Bulgar Halk Bankaları Birliğinin, Milletler arası Kooperatif teşkilâtına girmesi fikri, 1930 da Viyana Kongresinin bir içtimasında ileri sürülmüş idi ise de bu fikir, ancak 4 nisan 1937 de Sofyada yapılan teşkilâtı esasiye kongresinden sonra tahakkuk edebilmiştir.

Bu gün; Halk Bankaları Birliğinin bir çok meselelerde Yugoslav kooperatifleriyle çok açık bir anlaşma hudutları içinde samimî münasebetler tesis ettiği anlaşılmıştır. Bu münasebetler neticesinde; şimdiye

kadar, iki müşterek ihracat enstitüsü vücuda getirilmiştir ki, bunlar; her iki memleketin ithalât ve ihracatında mühim roller oynamaktadır.

Bulgaristan ile Yugoslavyada; ziraî işletmeleri tetkik etmek; ithalât ve ihracat meselelerinde iş beraberliği tanzim eylemek maksadile talî komisyonlar da teşkil olunmuştur.

Bu sene, bu enstitünün kongresi, Belgrad'da yapılacaktır. Bu kongre pek ağır şartlar içinde toplanacaktır. Fakat buna mukabil; Birlik muhitinde, bu Kongrenin; her iki memleket ve milletin sulh içinde yaşamak arzuları etrafında büyük tezahürler yapılmasına vesile olacağı söylenmektedir.

Bu sene; söylendiğine göre, Milletler arası Kooperatif Birliği, çok gayri müsait şartlar içinde çalışmak mecburiyetinde kalmıştır. Harp tehlikesi, hemen bütün sene, sulh içinde yaşayan milletlerin başları üstünde dolaştı; ve nihayet, son baharda, harp ateşi alevlendi. Avrupada harbin başlaması, millerler arası kooperatif muvazenesini bozdu. Bu teşekkül; bir çok yollar ve vasıtalarla sulh lehinde ehemmiyetle çalıştı. Bu hususta Birliğin Sekreteri olan Henri Mey'in gayret ve faaliyetleri takdirle anılmaktadır. Bütün bu çalışmalara rağmen sene içinde, sulh ile beraber bu çok çalışkan ve çok barışçı zatı da kooperatif âlemi kaybetti. Milletler arası Kooperatif Birliği, bu zatla beraber, Birliğin temel taşlarından birini de kaybetmiş oldu.

Bu gün, bu Birliğin faaliyeti, çok daralmış vaziyettedir. Buna rağmen her gün, bu teşekkülün; harbin mucib olduğu enkazın külleri altından sapa sağlam çıkacağına ve dünya yüzünde, hayatını çalışarak kazanan halkın imdadına koşacağına, Birlik muhitinde derin bir kanaat hüküm sürmektedir.

13 — (Kooperativen Ratnik = kooperatif mücahidi) fondu ile yardım ve ölüm sandığı:

1 - Kooperatif mücahidi fondunun tesisi hakkındaki karar; Halk Bankaları Birliğinin 30/6/1922 tarihinde aktettiği dördüncü Kongrede itihaz olunmuştur.

Bu kongrede, Halk Bankaları Birliği İdare Meclisi azasından doktor Aleksandır İvanof tarafından okunad bir referattan sonra; bu namda bir teşekkül vücuda getirilmesi müttefikan kararlaştırılmıştı.

Birlik İdare Meclisi, Halk Bankalarında ve Birlikte çalışan memurlardan malûl ve muhtaç olanlara yardım maksadile bir encümen teşkil edecek; bu encümenin ilk sermayesini yani "kooperatif mücahidi", fondunu tesis için lâzım olan sermayeyi temin maksadile bir Piyango tertip eyleyecek idi.

Bu karar, 1922 senesi 5 temmuzunda tahakkuk etmiş; bir fond nizamnamesi hazırlanmış, bu nizamname dahiliye ve sıhhat ve ictimai muavenet nezaretleri tarafından tasdik edildikten sonra, Encümen faaliyete geçmiştir.

Bu nizamname de, fondun takip edeceği gaye hakkında şu kayd vardır :

a) Fondun gayesi, Halk Bankalarında ve Birlikte çalışan bütün memur ve müstahdemler; ihtiyarlık veya malûliyet dolayısıyla iş kudret ve kabiliyetlerini kaybettikleri zaman, kendilerine münasip bir yardım temin etmek,

b) Bu yardım; memur ve müstahdemin en zaruri ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için kendisine, bir defaya mahsus olmak üzere yapılacak para yardımından veyahut memurun veya ailesinin zaruri ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için tekaüdiye şeklinde yapılacak para yardımlarından ibarettir.

e) Yardıma hak kazanma şartları: Yardım kaydından istifade hakkı ve yardımın mikdarı ve yapılma şekli ile bunlara taallük eden meseleler; Encümen tarafından işlenecek ve Halk Bankaları Birliği İdare Meclisi tarafından tasdik olunacak hususî bir talimatnamede gösterilecektir.

2 - Bu fondun varidat membaları şunlardır :

a) Muntazam bütçe yardımları; b) memur ve müstahdemlerin aylıklarından tutulan yüzdeler, c) teberrüler, ç, müsamere, konser gibi, vasitalardan toplanacak paralar; d) Piyangolar ve e) mütenevvi gelirler.

İlk sene, yani 1922 senesinde tertip edilen bir piyango; bu fonda bir milyon leva safi varidat — sermaye temin etmiş olunca; Fond; İdare Meclisinin kararı ile 1/1/1925 tarihinden itibaren faaliyete geçmiş ve bir kaç sene içinde büyük bir inkişaf göstermiştir.

1939 senesi sonunda bu fondun 47.207.649 leva kadar mühim bir sermayesi olduğu görülmüştür.

14 — İstihbarat ve Adliye vazifesi :

Birliğin bir ilmî - İktisadî araştırmalar ve istihbarat Bürosu ile bütün Halk Bankalarının ve Birliğin Hukuk işlerini takip eden Adliye Bürosu vardır.

15 — Kültür faaliyetleri

Halk Bankaları Birliği, Büyük bir iktisadî teşekkül olarak inkişaf ederken aynı zamanda bir kültür merkezi de olmağa çalışmaktadır. Geniş Halk tabakası arasına, kooperatif fikir ve ideali, tesanüdü, kooperatifleşme şuurunu, kooperatif ahlâk ve psikolojinin yaymak hususunda diğer bütün teşekküllerden fazla çalışmış ve hizmet etmiştir. Bundan başka, Halk Bankalarının hayat ve faaliyetleri; iktisadî ve içtimai Bulgaristanın hayatı üzerinde durulacak ve düşünülecek tahlil ve tenkitleri yapılacak, nihayet halledilecek, tek fikre ve karara varılacak o kadar çok meseleler ortaya atmıştırki ;bunlara yalnız işaret etmekle iktifa eylememiş; bunlara en doğru ve ilmî çareleri de bulmağa çalışmış; Birliğin neşrettiği " Halk Bankaları Birliği mecmuası,, nda bu hususda bir çok neşriyat yapmıştır.

Bu gün, bu mecmua on bin nüsha olarak basılmaktadırki, bu karakterdeki mecmuaların en çok tirajı olanıdır.

Birliğin, 1929 d anberi yani 12 senedenberi "Kooperatif Bilgisi,, adında bir mecmuası daha vardırki bu; başlangıçda ve bir sene "aylık,, olarak neşredilmiş ; sonraları 15 günde bir çıkarılmış "Halk Bankaları Birliği,, mecmuası da ayda bir çıkarılmağa başlanmıştır.

Bu gün "Kooperatif Bilgisi,, 19 bin nüsha olarak basılmaktadır. Bu mecmua, Bulgar genç muharrirleri ve çocuk edebiyatı ile kooperatifçilik sahasında tanınmış yazarlardan (Angel Karailiçef) in idare ve yazı Müdürlüğü altında çıkmaktadır.

Bunlardan başka Birlik; her sene kooperatifçiliğe ait sırf ilmî mahiyette bir çok eser neşrettiği gibi Halk için bir çok broşürler de başmış ve teviz eylemiştir.

Geniş ve zengin neşriyattan başka; Halk Bankaları Birliği; 1939 senesi zarfında 110 konferans tertip etmiş; bunlara 25 bin dinleyicinin geldiği tesbit olunmuştur.

Ayrıca; Halk Bankaları Kütüphanelerinde 1.400.000 leva kıymetinde 23 bin cild kitap olduğu da tesbit edilmiştir. Yalnız Sofyadaki Birlik Kütüpha-

nesinde Bulgarca ve yabancı dillerle yazılmış 3.500 cild kitap vardır. Bu Kütüphaneye, geçen sene zarfında (500) kitap alınmış ve Bulgarca ile; Almanca, Fransızca, İngilizce, İtalyanca gibi muhtelif dillerle yazılmış 150 mecmua ve gazete gelmiştir.

16 — Zadruga — Halk Bankaları Birliği Cemiyeti :

Zadruga Cemiyetinin 3.300.000 leva sermayesi vardır. Bu kapitalin 1.040.000 levası Birlik tarafından; 2.260.000 levası da Birliğe dahil 114 Halk Bankası tarafından temin olunmuştur. Bu cemiyet; iç ve dış pazarlara satış yapmakla meşguldür. Bir satış kooperatifidir. Bu cemiyetin başlıca şubeleri şunlardır: Merkezdir ki, bunun hububat ve gıda maddeleri; yumurta, meyveler ve sebzeler, hesapları tasfiye, gibi tâlî şubeleri vardır. Eylülden beri de yumurta şubesine bağlı bir "ambalaj,, şubesi açılmıştır.

A — Merkez :

Merkez ; 1939 senesi zarfında, şubelerinin umumî faaliyetlerini sevk ve idareden başka, Halk Bankaları tarafından yapılan çimento, çocuk kumbaraları, çuval, hububat ölçekleri; burgu ve sondaj aletleri gibi daha bir çok malzeme siparişlerini de ifa eylemiştir. Bu işler arasında 171 vagon çimento sevk ve sarf etmiş; 2999 çocuk kumbarası ve 70 adet saat kumbara tezi eylemiştir.

B) Hububat ve gıda maddeleri şubesi :

Bu şube, başlıca üç istikamette faaliyet göstermektedir.

a) Halk Bankalarının "Gıda Maddeleri İhraç Direktörlüğüne,, olan münasebet ve faaliyetlerini teşkilâtlandırmıştır.

b) Gıda maddelerinin iç pazarlarda satışını temin eylemiştir.

c) Gıda maddelerinin dış pazarlara ihracını ve satışını temin etmiştir

Bu Şubenin son iki sene zarfındaki mumalelerini gösteren şu hesap, faaliyeti hakkında açık bir fikir verebilir :

1938 de 103.354.819 kilogram gıda maddesi : 352.181.245 leva değerinde; 1939 da 125.120.032 kilogram gıda maddesi : 423.938.403 leva değerinde.

1939 senesindeki farkın ve yükselişin sebebi; Halk Bankaları sayısının ve gıda maddeleri ihracat Direktörlüğü ajanlarının fazlaşmasında aramak lâzımdır. Bu fazlalık, bu şubenin işlerini de genişletmiştir.

Bu şube; iç pazarlarda da muhtelif hububat olmak üzere 11.461.000 kilogram hububat satışı yapmıştır.

Ecnebi memleketlere satılan buğday, mısır, ay çiçeği tohumu, arpa, ve soya miktarı da 13.914.734 kilograma balığ olmuştur. Bir sene evvele nazaran bu miktarda 19.213.019 kilogram azalma vardır. Bunun sebebi; ikidir :

Biri, bu mahsülün biraz zayıf olması ; diğeri de Avrupa pazarlarının Harb dolayısıyla karışması ve diğer taraftan gıda maddeleri ihracat Direktörlüğünün bazı maddelerin ihracına müsaade etmemesidir.

C) Yumurta Şubesi :

(Son iki sene zarfında bu şube ; ecnebi memleketlere aşağıda miktarı gösterilen satışı yapmıştır :

1938 de 18.910.800 adet yumurta, yahut 132 vagon ki, bunun kıymeti 26.405.652 levadır.

1939 da 19.658.160 adet yumurta, yahut 178 vagon ki, bunun kıymeti 41.589.377 levadır :

İç pazarlarda da şu satış yapılmıştır :

1938 de 2.426.795 adet yumurta

1939 da 1.560.872 adet yumurta

En çok yumurta ihraç edilen memleketler şunlardır :

	<u>1938 senesi</u>	<u>1939 senesi</u>
Almanya	10.830.960	13.314.960
İsviçre	7.806.240	6.120.000
İtalya	144.000	223.000
Çekoslovakya	129.600	—
	<hr/>	<hr/>
	18.910.800	19.658.160

C — Meyveler ve sebzeler şubesi :

Avrupada harbin başlaması üzerine 1939 senesi zarfında bu şubenin mesaisi felce uğramıştır. Bilhassa üzüm ihracatı çok müşkil anlar geçirmişmiştir. Kâfi miktarda vagon bulunamamış ; gönderilen vagonlar yollarda kalmış ; üzümler çürümüş ve üzüm satışı tehlikeler geçirmiş ; üzüm ihracatı esaslı sarsıntılara maruz kalmıştır. Diğer daha başlı ve büyük firmalar; Birlik kadar sarsılmamış; maruz kaldığı müşkilleri daha kolay atlatabilmiştir.

Üzümdeki sarsıntıya mukabil, şubenin diğer maddeler ihracı hususundaki faaliyeti genişlemiş ve büyük bir tenevvü göstermiştir.

Bunlara bir bakış :

Üzüm:	{ 1938 de 863 vagon — kıymeti: 40.679.634 leva 1939 da 201 " — " 13 431.985 " 662 vagon ve 27.247.661 leva eksik.
Domates:	{ 1938 de 88 vagon — kıymeti : 2.372.461 leva 1939 da 81 " — " 1.846.121 " 7 vagon ve 526.340 leva eksik
Üzüm:	{ 1938 de 26 vagon — kıymeti : 1.085.684 leva 1939 da 75 " — " 5.420.075 " 49 vagon fazla; 4,334,391 leva fazla
Ceviz:	{ 1938 de 8 vagon — kıymeti : 984.964 leva 1939 da 43 " — " 5 057.020 " 35 vagon ve 4.702.056 leva fazla
Kayısı:	{ 1938 de 4 vagon — kıymeti : 261.953 leva 1939 da 5 " — " 291.543 " 1 vagon, fazla, fakat 42.410 leva eksik
Taze çilek:	{ 1938 de 2 vagon — kıymeti : 73.948 leva 1939 da 13 " — " 999.620 " 11 vagon ve 925.672 leva fazla
Ayva:	{ 1938 de 1 vagon — kıymeti : 59.529 leva 1939 da 10 " — " 698.208 " 9 vagon ve 638.679 leva fazla

Biber :	{	1938 de	
	{	1939 da 10 vagon — kıymeti :	433.033 leva
Kırmızı biber :	{	1938 de	
	{	1939 da 1 vagon — kıymeti :	220.000 leva
Şarap :	{	1938 de	
	{	1939 da 119.134 litre — kıymeti :	899.704 leva
Ihlamur çiçeği:	{	1938 de	
	{	1939 da 1 vagon — kıymeti :	197.987 leva
Kuru erik :	{	1938 de 660.729 kg.—kıymeti :	8.207.275 „
	{	1939 da 1.095.000 „ — „	13.830.573 „
		434.271 kilogram ve 5.637.298 leva fazla	

Bunlardan başka; çilek, kayısı, erik, üzüm konservelerile erik marmelâdı, sarımsak üzerine de mühim yekûnlara baliğ olan satışlar yapılmıştır.

Bütün bu ihracatın vagon ve kıymet itibarile yekûnları:

1939 senesi zarfında 448 vagon üzüm, domates, elma, ceviz, kayısı, çilek, ayva, biber, kırmızı biber, ihlamur çiçeği, sarımsak ile 119.154 litre şarap ve 2.416.648 kilogram kuru erik, çilek, kayısı, erik, üzüm, konservelerile erik marmelâdı ihraç edilmiş olup bunlara mukabil 56.993.321 leva alınmıştır.

Zadruga Cemiyeti, kendi işlerini kolaylaştırmak ve aynı zamanda bir iktisadî merkez gibi çeşit işlerini gördüğü Halk Bankalarile daha sıkı temasta bulunmak için, Varna, Burgaz, Lom, Pilevne, Rahva ve Filibe'de ajanlıklar açmıştır. Bundan başka, Berlin'de de bir ajanlığı vardır. Muhtelif ecnebî memleketlerinde bir çok ticaret firmalarile ticarî mücasebetler tesis etmiş; bunlar vasitasile satışlarını yapmakta bulunmuştur.

Zadruga satış kooperatifinin işleri, günden güne inkişaf etmekte; ihtisaslaşmakta ve cemiyet; kendi teşkilât ve faaliyetlerini Halk bankalarının ihtiyaçlarına ve zamanın icabına uydurmakta; bu suretle, Halk Bankaları Birliği de, daha hususî rehberlikler, bilgiler ve hazırlıklar isteyen Halk Bankalarını iktisadî faaliyetlerinin kontrolü işini, tedricen

Zadruga Cemiyetine bırakmaktadır. Bu suretle Zadruga Cemiyeti, Birliğe dahil ve onun haricinde kalmış Halk bankalarının hakikî ve iktisadî merkezi halini almaktadır.

* * *

Yapılan kısa izahlar; Bulgar Halk Bankaları Birliğinin 1939 senesi zarfındaki faaliyeti hakkında basit dahi olsa, bir fikir vermiştir sanıyorum. Bütün işlerle Birliğin, çok sağlam iktisadî esaslara istinaden inkişaf ettiği anlaşılmaktadır.

Birliğin ve ona bağlı Halk Bankalarının normal faaliyetine mani olan bir vaziyete bilhassa işaret edildiği için, onu burada kaydetmek lüzumunu hissediyorum. O, Devletin çıkardığı (Borçluları koruma) kanununun Birliğe ve Halk Bankalarına, 300 milyon levalık mühim bir borç yekûnunun tedahülde kalması gibi çok bahalıya mal olmasıdır.

Birlik İdare Hey'eti, bu kanunla düşülen hatanın çok geçmeden; bunu tamamlayan ayrı bir kanununla tashih ve telâfi edileceği ümidini beslemektedir.

Netice :

Bulgar Halk bankaları ve Birliğin teşekkül maksatları ile Memleket iktisadî hayatındaki rolleri hakkında kısaca verilen istatistik malûmatından da anlaşılacağı üzere, bu teşekküller; bizim Ziraat ve Halk Bankamızın mevzuu ve gayesi olan mevzu ve gayeyi ele alarak faaliyete geçmiş olmaları nazariyübare alınınca, esas teşekküllerindeki eşkâl ve tatbikat sahasındaki praik faaliyetlerle bu iktisadî mevzuu, bizden çok kuvvetli olarak ve en geniş manada işlemiş ve muvaffak olmuş buldukları tebaruz etmektedir.

Görüldüğü vechile, Bulgar Halk Bankaları, mahallî ihtiyaçlardan doğmuş birer kooperatif, teşekkül olup bunlara; bazı şartlar altında, her fert, aza olabilmektedir.

Bu bankalardan kredi almak ve bunların iktisadî teşkilâından istifade etmek mevkiinde bulunanlar; aza olmak mecburiyetindedirler.

Halk Bankaları, mutat kredi muamelelerinden mada, azalarına temin ettiği menfaatlar meyanında, bunlar hesabına iptidaî maddelerin imalî; istihsalâtta kullandıkları alât ve edevat ve makinelerin tedarikini

teşkilâtlandırmaları; talep vukuunda sanatkâr azalarına imalâthaneler açmaları ve saire gibi bir çok iktisadî kolaylıklar vücude getirmeleri ve bilhassa çiftçilerin faaliyetleriyle çok yakından alâkadar olmaları çiftçilerin; ve iktisadî kolaylıklar temin ettikleri diğer halk sınıflarının bugünkü ileri vaziyetinin temininde en mühim bir amil olmuşlardır.

Halk Bankalarında aza bulunan Bulgar çiftçilerinin, Bulgar ziraat bankasından aldıkları tesis kredisinden sonraki kredi ihtiyaçları; Halk Bankaları tarafından üç seneye kadar vade ile temin edildikten sonra mahsüllerinin satış işleri; alâkalıların menfaatlerine en uygun şartlar altında halk bankalarınınca tedvir edilmekte ve bu suretle çiftçiler; mahsülünü idrakten sonra, satış işlerinde uğrıyabilecekleri müşkülâtan ve arızî ve kasdî fiat düşüklüklerinden de korunmaktadır.

Bulgar Halk Bankalarının, memleket iktisadiyatında pek mühim bir rol ifa etmiş olmalarının sebeplerinden birisi de, bu bankaların, memleketin her tarafında teşkil edilmiş bulunmalarıdır. Bu itibarladır ki bu bankalar, Halk kredisinin ve bu kredi mütemmimatından olan iktisadî teşkilâtın ve bunların aralarındaki münasebetlerin bütün memlekette aynı ahenk içinde yürütülmesine yardım etmekte ve bundan dolayı bu bankalar; çok geniş ve seri bir inkişafa mazhar olmuş bulunmaktadırlar.

BİBLİYOGRAFYA :

Prof. Dr. G. Kessler'in "Kooperatifçilik", Kitabını kritik

Yazan : Dr. Yusuf Saim ATASAGUN

İstanbul Üniversitesinde Prof. Dr. G. Kessler'in verdiği Kooperatifçilik dersleri almanca aslından Dr. Fındıkoğlu Ziyaeddin Fahri tarafından türkçeye çevrilerek kitap halinde intişar etmiştir.

204 sahifeyi ihtiva eden bu kitap, müellifin üniversite profesörü ve tercüme edenin de keza bugün üniversitemizde profesör olması ve eserin muhteviyatını teşkil eden mevzuların üniversite talebelerine ders olarak okutturulması bakımından, ciddi bir tetkike değer.

Eserin üniversite neşriyatı arasına karışmış olması da müellif ve mütercimnin yüksek şahsiyetlerine ilâveten esere ayrıca bir ciddiyet ve ehemmiyet vermektedir. (*)

Prof. Dr. Kessler'in kitabını dikkatle okudum ve muhteviyatını

1. Plân ve sistemde noksanlar
2. Muhteviyattaki noksanlar
3. Fikir ve mütalâalara ait izahatın kritiği
4. Tercüme hataları
5. Umumi netice

olmak üzere beş esas dahilinde tetkik ve tahlil ettim. Kritik mütalâalarımı alâkadarların dikkat nazarlarına arz ediyorum:

1. Plân ve sistemde noksanlar :

Üniversitede okutulan bir ders kitabı olması itibarile Prof. Kessler'in "Kooperatifçilik" eserinin evvelâ ve bilhassa plân ve sistem bakımından tetkik edilmesi icabeder. Kitabın plânı dört fasla ayrılmak suretile tertip edilmiştir. Her faslın muhteviyatı ve tahsis edilmiş olan sahife adedi şöyledir:

[*] İstanbul Üniversitesi yayınlarından No. 120 İktisat Fakültesi No. 11 1940.

I. Fasil: Kooperatifçiliğin tarifi	11
Kooperatifçiliğin neveleri	8
II. Fasil: Kooperatifçiliğin tarihçesi ve bugünkü vaziyeti	44
III. Fasil: Kooperatif hukuku	35
Türk Kooperatif kanunlarına toplu bir bakış	16
IV. Fasil: Kooperatifin ana tipleri	51

Kitabın plânı bu suretle ve dört fasıl esasına göre tanzim edilmiş, fakat her fasıl kendi içinde ayrıca tali kısımlara ayrılmak suretile işlenmemiştir. Sadece ve basit bir şekilde yapılan fasıl taksimatı ile iktifa edilmesi kitabın plânına sistematik bakımdan zayıf bir mahiyet vermektedir. **Kitabın muhteviyatı plânının esas ve tali kısımlara ayrılmak suretile ve teferrüatlı bir şekilde tanzim edilmesi icab ederdi.**

Bu lâzimenin sadece "Kooperatif hukuku" bahsinde ve mevzuun sekiz kısma ayrılmak suretile işlenerek nazarı dikkate alındığını görüyoruz. Plân ve sistem bakımından kritik ettiğimiz noktalar şunlardır:

1. Kooperatifçiliğin tarifine tahsis edilen sahife adedi azdır. 165 sahifelik bir etüde tarif kısmına ancak beş sahifelik yer tahsis edilmiştir. Yüksek mektep kitabı ve bilhassa üniversite talebelerine mahsus bir ders kitabı olması itibarile Kooperatifçiliğin nazarı esaslarını izah edecek olan tarif kısmına daha ziyade ehemmiyet verilmesi lâzımdı. Burada Kooperatifçilik sahasında ameli ve nazarı eserlerle tanınmış olan şahsiyetlerin kooperatifi ne şekilde tarif ettiklerinin, bu teşekkülden ne anladıklarının ve hangi gayelerle nasıl çalışmalarını istediklerinin isimlerle ayrı ayrı tesbit ve izah edilmesi faydalı olurdu. Halbuki sadece müellifin şahsen mülâyim gördüğü bir tek tarif yapılmış ve bu tarife göre beş esas prensip izah edilmiş ve nihayet müellifin kabul etmek istemediği bazı esasların tetkik ve tenkidleri ile iktifa olunmuştur.

Kooperatifin mahiyeti ve tarifi hakkında talebeye kuvvvetli bir fikir verilmeden evvel bazı kooperatif esaslarının kritiğine geçilmesinin (Sahife 8-11) ve müellifin şahsi kanaatine uygun gelmediği için de umumiyetle kooperatif prensipleri meyanına ithal edilerek mütalâa edilmekte olan bu esasların reddedilmesinin faydalı bir tedris metodu olabileceğinde tereddüt ediyoruz.

2. Kitabın baş tarafında "Kooperatifin neveleri" hakkında toplu bir mâlumat verildiği halde (Sahife 14-21) kitabın sonunda "Kooperatifin ana tip-

leri” hakkında ayrıca mufassal izahat verilmiştir. Kanaatimize göre evvelâ ”nevileri” ve sonra da ”ana tipleri” olarak verilen izahat, oiri toplu ve diğeri mufassal dahi olsa, lüzumsuz bir tekerrüre sebebiyet vermiştir. Bu iki bahsi birleştirerek Kooperatifin tarifinden sonra bir fasıl olarak mütalâa etmek maksada daha uygun olurdu. Diğer taraftan 14-21 inci sahifelerde kooperatifin nevi hakkında verilen toplu malûmat daha ziyade mevzua yabancı olmıyan kimselere hitap eder mahiyette yazılmıştır. Mevzuun yabancıları olanlar için bu kısımdaki izahat kolaylıkla anlaşılabilir şekilde değildir.

3. Kooperatiflerin inkişaf tarihleri ve belli başlı memleketlerdeki bugünkü vaziyetleri hakkında verilen izahat hiç şüphesiz faydalıdır. 44 sahifeyi ihtiva eden bu fasıl bütün kitabın en ziyade istifadeli olan kısmını teşkil etmektedir. Ancak bir tek serlevhanın arkasında 44 sahifeyi bilâ inkita ve tali kısımlara ayırmadan devam ettirmek mevzuun bilhassa yabancılarını yormakta ve anlamayı güçleştirmektedir. Kanaatimize göre ikinci faslı teşkil eden tarihî inkişafı, muhtelif devrelere ve aynı zamanda muhtelif memleketlere ve kooperatif nevilerine göre tali kısımlara taksim ederek mütalâa etmek daha faydalı olur. Bu suretle yüz sene zarfında İngiltere, Fransa, Almanya ve sair memleketlerde hangi nevi kooperatiflerin ne zaman ve nasıl ve kimler tarafından kurularak inkişaf ettiklerini kolaylıkla tesbit ve takip etmek mümkündür.

4. ”Kooperatif hukuku” hakkında verilen izahat

- I. Tesis, hukukî şekil ve nizamname
- II. Aidat ve kazanç
- III. Kooperatif organları
- IV. Revizyon
- V. Ortakların ayrılması
- VI. Kooperatifin inhilâli
- VII. İflâs mesuliyeti
- VIII. Kooperatif hukukunda cezaî maddeler

olmak üzere sekiz kısma ayrılmak suretile işlenmiştir. Bu fasılda verilen izahat ve yapılan tesbitler istifadeliidir. Bu fasıldaki izahat için alman kooperatif kanunlarının esas ittihaz edildiği anlaşılmalıdır. Ancak hukukî mevzulara temas etmesi itibarile fasıl muhteviyatının hangi yabancı memleketlere ait kanunlara göre tanzim edilmiş ve işlenmiş olduğunun sarîh bir şekilde ifade edilmesi icab ederdi.

Bu fasılda memleketimizde tatbik edilmekte olan kooperatif kanunlarındaki hükümlerin de alâkadar bahislerde, kısmen yanlış bir şekilde olmak-

la beraber, tesbit ve tahlil edilmesi yerinde ve faydalı olmuştur. Memleketimize ait kooperatif mevzularına bütün kitap içinde en ziyade bu fasılda yer verilmiştir.

Biz bu fasılda bilhassa üç noktaya işaret etmek istiyoruz:

a) Kooperatif hareketleri inkişaf etmiş olan belli başlı memleketlerdeki kooperatif mevzuatının esaslı bir şekilde ele alınmamış olması. Meselâ bilhassa Almanya'da, Fransa'da, İngiltere'de ve Amerika'da neşredilmiş kooperatif kanunlarının mahiyetleri, esasları ve tadil sebepleri hakkında faydalı izahat verilmesi mümkündü. Prof. Kessler'in kitabında kısa bir şekilde ter-tip edilerek işlenebilecek olan böyle bir bahis çok enteresan ve faydalı olurdu. Kooperatiflerin tarihçesini ve inkişaf seyrini de daha kolay ve açık bir şekilde anlamağa ve takip etmeğe imkân verilirdi.

b) Hukukî prensipler esas itibarile her memlekette müşterek olmakla beraber muhtelif memleketlere göre değişen ve birbirine uymayan ehemmiyetli birçok hususiyetler de vardır. Ehemmiyeti haiz hukukî mevzuların mukayeseli bir şekilde mütalâası mümkün ve okuyuculara temin edeceği istifade de büyüktür. Meselâ kooperatifin kuruluşunda asgarî ortak adedinin Almanya'da 7 olarak tesbit edildiği ifade edilmiştir. (Sahife 72) Ve bu cümle aynen şöyledir:

"Hukuk, kooperatife iştirâk edecek âzanın asgarî miktarını Almanyada 7 olarak tesbit etmiştir."

Fakat memleketimizdeki mevzuata göre kurulan ve kurulacak kooperatiflere asgarî ortak adedinin kaç olduğunu tesbit etmeğe lüzum görülmemiştir. Diğer taraftan muhtelif memleketlerde tatbik edilmekte olan asgarî ortak sayısı hakkında izahat verilmesi faydalı olmaz mıydı?

Kooperatif hukukunun muhtelif memleketlere nazaran mukayeseli bir tarzda mütalâası hiç şüphesiz başlı başına uzun bir tetkik mevzuudur. Ceniş bir esas dahilinde mukayeseye girişmeden en mühim memleketlerdeki kooperatif kanunlarının en esaslı noktalarının kısa bir şekilde gösterilmesi imkânına ve bunun faydasına işaret etmek istiyoruz. Üniversite kürsüsünde okutulan bir ders kitabında da bir taraflı izahat yerine mahdut da olsa mukayeseli bir izahat beklemek hakkımızdır. Talebeler veya diğer alâkahılar böyle bir mukayeseyi bizzat yapmak imkânlarına malik değildirler. Fakat hocanın ehemmiyeti büyük olan böyle bir mukayeseyi göstermesi icab eder.

c) "Türkiye'nin bugün henüz hiç bir umumî kooperatif kanununa sahip

olmadığına, her iki hususî kanunun yeni bir Türk kooperatif kanununa zemin hazırladığına” kitabın ilk sözünde işaret edilmektedir. Diğer taraftan müellif kitabında bu kodifikasyonun tekemmül ettirilmesi hususunda bazı yollar gösterdiğini de ifade etmiştir. Biz gösterilen bu yolları 165 sahife içinde çok aradık, fakat bulamadık. Türkiye’de bir kooperatif kanununa esas teşkil etmek üzere tavsiye olunan prensipler nelerdir? Türkiye’de umumî bir kooperatif kanununun lüzumuna işaret edildiği halde bunu icabettiren mucip sebepler izah edilmemiştir. Bugün Türkiye’de ziraî sahada kredi ve satış mevzularında tatbik edilmekte olan hususî kanunlar vardır. Acaba niçin bu kanunların da tadili isteniyor? Bu mevzu hakkında sarîh bir hüküm ve kanaat izhar edilmemiştir. Kitabı karıştıran meraklı bu suallere cevap arıyor fakat bulamıyor.

d) ”Kooperatif hukuku” bahsinde tetkiki faydalı olabilecek mevzulardan biri de, memleketimizdeki iki ziraî kredi kooperatifi kanununun (1929/1470 tarihli ve 1935/2838 tarihli) hukukî bakımdan mukayeseli tetkik ve tahlildir. Böyle bir mukayese yapılmamıştır.

2. Muhteviyattaki noksanlar :

Kitabın plânı hakkında yaptığımız kritik işaretleri, kitabın muhteviyatında tesbit ettiğimiz noksanlar tamamlayacaktır. Prof. Kessler’in kitabında arayıp bulamadığımız mevzuların bazıları şunlardır:

1. Türkiye’deki kooperatif hareketleri hakkında hiç bir istatistik malûmat verilmemiştir. Memleketimizde ziraî sahada 1929 senesindenberi faaliyette bulunan kredi ve 1937 senesindenberi faaliyette bulunan satış kooperatiflerinin inkişaf seyirlerini rakamla tesbit etmek mümkündür. Ehemmiyetsiz dahi olsa ziraî saha haricindeki bazı kooperatif hareketleri hakkında da 1940 senesinde intişar eden bir kitaba girebilecek mevzular vardır.

2. Fransa’daki kooperatif hareketlerini izah eden kısım (Sahife 34-36) çok basit ve noksan bir şekilde hazırlanmıştır. Kitapta Fransa’daki kooperatif hareketleri hakkında kâfi derecede malûmat edinmek mümkün olamıyor. Fransa’daki kooperatiflerin nevileri, adetleri, iş hacimleri, ortak adetleri ve saire hakkında verilen istatistik malûmat da pek basittir. Müellif bu mevzularda istatistik bulamadığını yazıyor. Arandığı takdirde Fransa’daki kooperatif hareketleri hakkında kâfi derecede istatistik malûmat bulmak mümkün olabileceği kanaatindeyiz. Bilhassa ziraî sigorta ve kredi sahasında mü-

him bir kooperatif memleketi olan Fransa'da bu teşkilâtın rakamlara istinaden izah edilmesi ve tanıtılması faydalı olurdu.

3. Fransa hakkındaki tenkitlerimizi Amerika hakkında da yapmak mümkündür. İngiltere, Almanya ve Fransa'dan sonra Amerika'daki kooperatif hareketlerini de izah etmek ve rakamlarla inkişaf seyrini göstermek mümkündür ve böyle bir tesbit çok faydalı olur. Amerika, kooperatifçilik hareketlerinde gerek amelî sahada ve gerek fikir sahasında çok ileri gitmiş bir memlekettir. Amerika'da 1925 senesinde kurulmuş olan ve mahiyeti itibarile diğer memleketlerdeki emsaline nazaran büyük bir hususiyet arzeden kooperatif enstitüsünün (The American Institute of Cooperation) kuruluşunu ve faaliyetlerini tetkik etmek faydalı ve hattâ zarurîdir. Burada sadece Amerika'daki kooperatif hareketlerinin büyük ehemmiyetine ve Prof. Kessler'in kitabında tamamen ihmal edilmiş ve unutulmuş olan bu mühim noktaya işaret etmekle iktifa ediyoruz.

4. "Kooperatifçilik" kitabının muhtelif yerlerinde verilen istatistik malûmatın mahiyeti umumiyetle çok basit ve eski senelere aittir. Nazarî izahatın ve inkişaf hareketinin daha kolaylıkla anlaşılmasına ve takip edilebilmesine yardım edecek olan istatistik malûmata daha ziyade ehemmiyet vermek icabeder. Ciddî bir kitapta istatistik rakamlara karşı gösterilen alâkasızlığı mâzur görmek mümkün değildir. Diğer taraftan kitapta mevcut istatistik malûmatın da muayyen bir sistem dahilinde işlenmesi mahiyet, nevi ve tarih sırasına göre tanzim edilmesi beklenirdi. Kitapta temas edilen muhtelif kooperatif neveleri ve muhtelif memleketler hakkında kâfi derecede istatistik malûmat tedarik edilmesi de mümkündür. Ancak aramak ve araştırmak zahmetinde bulunulmadığı anlaşılmaktadır.

5. Kitabın muhtelif yerlerinde Schulze-Delitzsch ve Raiffeisen'in faaliyetleri, vücuda getirdikleri teşkilâtın doğuşu, kuruluşu, geçirdiği inkişaf ve tekâmül safhaları hakkında verilen izahat faydalı olmakla beraber mevzuun ehemmiyeti ile münasip değildir. Kooperatif sahasında tarihe intikal etmiş büyük şahsiyetlerin eserlerini daha esaslı bir şekilde ve tam olarak tanıtmak icabeder.

6. Dünya kooperatifçiliği hakkında umumî mahiyette bir fikir verilmiştir. Umumî mahiyette istatistik malûmat toplanması suretile ve birkaç sahife içinde (Dünya kooperatiflerine umumî bir bakış) serlevhası altında toplu malûmat verilmesi mümkündür ve böyle bir toplama okuyucular için çok faydalıdır.

7. Nazarî esasların mütalâasında kooperatiflerin iktisadî politikadaki mevkilerinin, vazifelerinin ve devletle kooperatifler arasındaki münasebetlerin müstakil birer bahis olarak tetkiki faydalı olurdu.

3. Fikir ve mütalâalara ait izahatın kritiği:

Prof. Kessler kooperatifin tarifini ve esasını beş prensibe fstinat ettirmektedir:

1. İktisadi karakteri olması,
2. Sermayeden ziyade iktisadi iş gören insanların birleşmesi,
3. Ortakların girme ve çıkma serbestisi,
4. Müşterek çalışma,
5. Hodgâmlık yerine içtimâi prensip

Burada bu esas prensiplerin doğruluğunu veya yanlışlığını inceleyecek değiliz. Kooperatiflerin mahiyeti, gayeleri ve prensipleri üzerinde uzun senelerdenberi yüzlerce kitap yazılmış ve fikirler söylenmiştir. Bazı müellifler şu veya bu prensibi esas olarak mütalâa etmekte ve diğerleri başka prensiplere daha ziyade ehemmiyet vermektedirler. Bu görüş farklarında alâkadarların yaşadığı memleketin hususiyete göre orada inkişaf etmiş kooperatif fikirlerinin nevinin ve politika cereyanlarının tesirini görmemek mümkün değildir. İlmî çalışmalarda ve mütalâalarda izhar olunan her fikir ve kanaate hürmet etmek bir vazife olduğundan bizde kooperatiflerde esas adedilen prensiplerin kendisini ele almayıp izahat arasında tesadüf ettiğimiz mütalâaları incelemeyi daha faydalı görüyoruz:

1. Kooperatifin tarifinde mütalâa edilen unsurlar arasında sermayeden ziyade **şahıslara** ehemmiyet verilmektedir. İzahat arasında **şahıs** ve **sermaye** arasında mevzula alâkadar olarak yapılan mukayeselerde tesadüf edilen şu mütalâalar tetkike muhtaçtır.

"Anonim şirket için mühim olan nokta, tediye edilen sermayedir, yoksa hissedarların şahsı değildir. Halbuki kooperatifte mesele tamamen başkadır: Burada **sermayenin miktarı değil, âzaların sayısı sabit kalıyor**. Bütün âzalar, bir idare tarafından tanzim edilen bir listeye dahildirler. Kooperatife girme ve çıkmaları bir çok formalitelerle mukayyettir. Meselâ çıkma, yalnız faaliyet senesi sonunda, yahut daha uzun bir zaman sonra mümkündür. işe konan sermaye, kooperatifte, sabit değildir. **Yeni bir âza dahil olunca** sermaye de artar. Çünkü bu yeni âza tediye mecbur olduğu bir aidat taahhüt etmiştir. **Hiç bir anonim şirket idaresi, hissedarların isimlerini bilmez**, çünkü bu isimler vakî'de, borsa muamelesi neticesinde her gün değişmektedir. Şirket idaresinin tanıdığı yegâne şey umumî sermayedir. Buna mukabil kooperatif şirket, ister bir, ister birkaç iştirâk sermayesine sahip olsun, bütün âzanın ismini iyice bilir." (Sahife 4-5)

Bu mütalâaları tahlil edelim:

"Kooperatiflerde sermayenin miktarı değil âzanın sayısı sabit ka'ır." denilmektedir.

Biz kooperatiflerde âzâ sayısının da sermaye miktarı gibi sabit olmadığı mü-talâasındayız. Zira hiç bir kooperatif âzasının adedini evvelden tahdit etmez. Böyle bir tahdit esasen kooperatif prensibinin ruhuna uymaz. Her kooperatif, esas itibarile, âza adedini imkân nisbetinde artırmaya çalışır. Kooperatiflerde sermayenin sabit kalmayışı da iki sebepten ileri gelir: Biri, taahhüt olunan hisselerle ait tediyelelerin muayyen bir zaman zarfında taksitle yapılması, diğeri de, kooperatife iltihak eden yeni âzanın sermaye, taahhüt ve tediyeleleri. Esasen bu nokta yukarıda aynen yazılmış olan izahat içerisinde "yeni bir âza dahil olunca sermaye de artar." cümlesinde ifade edilmiştir. Şu halde kitabın 5 inci sahifesinde birbirini takip eden cümlelerde bariz bir tezat müşahede edilmektedir.

Kooperatif mevzuatında sadece ortak sayısının asgarî haddi tesbit edilmiştir. Kooperatiflerde sermaye miktarı gibi ortak sayısı da esas itibarile gayri mahduttur. Tahdit ancak kooperatifin faaliyet imkânları daraldığı zaman veya faaliyet hacminin ve sahasının daha ziyade genişletilmesi arzu edilmeyen hallerde umumî heyet kararile yapılabilmektedir.

"Hiç bir anonim şirket idaresi, hissedarlarının isimlerini bilmez. Çünkü bu isimler, vaki'de, borsa muamelesi neticesinde her gün değişmektedir" denilmektedir. Bu mütalâaya iştirâk etmek mümkün değildir. Anonim şirket idareleri de hissedarlarından bir kısmının ve bazı hallerde tamamının isimlerini pek âlâ bilmektedirler. Anonim şirketlerde hisse senetleri nama muharrer ve hamiline ait olmak üzere iki nevidir. Nama muharrer olan hisse senetlerinin üzerinde sahibinin ismi yazılı olduğu gibi şirketin idare merkezindeki hissedarlar defterinde de isim ve adresleri yazılıdır. Nama muharrer hisse senetlerini sahip değiştirmesi halinde keyfiyet şirket kayıtlarına işaret ve tescil olunur. Şu halde nama muharrer ve hamiline ait olmak üzere iki nevi hisse senedi ihraç etmiş olan anonim şirketlerde hissedarlardan bir kısmı daima malûmdur. Anonim şirketlerin umumî heyet toplantılarından muayyen bir müddet evvel nama muharrer hisse senetleri sahiplerine davetiye gönderilmesi de kanunî bir zarurettir. Diğer taraftan hissedarları mahdud ve muayyen olan anonim şirketler de vardır. Hamiline ait hisse senetleri sahipleri de anonim şirket idarelerine tamamen yabancı değildirler. Müessislerin isimleri ise her zaman malûmdur. Hamiline ait hisse senetleri sahiplerinin umumî heyet toplantılarında rey hakkını kullanabilmeleri için toplantıdan muayyen bir müddet evvel şirket veya şirketçe muteber

diğer müesseselere müracaatla sahip oldukları hisse senetlerini tevdi etmeleri ve mukabilinde bir vesika almaları icab etmektedir. Umumi heyete işti-râk edenlerin bir listesi de tanzim edilmektedir.

Bu mevzuda Türk Ticaret Kanununun 370, 371, 374, 399 407, 409 uncu maddelerini tetkik eylemek kâfidir. Bu izahattan sonra kooperatifin tarifindeki izahatta "hiç bir anonim şirket idaresi, hissedarlarının isimlerini bilmez" cümlesindeki mutlak ifade tarzının doğru olamayacağı tesbit edilmiş olur. Şunu ilâve edelim ki, sayıları binleri aşan büyük istihlâk kooperatiflerinde ortakların mahiyeti ve rolü çok defa anonim şirket hissedarlarından farksızdır.

2. Kooperatiflerde sermayeden ziyade şahıslara ehemmiyet verilmesi doğrudur. Kooperatiflerin sermayeden ziyade eşhas birliği olduğu umumiyetle kabul edilen mümeyyiz vasıflardan biridir. Ancak kooperatiflerin "eşhas birlikleri" karakteri üzerinde fazla ısrar edilmemesi icabedeceği mütalâasındayız. Meselâ izahat arasında müsadif olunan "Anonim şirket ekseriya büyük bir sermaye sahibi olduğu takdirde en çok iş görür. **Kooperatif ise en çok faaliyeti âzasının çokluğu nisbetinde gösterir.**" cümlesinde biraz ısrata gidilmiş olduğu kanaatindeyiz. Bazı nevi kooperatifler en fazla faaliyeti âzasının çokluğu nisbetinde değil, bilâkis ve maalesef sermayesinin çokluğu nisbetinde gösterebilmektedirler.

Bir kredi kooperatifi iptidai şekilde olduğu gibi en mütakâmil şekilde de sadece ortaklarının duhuliyeye ve işti-râk hisselerinden toplanmış veya toplanacak sermaye ile müsbet ve müessir bir faaliyet gösterecek kabiliyet ik-tisap edememiştir.

Kooperatifin faaliyetini mümkün kılabilmek için ortaklardan veya ortak olmayanlardan mevduat kabul edilerek ikrazatta kullanılmıştır. Kooperatifte mevcut mevduatın kâfi gelmediği hallerde ise diğer kredi müesseselerinden büyük miktarlarda istikraz yapmak mecburiyeti hasıl olmuştur. Mıntaka bankalarının, kooperatif merkez bankalarının kurulması sebeplerinin hakikî âmilleri münferit kooperatiflerdeki sermaye imkânsızlığını gidermektedir. Mevduat ve istikraz işletme sermayesinin unsurlarını teşkil ettiğine göre her memlekette kredi kooperatiflerinde yabancı sermayenin büyük rolünü tebarüz ettirmek icabeder.

İstihlâk kooperatiflerinde de kredi almak ihtiyacı aşikârdır. Ortakların verdikleri küçük sermayelerden toplanan paralarla gıda maddelerinin imali, satışa hazırlanması ve satış yerlerinin tesis ve idaresi mümkün değildir.

Yapı kooperatifleri yabancı sermayeye en ziyade ihtiyaç gösteren kooperatiflerdendir. Ortakların koyduğu sermayelerle her âzaya ev yapılması mümkün olamayacağı gibi ev sahibi olabilmek için bir ortağın uzun seneler takistleri peşin ödeyerek beklemesi icabeder. Büyük kredi yardımları iledir ki yapı kooperatifleri kısa bir zamanda inkişaf gösterebilmişlerdir.

Yabancı sermayenin kooperatiflerin faaliyetinde ve inkişaflarındaki rolünü tebarüz ettirmek için daha fazla izahat vermeğe lüzum görmüyoruz. İşaret etmek istediğimiz hakikat şudur ki, kooperatifler sadece ortak çokluğu nisbetinde faaliyetlerini artıramazlar. Mutlak surette ve geniş mikyasta işletme sermayesine ihtiyaçları vardır. Kendi sermayeleri ise ihtiyaçları olan işletme sermayesine tekabül edememekte ve yabancı sermayenin yardımını istemek mecburiyetinde kalmaktadırlar. Bir işletmede kullanılan sermayenin yabancı veya öz olmasında esas itibarile ve bahse mevzu prensip noktasında bir fark göremiyoruz. Netice sermayeye olan ihtiyaçtır.

3. "Kooperatife girme ve çıkma hürriyeti, hakikî kooperatifin ana lünyesine dahildir" (Sahife 6, No. 3) denildiği halde beşinci sahifede ve sermayeden ziyade şahsî bağıllığını göstermek üzere yazılan "kooperatife girme ve çıkma birçok formalitelerle mukayyettir. Meselâ; çıkma, yalnız faaliyet senesi sonunda, yahut uzun bir zaman sonra mümkündür." cümlesi bir tezat teşkil etmiyor mu?

*

Prof. Kessler bazı müelliflerce kooperatifin esasını teşkil ettiği ileri sürülen bazı prensipleri de anlatmakta ve fakat bu prensiplerin doğru olduklarını tebarüz ettirmeğe çalışmaktadır:

4. Prof. Kessler'in kabul etmek istemediği prensiplerden birisi "Kooperatiflerin iktisadî bakımdan zayıf insanların" birleşmesi esasıdır. (Sahife 8)

Kooperatiflerde köylüler, küçük esnaf ve dükkân sahipleri ve amele fazla miktarda görülmekle beraber müreffeh olanların da kooperatife girmelerinin yasak edilmemiş olması, istiklâk ve inşaat kooperatiflerinde fakirlerin yanında aynı zamanda büyük gelirli âzanın ve ziraî kooperatiflerde zengin zürraın görülmesi, bu prensibin doğru olmadığına delil olarak gösterilmektedir.

Kooperatiflerin bugünkü vaziyetleri göz önünde tutulmayıp ilk kuruluşlarında âmil olan prensipler nazarı dikkate alındığı takdirde "iktisadî bakımdan zayıf insanların" kooperatiften bir fayda ümit ettiklerini ve kooperatiflerin de bu gruba dahil insanlara yardım etmek, onların iktisadî durumlarını

İnkişaf ettirmek maksadile kurulduğunu ve çalıştıklarını kabul etmek lâzım gelir. Eğer 1770 senesinde kurulmağa başlanan "Landschaft" lar (*) veya diğer bankalar köylülere de kredi vermiş veya verebilmiş olsalardı belki Raiffeisen 1862 senesinde tasarruf ve ikraz sandıklarını kurmağa lüzum görmez ve belki de Almanya'daki ziraî kredi kooperatifleri bugünkü şeklile inkişaf etmezlerdi.

İstihlâk kooperatiflerinin kuruluşuna âmil olan sebeplerin en mühimmi, İngiltere'de amelinin daha ucuz yaşamasını temin etmek düşüncesi idi. İşsiz kalan âzaya iş bulmak düşüncesiyle de ilk defa istihlâk kooperatiflerinin istihsal faaliyeti başlamıştı. Keza istihlâk kooperatiflerinde de münferiden çalışma ile bir netice alamıyan ve alamıyacak olan ekonomik kuvvetleri zayıf insanların müşterek çalışma ile faaliyetlerini inkişaf ettirmek imkânlarını temin ettikleri görülmektedir.

Kitabın (26) ncı sahifesinde ve kooperatiflerin kuruluş tarihi izah edilirken yazılan "..... işte on dokuzuncu asırda küçük esnafı, köylü ve emekçileri bu gibi sefaetlere düşmekten kurtarmak maksadile liberal memleketlerde modern kooperatifçilik cereyanı doğmuştur" cümlesi de (8) inci sahifedeki mütalâ ile bir tezat teşkil etmiyor mu?

Kredi kooperatifleri küçük müstahsil ve köylü için kurulmuştur.

İstihlâk kooperatifleri amele ve memurlar için düşünölmüştür.

İstihsal kooperatifleri de küçük esnaf için vücuda getirilmiştir.

Yapı kooperatifleri de derhal ev yapabilecek vaziyette olmyan mütevaczi varlıklı insanlara mesken temini için kurulmaktadır.

Fakat sonradan her nevi kooperatife hali vakti yerinde, zengin insanlar da ortak olarak girmeğe ve kooperatif teşkilâtının temin ettiği faydalarından istifade etmeğe başladılar ve yahut kooperatif ortağı iken zengin oldular.

Zengin olan insanlar ekonomik faaliyet sahasında münferiden çalışmak imkânlarına her zaman maliktirler. Ve herhangi bir gaye için kooperatif kurmayı düşünmezler. Fakat ekonomik varlıkları kâfi olmyan insanlar için vaziyet böyle değildir. Bunlar için kooperatif kurmak birçok ahvalde bir zaruret olmaktadır. Şu halde "iktisadî bakımdan zayıf insanların birleşmelerini" kooperatifin umumî karakterlerinden birisi olarak mütalâa etmek doğrudur. İstisnâî haller umumî prensiplerin esasına tesir etmezler.

(*) «Landschaft» lar Almanyada büyük çiflik sahiplerine kredi temin edebilmek maksadiyle kurulmuş ziraî kredi müesseseleridir.

5. Prof. Kessler "âzanın aynı hak ve aynı mesuliyete sahip olmaları" prensibinin kooperatifin esasına ait olmadığı kanaatindedir. Ve bunun için ileri sürülen mütalâa şudur: (Sahife 9).

"Kooperatif, iştirâk sermayelerini tamamen tediye etmiş bulunan, yahut kendisine uzun zamandanberi mensup olan âzayı imtiyazlı addedebilir. Yapı kooperatifleri, meselâ, elverişli evleri daha dün girmiş âzalara değil, e kseriya faaliyet göstermiş âzalara ayırırlar. Keza, henüz hiç sermaye vazetmemiş olanlar yanında bir veya birkaç iştirâk sermayesini tamamen vermiş âzayı tercih ederler. Aynı surette idare heyetine mensup âzanın mesuliyeti daima, idare heyeti haricindeki âzanın mesuliyetinden büyüktür. En mühim kararlar, kaideten umumî toplantılarda değil, bilâkis idare ve kontrol meclisleri tarafından ittihaz edilir. Mükellef oldukları tediye vazifesini henüz hiç ifa etmemiş olan âza, umumî toplantılarda rey hakkına malik değildir. (Halbuki demokrat devletlerde vergisini vermemiş vatandaşlar intihap hakkını kullanmaktadırlar). O halde kooperatif dahilinde hudutsuz bir müsavatın daima mevcudiyeti hiç bir surette ileri sürülemez."

Kooperatiflerde âzanın aynı hak ve aynı mesuliyete sahip olmadıklarını izah etmek üzere ileri sürülen bu mütalâalara iştirâk etmek mümkün değildir. Cümleleri birer birer tahlil edelim:

Kooperatifin iştirâk sermayesini tamamen tediye etmiş bir ortağı aynı tahhüdü ifa etmemiş olan diğer ortaklara tercih etmesi, yapı kooperatiflerinde eski âzaya daha iyi evlerin verilmesi prensibe taalluk etmese gerek. Zira esasen kooperatife karşı ortakların vaziyetinde müsavat yoktur ki kooperatif de ortaklara karşı müsavi tarzda hareket etsin! Yapı kooperatifine bidayette girmiş bir ortak elbette çok sonra girmiş ortağa nazaran rüçhanlı vaziyettedir. Iştirâk sermayesini henüz ödememiş bir ortak nasıl olur da iştirâk sermayesini ödemiş olan ortaklarla aynı şekilde muameleye tâbi tutulmasını isteyebilir. Evvelâ ortaklık vazifelerinde mevcut farkın izalesi icabeder. Kooperatife karşı olan taahhüt vazifelerini aynı derecede ifa etmiş ortaklar arasında tercih yapılması ve bunlar arasından bir kısmının imtiyazlı addedilmesi ise katiyen mevzuubahs olamaz.

Idare heyetine mensup âza ile idare heyetine dahil olmamış âza arasında mesuliyet bakımından esasta hiç bir fark yoktur. Farkın doğması, idare heyeti âzasının mesuliyetinin daha büyük olması, bu kabil âzanın ifa ettikleri vazifenin hususiyetinden mütevellittir. Burada muhtelif derecede mesuliyet yüklenen ortaklar mevzuubahs değildir. Böyle bir mütalâada mukayese esaslarında müsavat yoktur. Zira bir tarafta alelâde ortaklar ve diğer

tarafta ise hususî bir vazife gören idare heyeti âzası vardır. Mesuliyetin çoğalması ise ifa edilen idare vazifesi icabıdır.

Taahhüt ettikleri iştirâk sermayesini henüz hiç ödemiş olan âzaya umumî toplantılarda rey hakkı verilmemesi de gayet tabii görülmelidir. Bu, demokratik prensibin mevcut olmadığını gösterecek bir delil olarak mütalâa edilemez. Zira iştirâk sermayesini vermeyen âza, kooperatife karşı ilk vazifesini ifa etmemiş olduğundan esasen ortak olmak hakkını kazanmış değildir ki rey sahibi olabilsin. Vergisini vermemiş vatandaşların intihap hakkını kullanmaları ise tamamen ayrı bir mevzudur. Kooperatiflerdeki rey hakkı ile mukayese edilemez. Zira intihap hakkı bir hak olduğu kadar vatandaşların bir vazifesidir de.

Kooperatiflerde âzanın aynı hakka ve aynı mesuliyete sahip olmaları prensibine yapılabilecek itirazları yerinde görmüyoruz. Burada demokratik mânada aynı haktan anlaşılan, her ortağın bir tek rey sahibi olmasıdır. İştirâk hissesinin adedi her ne kadar çok olursa olsun kooperatiflerin umumî heyet toplantılarında ortakların ancak bir tek rey vardır. Halbuki anonim şirketlerde bir hissedarın sahip olabileceği rey adedi iştirâk sermayesinin miktarına tâbi olarak birden fazla olabilir. İşte mevzubahis olan "aynı hakkın" esası budur: her ortağın bir tek rey olması. Aynı mesuliyete gelince: bu, kooperatifin borcundan dolayı üçüncü şahıslara karşı ortakların müsavi derecede mesul olmalarıdır. Bu mesuliyet, kooperatifin bünyesine ve kabul edilen mesuliyetin nevine göre her ortak için tâlâistisna aynı derecedir. Mesuliyet gayrimahdut olduğu takdirde her ortak gayrimahdut mesuliyet altına girmiştir. Mesuliyetin mahdut olduğu takdirde de her ortak tesbit olunan hudut dahilinde mesuldür.

*

Prof. Kessel'in kooperatiflerin "kendi kendine yardım" esasını devam ettiremedikleri, kazanç temini esasî üzerine kurulmuş oldukları ve hayır teşkilâtı olmadıkları, tatbikatta sosyalist gayelere hizmet etmediği, kooperatifin müstakil bir iktisadî sistem olmadığı, ve yalnız başına sulh ve sükûn temin edemeyeceği, kooperatiflerin serbest ticaret rejiminde ve ticarî mânada mücadelesiz mevcudiyetlerini muhafaza edemeyecekleri hakkındaki kanaat ve mütalâalarına tamamen iştirâk ediyorum. (Sahife 9-13).

*

Kooperatifçilik kitabının birinci faslının 11 inci kısmını teşkil eden (kooperatiflerin neveleri) (Sahife 14-21) ve ikinci faslı teşkil eden (kooperatif-

çilik tarihçesi ve bugünkü vaziyeti) bahislerindeki (Sahife 24-67) mütalâalar üzerinde durmuyoruz. Bu fasıllara ait kritik aşağıda (sistem ve muhteviyatta noksanlar) kısmında yapılmıştır.

*

Eser'in üçüncü faslı (kooperatif hukukuna) tahsis edilmiştir. (Sahife 71-122). Bu fasılda ve lâhikada tesadüf olunan bilhassa memleketimizde ziraî kooperatiflere ait bazı fikir ve mütalâalardaki sakatlıklar aşağıda tesbit ve izah olunmuştur:

6. "Kooperatifler, kendilerini resmi bir daireye kayıt ettirmeğe mecburdurlar. Türkiye'de ziraî kooperatiflerin İktisat Vekâleti ile çok sıkı bir surette bağlı olduğu yerlerde bu daire İktisat Vekâletidir. (Şimdi Ticaret Vekâleti)." denilmektedir. (Sahife 73).

Bu izahat Türkiyedeki vaziyeti tam olarak ifade etmemektedir. Türkiyede kooperatiflerin kendilerini ve faaliyetleri esnasında bazı hususatı kayıt ettirmek mecburiyetinde oldukları "resmî daire" Ticaret Vekâleti değildir. 2836 sayılı kanunun 4 üncü maddesinin (c) fıkrası hükmüne göre, Ticaret Vekâletinin yaptığı muamele, anamukavelenamenin müessis ortaklar tarafından imzalanmasını ve Ziraat Bankası tarafından tasdik edilmesini müteakip kuruluş muamelelerini tasvip etmektedir. Ticaret Vekâleti tarafından sadece tasdik muameleleri icra edildikten sonra üç nüsha anamukavelename tescil edilmek üzere kooperatifin faaliyet mntakasında bulunan notere gönderilmektedir. 2836 sayılı kanunun 28inci maddesinin birinci fıkrasına nazaran (kitabın 122inci sahifesinde vardır) ortaklar tarafından imza edilmiş olan anamukavelenamer kuruluş safhasında noterler tarafından tescil ve ilân edilmektedir.

2834 sayılı kanunun 23 üncü ve 2836 sayılı kanunun 28inci maddesi mucibince satış ve kredi kooperatifleri ticaret kanununun 482, 501, 502 inci maddeleri hükümlerine tâbi değildirler. Tescil ve ilân hususunda ziraî kooperatiflerin memleketimizde haiz olduğu muafiyetlerin nazarı dikkate alınması icabeder.

Kredi kooperatifleri anamukavelenamesinin 26ıncı maddesine göre kooperatif namına imza koymağa salâhiyetli olan kimselerin isimleri ve imza örnekleri (sirküler) noter veya ihtiyar heyetleri tarafından tasdiki müteakip sicil ticarete ilân edilmektedir. Diğer taraftan imza sirkülerleri tescil için ticaret odalarına gönderilmektedir. Satış kooperatifleri için de aynı hükümler caridir.

7. "Türkiye'de zirai kooperatifler, nizamnamelerini yalnız İktisat Vekâletinin müsaadesile değiştirebilirler."

"Avrupa'da nizamname tebdili için yalnız umumî toplantı salâhiyettedir. Türkiye'de ise bu salâhiyet meselesi bambaşkadır. Zirai satış kooperatifleri ve zirai kredi kooperatifleri için lâzım nizamnameler Ziraat Bankası tarafından tanzim edilmiş ve İktisat Vekâletince de tasvip olunmuştur. Eğer nizamnamede değişikliğin olması icab ediyorsa bu, ancak ve ancak bu iki makamın (yani Ziraat Bankası ve İktisat Vekâleti) tarafından yapılabilir. Türkiye zirai kooperatifleri bu suretle, mahiyeti bakımından, devlet tarafından yapılan zirai siyasetin ve zirai kredi siyasetinin organlarından başka bir şey olmuyor." (Sahife 74).

Bu ifadede gördüğümüz küçük bir *tezada* evvelâ işaret etmek faydalı olur. Birinci cümlede anamukavelenamenin (yalnız İktisat Vekâletinin müsaadesile) değiştirilebileceği yazılı olduğu ve birkaç satır aşağıda tadilâtın (ancak iki makam) tarafından yapılabileceği tasrih edilmektedir.

Bu izahatta tashih edilecek asıl esaslı nokta şudur:

Zirai kooperatiflerin anamukavelenamelerinin tadili salâhiyeti ne Ziraat Bankasına ve ne de İktisat Vekâletine verilmiştir. Tadil salâhiyeti doğrudan doğruya İcra Vekilleri heyetine aittir. 2384 sayılı kanunun dördüncü ve 2836 sayılı kanunun üçüncü maddesi bu hususta kâfi derecede sarîh hükümleri ihtiva eder. Dördüncü madde şöyledir:

"Bu kanunda yazılı Tarım Satış Kooperatifleriyle birliklerinin ortaklarınınca imzalanacak anamukavelename formülleri Ziraat Bankasınınca hazırlanır, Ekonomi Bakanlığınca onanır (tasvip edilir) ve İcra Vekilleri Kurulunca kabul edilir. Anamukavelename formüllerinde yapılacak değişiklikler de böylece yapılır."

Diğer taraftan Prof. Kessler'in izah ettiği şekilde anamukavelenamerin tadilinde kooperatiflere yani ortaklara hiç bir hak ve imkân verilmemiş değildir. Satış ve kredi kooperatifleri anamukavelenamelerinde umumî heyetin vazifeleri arasında anamukavelenamenin tamamlanması veya değiştirilmesi hakkında Ziraat Bankasına veya Ticaret Vekâletine teklifte bulunmak salâhiyeti de vardır. Şu halde zirai kooperatiflerin umumî heyetleri lüzum halinde anamukavelenamelerinde tadilât yapılması hakkında karar ittihaz edebileceklerdir. Böyle bir kararın tatbik edilebilmesi için Ziraat Bankasının ve İktisat Vekâletinin muvafakat etmesi ve İcra Vekilleri Heyetinin tasvibine arz olunması icab etmektedir. Verilen bu izahattan anlaşılacağı üzere "Koo-

peratifçilik” kitabının (74) üçüncü sahifesindeki ifade hakiki vaziyeti göstermemektedir.

8. 75 inci sahifede (11 Aidat ve Kazanç) kısmında şöyle bir ifade vardır:

”Almanya’da kooperatif kanunu, aidatın yüzde onunun verilmesini mecburî kılar. Türkiye ziraî satış kooperatifleri ise bunu yüzde beş olarak tayin etmiştir. Fakat nizamname, aidatın tam olarak verilmediği zamanlarda aidat taksitlerinin miktar ve müddetini tasrih etmelidir. Aidatını tediye hususunda kooperatif organlarının her hangi bir müsaadesi olmaksızın, tehhür eden kimse kooperatif dairesi içinde hukukî tahdidata maruz kalmalıdır. Meselâ böyle bir aza toplantıda rey hakkından mahrum bırakılabilir. Türkiye ziraî kredi kooperatiflerinde kanun, bu gibi ihmalcî âzaya, şu müeyyideyi tebrik ediyor: Kooperatiften çıkan veya çıkarılan bu gibi âza ilkin verdiği aidat miktarını da geri alacaktır.”

Bu izahatın, ve bilhassa son iki cümlelerin ifade etmek istediği mânâyı anlayamadık. Diğer taraftan aynı mevzu ile alâkaşar kitabın 90 inci sahifesinde ise şöyle bir ifade vardır:

”Türkiye’deki kanuna nazaran kendiliğinden çıkan ortak eğer tediyaatın taksitlerini vaktinde ortaklığa vermemiş ise ve kooperatife olan borçlarını tediye eylememiş ise, bütün matlûbatını kaybetmektedir.”

Bu iki ifade arasında bir tezat mevcut olduğu göze çarpmaktadır.

Bahse mevzu kanunî müeyyide şudur:

2836 sayılı kanunun 6 ıncı maddesi ”Sekiz yıl ortaklık yaptıktan sonra tarım kredi kooperatiflerinden çıkan ortaklarla buldukları kooperatif bölgesinden başka yere taşınmaak veya o bölgede çiftçilikten vaz geçmek sebeplerile ölüm halinde bu vakti doldurmadan çıkan ortaklara ve ölenin mirasçılarına ortaklık payları üremelerile (faizlerle) birlikte geri verilir.

Sekiz yıl ortaklık yaptığı halde yükendiği (taahhüt ettiği) ortaklık payının tamamını ödemedi veya sekiz yılı doldurmadan çıkan ortakların ortaklık paylarından ödedikleri geri verilmez. Bu paralar yedek akçeye mal edilir.”

Diğer taraftan kredi kooperatifleri anamukavelenamesinin 13 üncü maddesine göre, ortaklar taahhüt ettikleri ortaklık payının en az onda birini peşin ödemeğe mecburdurlar. Geri kalan kısmın yedi senede ve müsavi taksitlerle ödenmesi mümkündür.

9. 105 inci sahifede şöyle bir ifade vardır:

"..... sonra 5 haziran 1929 da zirai kredi kooperatifleri için hususi bir kanun isdar edilmiştir. (1470 numaralı kanun) Bu kanun yerine 21 teşrin-evvel 1935 de ilân edilen 2836 ve zirai kredi kooperatiflerine taallük eden 2834 numaralı kanun ikame olundu. Aynı günde zirai satış kooperatifleriyle birlikleri için ikinci bir hususi kooperatif kanunu neşrolunmuştur."

Bu cümlelerin doğrusu şöyle olmak icabeder:

"1929 tarih ve 1470 sayılı kanun yerine 21.10.1935 tarih ve 2836 sayılı tarım kredi kooperatifleri kanunu kabul edilmiştir. Aynı tarihle ve 2834 sayılı ile de ayrıca tarım satış kooperatifleri ve birlikleri hakkında ikinci hususi bir kanun neşrolunmuştur."

*

Üçüncü fasıl için tanzim olunan lâhikada (Sahife 107-122) iki zirai kooperatif kanununun metinleri yazılıdır ve ayrıca da bazı işaretler yapılmıştır. Bu lâhikanın yapılmasına sebep olarak, her iki kanunun resmî lisanının ve yazılış tarzının metinlerin anlaşılmasına mâni olduğu ileri sürülmektedir. Ancak iyi bir niyetle yapılmak istenen bu iş maalesef bir çok maddelerin izahında tamamen aksi bir netice vermiştir. Daha anlayışlı olmasına çalışılan bazı maddelerin ne şekilde yanlış ifade edildiğini aşağıdaki misallerde tesbit ediyoruz:

1. 2834 sayılı tarım satış kooperatifleri kanunu.

1. — 2834 sayılı kanunun birinci maddesinin son fıkrası tamamen yanlış bir şekilde ifade edilmiştir. Yeni metin olarak yazılan fıkra şöyledir. "Bir mahaldeki iki kooperatif birbirleriyle rekabet edemez." (Sahife 108) Bu fıkranın kanun metindeki aslı ise şöyledir:

« Aynı ürünün (mahsulün) satışı için bir yerde birden çok Satış Kooperatifi kurulamaz. »

Kanunun ruhu bir yerde aynı mahsulün satışı için ancak bir kooperatifin kurulabileceğidir.

Aynı hata yeni metin olarak yazılan ikinci maddede vardır.

2. — Kanunun satış kooperatifleriyle birliklerinin kuruluş maksatlarını tesbit eden üçüncü maddesinin bazı fıkraları hatalı bir şekilde ifade edilmiştir. Meselâ (ç) fıkrasında tesbit olunan "Piyasada düzen verici bir yer alarak fiyatların zararlı dalgalanmalarının önüne geçmek, ürünlerin (mahsullerin) yo-

ğaltımı (istihlâk) piyasasında en iyi fiatlarla satışını başarmak” gayesi yeni metinde ”Hayat sarsıntılarına karşı mücadele ve iyi fiatın teminat altına alınması” şeklinde (Sahife 108) ifade edilmiştir ki sakattır.

3. — Kanunun 5 inci maddesi olarak vücuda getirilen yeni metin şöyledir: (Sahife 109)

”Nizamname âzasının iştirâk sermayesi, bunların tediye tarzı, keza iştirâk sermayesi miktarının, en son yüksekliği ile kooperatife olan senevî teslimat hakkındaki maddeleri ihtiva eder. Miktarı yükseltilmiş teslimat, otomatik surette iştirâk hisselerinin sayısını çıkartır. Beş yüz lirayı tecavüz ettiği takdirde Ticaret kanununa nazaran sermayenin 20 de 1 i tesis esnasında tediye edilmiş bulunmalıdır.

Ortaklar iştirâk sermayeleri ve senevî teslimat miktarınca kefalet altına girerler.”

« Tarım Satış Kooperatiflerinin kapitaleri ortaklarının yükenecekleri ortaklık paylarından meydana gelir. Bu kapitalin en az haddi ile bir ortaklık payının tutarı ve ödeme şekilleri ve bir yılda teslim edecekleri mallarla uygun olmak üzere ortağın yükeneceği pay derecesi kooperatifin çalışacağı alanın (mıntakanın) ekonomik durumuna ve işleme ve çıkart (ihraç) lüzumuna göre anamukavelename ile saptanır (tespit olunur).

Ortağın teslim edeceği mal arttıkça yükeneceği pay sayısı da ona göre artar ve Ticaret Kanununda vazılı 500 liralık en yukarı haddi de aşabilir. **Kooperatifin kurulabilmesi için yüklenilen kapitalin yirmide birinin alınmış olması şarttır.**

Ortakların üçüncü şahıslara karşı soravı, (mes'uliyeti) yükendikleri ortaklık payı ve Satış kooperatiflerine her yıl vermeyi yükendikleri ürünün daru tutarı ile buçludur (mahduttur).

Her iki metin arasında yapılacak basit bir mukayese yeni metindeki hataları bâriz bir şekilde anlatmağa kâfidir. Burada en ziyade göze çarpan bir hataya işaret etmekle iktifa ediyor ve diğerlerinin tesbitini okuyuculara bırakıyoruz:

Kanunun beşinci maddesi, ticaret kanununa göre alelumum kooperatifler için tesbit edilmiş olan 500 liralık azami ortaklık hissesini satış kooperatiflerine teşmil etmemektedir. 2834 sayılı kanuna göre kurulacak kooperatiflerde ortaklar 500 liradan fazla ortaklık hissesi ödeyebileceklerdir. Ortaklık hisselerinden yirmide birinin peşin olarak ödenmesi mecburiyeti ise hissenin beş yüz lirayı tecavüz etmesi halinde değil, hisse miktarı ne olursa olsun kooperatifin kurulabilmesi içindir.

4. — Kanunun 11 inci maddesi olarak vücuda getirilen yeni metin şöyledir (Sahife 110) :

”Reis, idare heyeti, mürakabe heyeti, memurlar ve kooperatifler birliğinin mütehasısları, kendilerine emanet edilen para ve mamelek hususatında, keza bilânço ve protokol, rapor ve diğer her nevi mukavele, defter ve vesikalar hususunda mükellefiyet ve vazifelerini lâıyıkı ile ifa etmezlerse kendilerine tıpkı devlet memurları gibi icabeden cezaî maddeler tatbik olunur. İktisat Vekâleti, yaptıracağı tahkikat neticesinde, kooperatif organına işten el çektirebilir. Yine İktisat Vekâletince tayin edilen muvakkat bir idare heyeti, umumî toplantı tarafından seçilecek yeni bir idare heyeti işe başlayınca kadar kooperatifi idare edecektir.”

Kanunun 11 inci maddesinin aslı ise şöyledir:

« Tarım Satış Kooperatiflerinin veya Birliklerinin para ve malları, bilânço, zabıtname, rapor, ve başka bütün evrak, defter ve belgeleri (vesika) üzerinde suç işleyen yönetim (idare) ve kontrol kurulları (heyetleri) başkan ve üyelerile (âza) işyerleri (memur) ve eksperleri bu suçlardan dolayı Devlet işyerleri gibi ceza görürler.

Ekonomi Bakanlığınca yaptırılacak kontrol sonucunda suçları anlaşılanların işlerine son verilebilir. Yönetim kurulu başkan ve üyeliklerinden çıkarılanların yerine genel kurulca seçim yapılmıncıyadek avnı ödev (vazife) ve yetke (salâhiyet) ile Ekonomi Bakanlığı tarafından başkaları atanır (tayin olunur).

Burada hangi maddenin daha düzgün ifadeli ve doğru olduğunun ve yeni metinde yapılan hataların tesbitini okuyuculara bırakıyoruz.

5. — Kanunun 14 üncü maddesi olarak vücuda getirilen yeni metin şöyledir (Sahife 111) :

”Kooperatifin ve kooperatif birliklerinin çalışma tarzı, defterlerinin tutulması, hesaplarının tanzimi İktisat Vekâletince düzene sokulacaktır. Vekâletçe, bu hususta tanzim edilen talimat Ticaret kanununun 66 ve 487 inci maddelerinde bulunmaktadır. (Bu cihet, umumî ticaret kanunundan başka ve yarı bir kooperatif hukukunun doğması lüzumunu göstermektedir.)”

Kanunun 14 üncü maddesinin aslı ise şöyledir:

« Tarım Satış Kooperatifleriyle birliklerinin iş ve hesap usullerini ve tutacakları defterleri Ekonomi Bakanlığı saptar. Bu defterler Ticaret kanununun 66 ve 487 nci maddelerinde yazılı defterlerin yerine geçer ».

Esas kanun metnini basitleştirmek ve anlaşılmasını mümkün kılmak maksadile büyük gayretlerle vücuda getirilen yeni metnlerdeki fecaatin büyüklüğü 14 üncü maddede bilhassa göze çarpıyor. Yeni metin karşısında insanın zavallı 14 üncü madde diyeceği geliyor... Kanun metnindeki on dördüncü

madde gayet sarihtir. Hiç bir şüpheye mahal bırakmamaktadır. Bu hükme nazaran:

Satış kooperatifleriyle birliklerinin iş ve hesap usullerini ve tutacakları defterleri İktisat Vekâleti tesbit edecektir. Ve bu defterler ticaret kanununun 66 ve 487 inci maddelerinde yazılı olan defterlerin yerine geçecektir.”

Ticaret kanununun 66 ve 487 inci maddeleri şöyledir:

Madde 66 — Her tacir, mevcudat ve muvazene defteri ve yevmiye defteri ve kopye defteri namlarile üç defter tutmağa ve umur ticariyelerine dair resen ve cevaben ahiz ettiği mektuplar ve telgrafnameler ile tediyatını mutazammın evrakı muntazaman muhafaza etmeğe mecburdurlar.

Madde 487 — Kooperatif şirketler bir şürekâ defteri tutmağa mecburdurlar. Bu defterin baş tarafına şirket mukavelesi yazılır. Mukaveleyi müteakkip şürekânın isim ve meslek mahal ikametleri, şirkete girdikleri, çıktıkları veya çıkarıldıkları ve her şerikin verdiği veya çektiği paranın hesabını dercolunur.

Bu defteri şirket ikâmetkâhının tâbi bulunduğu mahalde muamelât ticariyeyi rüyetle mükellef olan muhakeme reisi ve muhakeme bulunmayan yerlerde nahiye müdürü alelusul imza ve tasdik eyler. Muhakeme veya nahiye müdürünün mühür resmi de imza yerine geçebilir.

Bir şerik hissesini istirdat edecek olursa deftere yazılarak kendisine imza ettirilir.

Şimdi tekrar yeni metine gelelim:

”Kooperatifin ve kooperatif birliklerinin çalışma tarzı, defterlerin tutulması, hesapların tanzimi İktisat Vekâleti tarafından düzene sokulacakmış. Vekâletçe bu hususta tanzim edilen talimat ticaret kanununun 66 ve 487 inci maddelerinde varmış!” Muhterem okuyucularından 14 üncü maddeler hakkındaki hükümlerini bizzat vermelerini rica ederim. Diğer taraftan yeni 14 üncü maddenin son cümlesinde (Bu cihet, umumî ticaret kanununda başka ve ayrı bir kooperatif hukukunun doğması lüzumunu göstermektedir) deniyor. Bu kehanete diyecek yoktur. 14 üncü madde metni dolayısıyla ayrı bir kooperatif hukukunun doğmasına lüzum gösteren sebeplerin ne olduğunu anlamakta müşkülât çekiyoruz. Muhterem profesör ve mütercim bu müşkülâtımızı gidermek lutfunda bulunurlar mı? Burada kısaca ifade edelim ki hesap usulü ve tutulacak defterler hakkında İktisat Vekâletinin tanzim ettiği talimat ticaret kanununun 66 ve 487 inci maddelerinde mevcut değildir!

6. — Kanunun 16 inci maddesi olarak vücuda getirilen yeni metinde mü-

him bir dikkatsizlik göze çarpmaktadır. Yeni metin şöyle tertip edilmiştir. (Sahife 112):

”İyi olmıyan satıştan mütevellit zararların kapanması için kooperatif ve birlik ikinci bir yedek akçe kaynağına maliktir. Bu ikinci yedek akçeyi, satılan mahsullerin net kıymetinden binde dört üzerine alınan meblâğ teşkil eder.”

Kanunun 16 ıncı maddesinin aslı şöyledir:

« Tarım Satış Kooperatifleri birliklerinde yıllık işlerinden dolayı yıl sonunda çıkacak zararları karşılamak üzere ikinci bir yedek akçesi ayrılır. Bu yedek akçe birliğin bir yıl içinde sattığı ürünlerin duru tutarından kesilecek binde dört nisbetinde ki paralardan toplanır ».

On altıncı maddenin çok sarih bir ifade ile ayrılmasını mecburiyeti kıldığını ikinci yedek akçe, sadece kooperatiflerin vücuda getirdikleri birlikler içindir. Kooperatiflerde ikinci yedek akçeye lüzum görülmemiştir.

7. — Kanunun 17 inci maddesi olarak vücuda getirilen yeni metin de hatalıdır. Yeni metnin birinci fıkrası şöyledir (Sahife 112):

”Satış kooperatifi, kendisine iltihak eden kooperatiflerin yardımı ile âza olmıyanların mahsulünü alıp satabilir. Bundan güttüğü maksatlar şunlardır.”

(Tesbit olunan dört maksadı burada tekrara lüzum görmüyoruz).

Kanunun asıl metninin birinci cümlesi ise şöyledir:

”Tarım satış kooperatifleri birlikleri ana ödev (vazife) olarak ortak kooperatiflerinin teslim ettikleri ürünleri değerlendirirler ve satarlar.

Şu kadar ki, aşağıda yazılı hallerde ortak olmıyanların ürünlerini de alıp satabilirler.”

Kanunun asıl metninde çok sarih olarak ifade edildiği halde yeni metinde hata olarak tesbit etmek istediğimiz nokta şudur:

Ortak olmıyanlardan mahsul satın alınması salâhiyeti sadece birliğe verilmiştir. Kooperatifler ise birliğin göstereceği lüzum üzerine ancak mutavassıt rolünü ifa edebilirler.

Buraya kadar yapılan mukayese ve tahlillerde 2834 sayılı kanunun maddelerini daha iyi anlatabilmek maksadile vücuda getirilen lâhikadaki belli başlı hatalara işaret edilmiştir. Burada kayıt olunmıyan diğer bazı maddelerde muhtelif hatalara tesadüf olunmuştur.

2. 2836 sayılı tarım kredi kooperatifleri kanununa gelince:

1. — 2836 sayılı tarım kredi kooperatifleri kanununun 13 üncü maddesi olarak yazılan cümleler şöyledir:

"Satış kooperatiflerinin kendi mntakalarındaki faaliyetlerinin mevzu olan mahsulleri, kredi kooperatifi âzaları, bu satış kooperatifine satmaladırlar. Diğer her nevi mahsuller için ise kredi kooperatifinin yazılı müsaadesine ihtiyaç vardır. Bu maddeye muhalif hareketler bir aydan bir seneye kadar hapis cezasını istilzam eder. (Bu madde de ortakların himayesi namına çok büyük bir kıymeti haizdir. Bu suretle pek aşağı fiyatlarla satışın önüne geçilmiş olacaktır.)"

Bu maddenin aşlı ise şöyledir:

* Tarım Satış Kooperatifi bölgesinde bulunan Kredi Kooperatiflerinin ortakları, Satış Kooperatifinin kurulmasının esası olan satacağı bütün ürünlerini, **bu Satış Kooperatifine teslim yükümlüdedirler (mecburiyetindedirler)**.

Bu ürünler dışında kalan ürünlerini **borçlu ortaklar**, ortak oldukları Kredi Kooperatiflerinin yazılı iznini almadan **satamazlar**.

Tarım Kredi Kooperatiflerinin bölgesinde Satış Kooperatifi **yoksa borçlu ortaklar** Kredi Kooperatiflerinin yazılı iznini almadıkça ürünlerini satamazlar.

Yukarıdaki fıkralar hükmüne aykırı harekette bulunanlar Kredi ve Satış Kooperatiflerinden yazılacak bitik üzerine sulh mahkemelerince bir aydan bir seneye kadar hapis cezasile cezalandırılırlar *.

Her iki madde birbirile mukayese edildiği takdirde daha kolay anlaşılması maksadile vücuda getirilen yeni metnin esas maddenin mânasını kısmen tahrif ettiği ve kısmen de ifadede noksanlık olduğu kolaylıkla görülür. İzah edelim:

Bir ortak satış kooperatifine mahsulünü satmaz ancak teslim eder. Diğer mahsullerini satabilmek için kredi kooperatifinin yazılı müsaadesini almağa mecbur olanlar bilâistisna her ortak olmayıp ancak borçlu bulunan ortaklardır. Diğer taraftan 13 üncü maddenin göz önünde tuttuğu gaye ortakların himayesi ve aşağı fiyatlarla satışın önüne geçilmesi değildir. Bu madde ile takip olunan maksat, ortakların mallarını kooperatiften kaçırmamaları ve kooperatif vasıtasile satışın yapılmasına mecbur tutulmalarıdır. Borçlu ortakların diğer mallarını satabilmek için kooperatiften izin almağa mecbur tutulmalarına başka türlü mâna vermeğe de imkân yoktur. Cezaî müeyyidede mal kaçırmağa mâni olmak içindir. Bu itibarla bu maddenin ortakların himayesi bakımından büyük bir kıymeti haiz olduğu iddia edilemez.

2. — Kanunun 14 üncü maddesi olarak yazılan cümleler şöyledir:

"Eğer kredi kooperatifi âzaları, kendi borçlarını kooperatife tam vaktinde iade edemez ve satılabilecek menkul rehinler de bu borcu kapatmazsa, kooperatif, borçlu âzanın gayri menkulünü haciz tarikile sattırabilir. Bu muamele, gayri menkulün kooperatife devredilmesi şeklinde olduğu gibi mecburî satış suretile de vuku bulabilir. Borcunu veremiyen borçlunun kefillerine karşı da aynı muamele yapılacaktır. Gayri menkuluri kooperatifin kendisi de satın alabilir. Bu takdirde kooperatif satın aldığı gayri menkulü iki sene içinde satamaz. Bu müddet içinde asıl eski sahip, işini düzeltir, borcunu faizlerle ve bütün masraflarıyla birlikte tediye edebilirse gayri menkul kendisine iade olunur."

Bu maddenin aslı ise şöyledir:

Kooperatife olan borçlarını gününde ödemiyen ve kendileriyle kefillerinin haczolunabilecek taşıtılı (menkul) malları bulunmayan ortakların taşıtısız (gayri menkul) mallarına baş vurulur, Kooperatif bu taşıtısız malları sattırabileceği gibi sattırmayıp kendine ipotek yapılmasını da isteyebilir.

Borçlunun satılan malı borca yetmezse veya ipotek edilen taşıtısız mal borcu karşılamazsa kefilin taşıtısız malına da aynı muamele yapılabilir.

Borç için satılan taşıtısız malları kooperatif kendi üzerine alabilir. Şu kadar ki iki yıl içinde böylece üzerine geçen malı başkasına satamaz ve bu vakit içinde kooperatifin alacağı ile ürem (faiz) ve masrafları ödenirse o taşıtısız mal sahibine geri verilir.

Her iki madde mukayese edildiği takdirde, vücuda getirilen yeni metinde asıl maddenin ifade ettiği mânanın verilemediği ve esas maddenin ilk cümlelerinin eksik olarak ifade edildiği kolaylıkla anlaşılır. Diğer taraftan kanunun esas maddesi ifade bakımından çok sarıhtir. Anlaşılması müşkül olan bir iki yeni kelimenin mânaları mutariza içinde yanlarına konduktan sonra esas metin hiç bir tereddüde mahal bırakmıyacak kadar açıktır.

3. — Kanunun 15 inci maddesi olarak yazılan cümleler şöyledir:

"Kooperatif reisi, kooperatif organlarının âzaları, memurlar ve müstahdemler, vazifelerinden mütevellit meselelerden dolayı, tıpkı devlet memurları gibi tecziye edilebilirler ve İktisat Vekâleti, yahut Ziraat Bankası tarafından kendileri işten el çektirilebilir. Yeni seçilecek olan organ ve memurlar işe başlayıncaya kadar, İktisat Vekâleti veya Ziraat Bankası kooperatif âzaları arasından seçilmiş üç kişiden mürekkep muvakkat bir idare meclisi tayin eder."

Bu maddenin aslı ise şöyledir:

Tarım Kredi Kooperatiflerinin para ve malları ve bilânço, zabitname, rapor ve başkaca bütün evrak, defterler ve belgeleri (kayıtları) üzerinde suç işleyen yönetim (idare) ve kontrol kurulları (heyet) başkan ve üyeleri (âza) ile işyarları (memurlar) ve eksperleri bu suçlardan dolayı Devlet memurları gibi ceza görürler.

Ekonomi Bakanlığı veya Ziraat Bankasınca yapılacak inceleme sonucunda suçlu oldukları anlaşılan yönetim kurulu üyeleri ve murakipleri ve işyarları Bakanlık veya Bankaca işten çıkarılabilirler. Bunların yerine yenileri seçilip işe başlayınca kadar kooperatif genel kurumu (umumi heyet) adına Ekonomi Bakanlığı veya Ziraat Bankası ortaklardan üç kişilik süreksiz (müddetsiz) bir yönetim kurulu seçerek işleri buna gördürürler.

Her iki madde mukayese edildiği takdirde kanunun asıl maddesinin (bazı kelimelerden sarfı nazar) değiştirilmesine lüzum olmadığı ve vücuda getirilen yeni metinde ise bundan evvelkilerde olduğu gibi ifade noksanlıkları ve mâna eksiklikleri mevcut olduğu kolaylıkla tesbit olunabilir.

4. — Kanunun 17 inci maddesi olarak yazılan yeni metin şöyledir:

"Kooperatiflerin ortaklardan istediği faiz ve komisyonculuk hisseleri, Ziraat Bankasınıninkilere üstün olamaz."

Bu maddenin aslı ise şöyledir:

« Tarım Kredi Kooperatiflerince ortaklarına verilecek ödünç paranın üremi (faizi) ve komisyonu, Ziraat Bankasının kooperatiflerden başkasına yaptığı tarım (zirâi) ödünç işlerindeki ürem ve komisyonu geçemez.

Kanunun 17 inci maddesinin metninde anlaşılmiyacak ne vardır? Anlaşılmasını kolaylaştırmak maksadile vücuda getirilen yeni metin vaz'ı kanunun maksadını tamamen fade etmediği gibi ekonomik mânada da acaip bir şekil göstermiyor mu? Kooperatifin ortaktan istediği faiz ve komisyonudur. Faiz ve komisyonculuk (?) hisseleri (?) olamaz.

5. — 20 inci madde olarak vücuda getirilen yeni metin şöyledir:

"Eğer kooperatif, âzalarının dolu, sel, kuraklık, yangın, nebat hastalıkları... gibi âfetlere mâruz kalması, yahut fiyat düşmesi yüzünden iktisadî zararlarına uğrarsa, idare heyeti, Ziraat Bankasının müsaadesile alacak taleplerini talik edebilir. Fakat bunun için hususî ve sıhatli araştırmalarda bulunmak, muhtelif sebeplerden dolayı hakikaten zararın vuku bulup bulmadığını yoklamak lâzımdır."

20 inci maddenin aslı ise şöyledir:

« Kuraklık, dolu, sel, hayvan ve bitkilerde (nebatlarda) baş gösterecek bulaşık hastalıklar gibi afelele fiat düşüklüğü gibi ekonomik sebepler ve yangın dolayısıyla Tarım Kredi Kooperatiflerinin gününde alınmıyan alacakları Ziraat Bankasının onamile (müsaadesile) Kooperatif Yönetim Kurulu ca (idare heyetince) her ortağın durumu ayrı ayrı incelenerek tümü (tamamı) veya birazı sonratılır ».

Her iki madde arasında mukayese yaptığımız takdirde kanunun esas metninin neden değiştirilmesine lüzum görüldüğünü anlamakta müşkülât çektik. Kanunun esas maddesi sarıhtir. Hangi hallerde nasıl ve ne gibi kararlar verileceği hiç bir tereddüde meydan vermeyecek şekilde açık olarak tesbit etmiştir. Eğer bazı kelimelerin mânasını anlamak mümkün olmuyorsa buna da mukabillerini mutaraza içinde göstermek suretile en kısa yoldan çare bulunabilirdi. Yeni metindeki birinci cümlede ifade itibarile sakatlık vardır. Dikkatle mütalâa edildiği takdirde yeni metindeki birinci cümlelerin türkçe tam bir mânâ ifade etmediği kolaylıkla görülür. Diğer taraftan kanunun verdiği müsaade vaziyete göre alacağının tamamen veya kısmen tecilidir. Mühim bir nokta olan bu kısmen tecil hususu yeni metinde hiç nazarı dikkate alınmamıştır. "Sonratılır" kelimesinin mukabili olarak kullanılan "talik" kelimesi de iyi intihap edilmemiştir. Bu cümlede kullanılacak tâbir "tecil" dir.

6. — Kanunun 21 inci maddesi olarak yazılan metin şöyledir:

"Gününde tediye edilmıyen, talik edilmemiş olan borçların faizlenmesi alelâde surette verilen kredilere tatbik edilen faizin iki misli olacaktır. (Azayı vaktinde tediye bulunmağa zorlamak için bu sert maddeye ihtiyaç vardır."

21 inci maddenin aslı ise şöyledir:

« Gününde ödemeyüpte sonratılmıyan borçlardan **geçmiş günler için** alınacak ürem (faiz) ödünç vermede alınan ürem **haddi iki arttırılarak** alınır ».

Kanun maddesini daha kolay anlaşılır bir şekle sokmak maksadile yapılan gayretlerin asıl fecaati bu maddede görülmektedir:

Evvelâ, alınacak fazla faiz vadenin hitamından sonraki geçmiş günlere aittir. Saniyen, ceza olarak alınacak fazla faiz miktarı tatbik edilmekte olan faizin iki misli değil, alınmakta olan faiz haddine iki ilâvesi suretiledir. Yani $\frac{1}{100}$ 6 faiz tatbik ediliyorsa ceza faizi $\frac{1}{100}$ 8 olacaktır. Yüzde 12 değil.

"... faiz haddi iki arttırılarak alınır" ifadesinden hemen "iki misli" mânasını çıkarmak ilk bakışta acele ile verilmiş bir hüküm olur. Kanun met-

nini tahlil ve tefsir ederken bir tereddüde düşüldü işe bu tereddüdün izalesi maksadile kanunu tatbik etmekte olan alâkadar makamlardan sorulması mümkündür. Diğer taraftan 2836 sayılı kanunun tatbikatını ve kooperatiflerin ve ortakların tâbi olacakları esasları tesbit eden 19.3.1936 tarihli "anamukavelename" vardır. Bu anamukavelenamenin 51 inci maddesinin ikinci fıkrasında bahis mevzuu faiz haddi şu suretle izah edilmiştir:

"Gününde ödenmeyipte sonraltılmayan borçlardan geçmiş günler için alınacak ürem, ödünç vermede alınan ürem nisbeti % 2 arttırılarak alınır."

2836 sayılı kanunu tetkik ve tahlil ederken 19.3.1936 tarihli anamukavelenameyi de birlikte mütalâa etmek zarureti vardır ki bu hususta "kooperatifçilik" kitabında tamamen ihmal edilmiştir.

7. — 25 inci maddenin yeni metninin altında mutaraza içinde şöyle bir mütalâa vardır. "Normal olarak bir köydeki küçük kredi kooperatifi ne müdür, ne de imzaya salâhiyetli bir memura muhtaç değildir." (Sahife 120) Bir köydeki küçük kooperatifin idaresinin dahi muayyen bir vazifesi, salâhiyeti ve mesuliyeti olan bir kimseye tevdi edilmesi zarureti yok mudur? Kooperatifin küçük olduğu için müdür kullanması doğru görülmeyebilir. Fakat kooperatif kendi kendine nasıl yürür ve çalışır. Her ne şekilde ve hangi derecede olursa olsun muamelâtın tedviri için imza koymak salâhiyetini haiz bir memura mutlak ihtiyaç vardır. Kooperatifin mesul bir idarecisi olması zaruRIDIR. Bu bir köydeki kooperatifin olmaz da mücavir bir kaç köydeki bir kaç kooperatifin müşterek olarak kullandıkları aynı kimse olabilir. Bunun esasa hiç bir tesiri yoktur. Şu halde normal olan her kooperatifin imzaya salâhiyetli bir memuru olmasıdır.

8. — Kanunun 29 uncu maddesinin aslını buraya aynen dercetmeğe lüzum görmüyoruz. Asıl madde, birlikler hakkında yukarda yazılı ve metne alınmayan bir çok hususâtı ihtiva etmektedir. Bizim burada işaret etmek istediğimiz nokta, asıl maddenin metninde yazılı olan bir hükmün yukardaki yeni metninde tashih edilmesine lüzum görülmesi ve ayrıca da kanun metninde hatalı hareket edilmiş olduğuna işaret edilmiş olmasıdır. Kanunda yazılı olan doğrudur. Mevzuubahis olan üçüncü madde de, beşinci madde değildir. Yapılmak istenen tashihe katiyen lüzum yoktur. Kredi kooperatifleri birlikleri için yapılacak anamukavelename kanununun 4 üncü maddesine tâbi olarak tanzim edilecektir. Yani evvelâ Ziraat Bankası tarafından hazırlanacak sonra Ticaret Vekâletince muvafık görülecek ve bilâhare de İcra Vekilleri Heyetince tasdik edilecektir. 29 uncu maddenin cümleleri arasında üçüncü maddeye atfen yapılmasının esas maksadı birlik anamukavelenamesi-

nin tanziminde de bu merasime tâbi olunacağına işaret etmektir. Binaena-
leyh kanunun esasî kısmen doğrudur.

*

Esas itibarile otuz maddeyi ihtiva eden 2836 sayılı kanunun en ziyade
göze çarpan hataları ihtiva eden sekiz maddesini yukarda mukayese ve tah-
lil ettik. Üçte bire yakın olan bu hatalar büyüktür.

İyi bir niyetle yapılmak istenen basitleştirme ve daha iyi anlatabilme ar-
zusu maalesef muvaffak olamamıştır. Elde olunan netice tamamen aksidir.
Kanun maddelerinden bir kısmının esas ruhu değiştirildiği gibi birçok ifade-
ler de metin içine alınmamak suretile mânaya sâdik kalınmamıştır. Bu itibar-
la alâkadarlara hiç bir suretle faydalı olmıyan ve bilâkis zihinleri karıştırma-
sı ve eksik malûmat vermesi bakımından zararı dokunacak olan bir lâhika
vücuda getirilmiştir. Kanun metinlerinin aynen derci ve anlaşılması mümkün
görünmiyen bazı kelimelerin yerine kullanılmakta olan mukabillerinin muta-
raza içinde yanlarına yazılmasile iktifa edilmesi daha faydalı olurdu. Büyük
bir gayretle tertip edildiğinden şüphe etmediğimiz bu yeni hakikaten acaip
metinleri nazarı dikkate almamalarını ve kanunun esas metnini tedarik ede-
rek okumalarını alâkadarlara tavsiye etmek zaruretini duyuyoruz.

4 - Tercüme hataları :

Aslı almanca olarak yazılmış olan "Kooperatifçilik" kitabının almancası
birlikte neşredilmediği cihetle türkçe tercümesini mukayese etmek mümkün
olamamıştır. Bu itibarla türkçe metinleri olduğu gibi kabul etmek zarureti
hasıl olmaktadır.

Ancak kitap içinde aynı zamanda almanca asıllarının da beraberce yazıl-
mış olduğu bazı kısımlarda asıl tercümelerin almanca ile mukayese edilmesi
mümkün olabilmıştır. Burada bu imkânlardan istifade edilerek tesbit olunan
bazı tercüme hatalarına işaret etmek istiyoruz:

1. 4 üncü sahifedeki kooperatifin tarifi tamamen yanlış bir şekilde ter-
cüme edilmiştir.

4 üncü sahifedeki almanca aslı şöyledir:

(Freie wirtschaftliche Personenvereinigungen mit eigenem gemeinsamen Geschäft-
sbetrieb zur Förderung der Mitglieder in ihrem Erwerb oder in ihrem Verbrauch ».

Bu ifade kitapta şu suretle tercüme edilmiştir.:

"Azasına istihsale, yahut istihlâke müteveccih hususlarda yardım etmek

maksadile, kendi zatî müşterek işletmeleri etrafında çalışmak için insanların serbestçe iktisaden birleşmeleri, bir araya gelmeleridir.”

Tarifin türkçesini anlamakta ve bir mâna vermekte bir hayli müşkülât çektik. Almanca metninin tesadüfen yazılmış olması imdada yetiştî ve yapılan tercümenin hatalı olduğunu hayretle gördük.

Tercümenin doğrusu şöyledir:

”Kooperatifler, âzasının istihsal ve istihlâk faaliyetlerini inkişaf ettirmek maksadile kurulmuş ve zatî müşterek işletmeye malik serbest iktisadî eşhas birlikleridir.”

Daha ilk adımda tarifte yapılan bu mühim hatayı tesbit eyledikten sonra insan bütün kitabın tercümesinin doğru yapıp yapılmadığına gayri ihtiyarî büyük bir tereddüt içinde kalıyor. Bütün metni almanca aslile mukayese edebilmek imkânına malik olamadığımızdan dolayı tercümenin heyeti umumiyesi hakkında bir mütalâa serdi mümkün değildir. Kitabın bir çok kısımlarında sarahat ve fikir bakımından tereddüt olunan cihetlerin çokluğu tercümelerde ehemmiyetli sakatlıkların mevcut olduğu intibamı kuvvetlendirmektedir. Bu itibarla kitabın dikkatli bir revizyondan geçirilmesi faydalı olur.

Tesadüf olunan diğer tercüme hatalarından bazılarını aşağıda işaret edilmiştir:

2. 58 inci sahifedeki:

«Reichsverband der deutschen landwirtschaftlichen Genossenschaften-Raiffeisen-cümlesi,

”Alman ziraî iktisadiyatına ait Raiffeisen Kooperatifleri Rayh Birliği” şeklinde tercüme edilmiştir. Doğrusu ise şöyledir:

”Alman ziraî kooperatifleri Rayh Birliği - Raiffeisen”

Burada esas olan alman ziraî kooperatifleri Birliğidir. Bütün Almanya ya şamil umumî bir birleşme yapılırken Raiffeisen’in hizmetlerini yâdetmek ve unutturmamak maksadile isminin bir (—) den sonra esas unvana ilâve edilmesi münasip görülmüştür.

3. 88 inci sahifede ”Wilde” kelimesi ”yabani” olarak ifade edilmiştir. Lûgat mânası bakımından doğru olan bu kelimeyi aynen kooperatiflere de teşmil ederek ”yabani kooperatif” demek doğru bir türkçe olmaz. ”Yabani” ke-

limesini kullanmağa mutlak lüzum yoktur. Bir birliğe dahil olmanın "serbest" kooperatifler ifadesi maksadı temine kâfidir.

4. 142 inci sahifede "veredeln" fiili "asilleştirmek" olarak ve "sütün asilleştirilmesi" şeklinde tercüme edilmiştir. Sütün peynir veya tereyağı haline kalbedilmesini sütün asilleştirilmesi olarak göstermek ekonomik bir ifade olmaz. Burada yapılan muameleyi "değerlendirme" veya "değerini artırma" kelimelerile ifade etmek lâzımdır.

5 - Umumi netice :

Türk Üniversitesinde okutulan içtimai bir kitabın bariz vasfı, işlenen mevzuun diğer memleketlere ait tarihi ve bugünkü vaziyetini tetkik etmekle beraber en geniş yerin millî mevzulara verilmesi mecburiyetidir. Prof. Kessler'in kooperatifçilik kitabında bu mühim noktaya kâfi derecede riayet edilmediğini görüyoruz. Gerek tarihi kısımda ve gerek bugünkü faaliyetin ve vaziyetin tetkikinde memleketimizde kooperatif bünyesi altında tetkik edilebilecek mevzulara ya hiç temas edilmemiş veya icabı kadar ehemmiyet verilmemiştir, 2834 ve 2836 sayılı kanunlar tetkik olunurken bu kanunlarla alâkalı ve pratik bakımdan büyük bir ehemmiyeti olan anamukavelenmeler nazarı dikkate alınmamıştır. Bugün Türkiye'de zirai sahada kendinden bahsettirecek kadar ehemmiyetli bir kooperatif hareketi vardır. Kredi ve satış sahalarında görülen bu hareket esaslı bir şekilde tetkik edilmeğe ve tanıtılmağa değer. Yüksek mekteplerde okuyan talebe, bugün kendi yurdundaki kooperatif hareketlerini tanımak ve bilmek mecburiyetindedir. Bu mevzu üzerinde yazılacak ders kitaplarının en mühim noktalarından biri de budur.

Kitabın ilk sözünde:

"Türkiye kooperatifçiliğini pratik sahada yürütenlere, Türk vaz'i kanunu ile Türk hükümetine kooperatifçilik sahasındaki tecrübelerinden istifade ettirmeğe âmade olduğunu" beyan eden müellifin Türk talebelerine karşı nazari sahadaki ilk vazifesini lâıyıkı veçhile yapmamış olduğuna işaret etmek istiyoruz.

Prof. Kessler'in "Kooperatifçilik" kitabı tam mânasile ne bir öğretici kitap (Lehrbuch) dir ve ne de (Manüel) veya (Handbuch) dediğimiz kitaptır. Burada sadece basit bir şekilde bazı malûmat gelişi güzel bir araya toplanmıştır. Kitabın istifadeli olan tarafları da Almanya'da ve İngiltere'de kooperatiflerin geçirdikleri inkişaf safhaları hakkında verilen malûmattır.

Üniversitemizin umumî neşriyatı ve İktisat Fakültemizin de hususî neşriyatı arasında yer almış olan bir kitabın daha esaslı ve daha ciddi bir çalışma mahsulü olmasını gönül arzu ediyor. Memleketimizde iktisadî kütüphanemiz esasen çok fakirdir ve okumaya susamış binlerce gencimiz vardır. Onların taze dimağlarına fikri gıda verirken o gıdaları çok titiz bir çalışma ile hazırlamak mecburiyetindeyiz.

Muhterem Prof. Kessler'in burada büyük bir hüsnüniyetle ve objektif bir görüşle yaptığımız kritikleri memnuniyetle karşılayacağına şüphe etmiyoruz.

Kitabını dar bir zamanda hazırlamak mecburiyetinde kaldığına ve bu itibarla arzu ettiği veçhile mevzuu işleyemediğine ve diğer taraftan doğru tercüme yapacak ve memleketimize ait malûmatın toplanmasında kendisine yardım edecek mesai arkadaşı bulamadığına hükmediyoruz. Ve bu görüşümüzün hakikate uygun olmasını da temenni ediyoruz.

Muhterem Prof. Kessler'den kitabını ciddi bir revizyona tâbi tutmasını ve daha geniş bir esas dahilinde ikinci bir tabı hazırlamasını ve takrirlerinde de burada yaptığımız temennileri nazarı itibara almasını samimiyetle rica ederiz.

Kooperatifçilik

Yazan : **Kessler G.**

(İstanbul Üniversitesi, Neşriyatından No. 11 İstanbul 1940; sahife 205.

İstanbul Üniversitesi içtimaiyat, içtimai siyaset ve kooperatifçilik Ordinaryüs Profesörü Dr. Kessler geçen sene « Kooperatifçilik » ismile bir eser neşretmiştir. Eserin tercümesini içtimaiyat Profesörü Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu yapmıştır.

204 sahifeden mürekkep olan Kooperatifçilik kitabının birinci faslı kooperatifin tarifi ve nevileri, ikinci fasıl kooperatifçilik tarihi ve vaziyeti, üçüncü fasıl kooperatif hukuku ve lahika, dördüncü fasıl kooperatiflerin ana tipleri, kooperatif plânı, kooperatifçilik kitabiyatı, türkçe kitabiyat ve ecnebi kitabiyat ve kooperatifçilik istilahlarını ihtiva etmektedir.

En son söylemek istediğim bir noktayı malesef ilk evvelâ zikredilmek mecburiyetindeyim. Tercümenin iyi olmamasından dolayı ki-taptaki bir çok fikirler tam ifadesini bulmamıştır. Buna üçüncü sahife-de kooperatif tarihinden başlayabiliriz : Bu tarifi almanca : Freie wirtschaftliche Personenvereinigungen mit eigenem gemeinsamen Geschäftsbetrieb zur Förderung in ihrem Erwerb oder in ihrem Verbrauch » şeklindedir. Mütercim bu ibareyi kooperatifler azasına istih-sale veyahut istihlâke müteveccih hususlarda yardım etmek maksadile kendi zatî müşterek işletmeleri etrafında çalışmak için insanların serbestce iktisaden birleşmeleri ve bir araya gelmeleri » suretinde Türk-çeye tercüme etmiştir.

Tercüme-i tenkitten evvel derhal şunu itiraf etmek isterim ki mezkûr tarifi türkçeye aynen tercüme etmek güçtür. Müellifin bununla istihdaf ettiği gaye şudur: Kooperatif istihsal ve istihlâklerini teshil maksadile ortaklık sıfatını iktisap eden bir takım kimselerin serbestçe birleşerek iktisadî bir işletme ile meşgul olmalarıdır.

Biraz serbest dahi olsa kooperatifin tarifini daha vazih tercüm etmek mümkün olabilirdi, netekim Y. S. Atasagun kritiginde daha iyi bir tercüme vermeğe çalışmıştır.

6 ıncı sahifenin ortalarına doğru müellif kooperatiflerin devletin zorile kurulan bir teşekkül olamayacağına işaret ederken «eğer bazı modern Devletlerde köylülerin tâbi tutulduğu «*mecburi teşekküller*» kooperatif » ismi altında yadediliyorsa, buradaki bu tesmiye tarzı, kooperatiflerin esas seciyesini teşkil eden ve şimdi anladığımız serbestliğin mevcudiyetini değil, *ancak Hukuk gözile* kooperatife benzediğini gösterir demektedir.

Burada üzerinde durulacak bir nokta vardır : Bir teşekkülün Devlet tarafından kurulması demek, alâkadar zümrenin bunu zorla kabul etmesi demek değildir. Meselâ Türkiyede Ziraat Bankası bir mıntakada zirai kredi kooperatifi teşkil ederken bunu köylünün rızası hilâfına kurmamaktadır. Bilâkis köylü, gün geçtikçe, bu nevi kooperatiften memnundur. Fakat kandi haline bırakacak olursanız o daha çok uzun seneler kooperatif kuracak bir hale gelmiyecektir, O halde şimdiki halde köylü kooperatif prensiplerinin hakikî manasını anlamadı diye kuracağımız teşekküle kooperatif adı vermiyelim mi ?

Sahife 7 de yine bir kaç tercüme hatasile karşılaşılıyor:

15 inci satırda kooperatifler daima işletme teşebbüsü olarak görümler, tüccar gibi hesap defteri tutmağa, zarar ve kazancı göz önünde bulundurmağa mecburdurlar» deniyor.

İşletme teşebbüsü ne demek, hesap defteri tutmak mefhumlarından maksat galiba ticarî hesaplar yapmağa, tüccarca hareket etmeğe, zarar ve kârı göz önünde bulundurmamak ise riziko yu yani muhatarayı nazarı itibare almak şeklinde ifade olunacak.

Aynı sahifenin 19 uncu satırında ise «Kooperatifin» zati bir iktisadi işletme yeri «vardır, deniliyor ; bu cümleden bir mana çıkmıyor. Almançası önümüzde olmadığı için medlulünü istihraç edemedik.

Sahife 9 da İdare ve kontrol meclisi «diye iki tabirle karşılaşılıyor. Kooperatifin idare organına, bizde idare hey'eti Anonim sirketlerinde idare meclisi derler. Kontrol meclisi tabiri Almanca» Aufsichtsrat « kelimesi mukabili kullanılmış olacak, bu organın bizim şirketlerde tam yeri yoktur. Bu iş kısmen mürakipler veya mürakipler hey'eti tarafından görülmektedir.

Fakat teşebbüsleri ve bunlarâ bağlı işletmeleri murakabe eden harici bir teşkilât daha vardır buna Almanlar Revisions verband dükleri» mürakabe birliği derler.

Sahife 10 da kazanç yerine kâr, daha altta sarfiyat ile tahsilât kelimeleri yerine masraflarla gelirler demek doğrudur.

Sahife 14 de Kooperatif tasnifinde:

Bir ve ikide, kazanç kelimelerini hasfetmek daha muvafık olur çünkü Türkçede kazanç kooperatifleri bir mana ifade etmez, 3 de «para iktisadı» tabirini de hasfetmek lâzımdır.

Tercüme hatalarını burada keserek mevzuun tetkikine geçelim :

Profesör Kessler istihlâk kooperatiflerinin sonunda (sahife 20) Kooperatif'lere ortak olmıyanların alış verişini yasak etmiş «demekle bu teşekküllerin ortak olmıyanlarla münasebetine kısaca işaret etmiştir. Kooperatificilikte kat'i bir hal suretini bulmıyan ve uzun uzadıya münakaşa edilen bu mesele üzerinde müellifin bilhassa tevakkuf etmesini ve mesele hakkında vaziyet almasını beklerdik !

Kredi kooperatifleri bahsinde (sahife 21) mütercimim umumî kooperatif veya kulli kooperatif ismini verdiği üniversal kooperatiflerine bir kaç cümle tahsis edilmiştir. Halbuki bu mesele bilhassa Türkiye gibi (bilhassa ziraatte) muhtelif kooperatif neveleri birden yaşatmıyacak bir memleket için mübayaa, istihşâl ve satış safhalarında köylere yardım edecek bir kooperatif tipi olmak itibarile üzerinde durulmağa değerdi.

Bu bahisde göze çarpan iki tercüme hatası daha var : sahife 2 nin sonunda, Merkez Bankası her halde merkezî banka ve 21 inci sahifenin sonlarında tesadüf ettiğimiz, faiz ve murabahacısı sadece murabahacı olacak...

İkinci fâsıl : Kooperatificiliğin tarihcesi ve bugünkü vaziyeti serlevhasını taşımaktadır. 24 üncü sahifeden başlayarak 67 nci sahifeye kadar temadi eden ve 43 sahife tutan bu bahis bütün enteresanlığına rağmen, 30 sahifelik bibliyografya kanun kısmı tarh edildikten sonra, heyeti mecmuası net 174 sahife tutan bir eserin dörtte biri gibi büyük bir kısmına baliğ olması itibarile bir az fazla görülebilir.

Burada muhtelif memleketlerin kooperatificilik tarihinde bahsedildiği halde *Milhat Paşa*'nın kurduğu menafi ve memleket sandıklarile kooperatificilik tarihinde enteresan bir safha arzeden memleketimiz tarihinden hiç bahsedilmeyişine bir hayli üzülmek lâzımdır.

Bu kadar tetkikat yapan muhterem hocam, Türk gençliğine hediye

ettiği bu eserde kısa dahi olsun, Türkiye Kooperatifçilik tarihi hakkında bir kaç cümle ilâve edecekti.

Üçüncü fasıl: Kooperatif hukukiyatına tahsis edilmiştir. Bu fasıl da yine yazı tercüme hataları göze çarpıyor. Sahife 72 de iştirâk sermayesi ve kazanç deniliyor. Kazanç yerine Kâr olacak; uzuvlar meyanında; idare hey'eti mürakabe meclis ve aza toplantısı tabirleri kullanmıştır, doğrusu idare hey'eti mürakıplar hey'eti ve umumî hey'etdir. Dördüncü nokta revizyon'a mukabil gözden geçirme deniliyor ki buradaki revizyondan maksad kooperatif harici, mesleki bir mürakaba müessesesinin yaptığı bir mürakabedir. Sahife 73 de yine hukuk bakımından birbirinden tefriki gayet mühim olan, mezkûr mefhumlar birbirine karşılayıyor. Bu meyanda "Kooperatifler kendilerini resmi bir idareye kaydettirmeğe mecburdurlar şeklinde,, garib bir cümleye de tesadüf ediliyor Sahife 24 de Ziraî satış kooperatifleri nizamnamesinin Ziraat Bankasınca tanzim edileceğinden bahsediliyor ki, bu varit değildir. Bu işi halen ticaret vekâleti yapar. Sahife 75 de; Aidat ve kazanç'a dair bir başlık vardır. Bu hisse ve kâr olacaktır. Sahife 87 deki "Scheingenessenschaft'a,, mukabil Gölge Kooperatif tabiri biraz cig kaçıyor. Zahirî Kooperatif tabiri maksadı daha iyi ifade etmezmi?

88 inci sahifada enteresan bir bahse, revizyon yani mürakabe kısmına geçiyoruz. Mütercinin en az anlıyarak tercüme ettiği kısımlardan biri de bu bahisdir. Revizyon tabiri gözden geçirmekle ifade oluyor. Gözden geçirmek belki revizyon kelimesinin geniş manasının tercümesi olabilir. Fakat buradaki revizyon yani mürakabe büsbütün başka, hukukî ve iktisadi bir mefhumdur. Gerce mütercim sahifenin altına koyduğu notta Revizyon'un kontrol, teftişlen ve hattâ umumî manasile murakabeden başka bir şey olduğunu söylüyorsa da, revizyonun bunlardan farkını tebarüz ettiremiyor.

Diğer bir çok şirketlerde olduğu gibi, kooperatiflerde, umumî heyetin, murakipler heyetinin murakabesinin maada bir de kooperatif dışında çalışan murakabe müessese ve birlikleri tarafından yapılan bitaraf bir murakabe işi vardır. Mütercim tercümede, bu üç safhalı murakabenin mahiyetini tebarüz ettirmeğe muvaffak olamamışsa. bunda müellifin de kabakati vardır. Bilhassa Türkiye gibi revizyonu daha yeni yeni tatbik etmeğe başlayan bir memlekette ve bu hususda terminolojisi henüz mahdut olan bir lisana terüme edilmek üzere yazılacak bir kitapta, bu orijinal mefhumu daha iyi izah etmek icabederdi.

Sahife 88 de hoş bir tercüme daha var: Almanlar hiç bir birliğe mensup olmayan kooperatiflere «Wilde Genossenschaft» derler, gerçi

« wild » sıfatının türkcesi « yabani vahşidir . Fakat bunu türkceye ay-
nen yabani diye almak biraz gülünç oluyor, bu mahiyetteki teşekküllere
olsa olsa « serbest kooperatif » demek belki daha muvafık olur.

Sahife 92 de, yine başlık olarak. Kooperatifin inhilâli tabiri kul-
lanılıyor, bu galiba infisahı olacak; Sahife 98 de iflâs heyeti yerine tas-
fiye heyeti ve biraz daha aşağıda fazla tediye yerine « munzam tediye
denecek! Kooperatif hukuku başlığı taşıyan fasılda daha düzeltilecek
bir çok noktalar vardır.

Kooperatif hukukiyeti ve üçüncü faslın lahikası hakkında arkadaş-
ımız Dr. Y. S. Atasagun bir hayli tenkit de bulunduğu için bu fasıl
üzerinde fazla durmayacağız.

Dördüncü fasıl: Kooperatiflerin ana tiplerine tahsis edilmiştir.
50 sahife tutan bu fasılın ilk kısmın az çok bir tekerrür teşkil etmek-
le beraber, bu kitabın en iyi işlenmiş bir kısmıdır.

Yalnız 137 inci sahifede « Werkgenossenschaft » kelimesi tesisat ko-
operatifleri şeklinde tercüme edilmistir. Mamafih bu mefhumun inti-
habında mütercim dahi memnun değildir. Çünkü tesisat kelimesinin
almanca mukabili « Anlage » dir. Bu nevi Kooperatifleri istihsal vası-
taları tedarik eden kooperatifler suretinde ifade etmek mecburiyeti
vardır.

Prof. Kessler bu fasılda istihsal, istihlâk ve kredi kooperatiflerinin
muhlelif nevileri hakkında enteresan izahat vermektedir. Bu meyanda
yapı kooperatifleri hakkındaki bahisten bizim için istifade edilecek
çok şeyler vardır. Diğer kooperatiflerin inceliklerinede temas edilmiş-
tir. Yalnız 1,4 üncü sahifede ilmî bir kitapta bulunmaması icabeden
siyasî bir « kıymet hükmüne » tesadüf ediyoruz.

Bu faslı müteak'p « kooperatif nevilerini gösterir bir plân ile
Türkçe ve yabancı dillerde çıkan eserler hakkındaki kooperatif bibli-
yografyası cidden faydalı bir ilâve olmuş oluyor.

Kitabın en son sahifesinde « kooperatifçiliğe ait olan istihlâk cet-
veli hem çok noksan hem de bazı tercüme hatalarını ihtiva etmek-
tedir.

Netice:

Muhterem hocam profesör Kesslerin Kooperatifçilik adlı kitabını,
mecmuamızda, bir hayli tenkit etmiş bulunuyoruz. Bütün bu tenkitlere

rağmen Kessler'in eseri Türk Kooperatif Literatürüne yeni bir kıymet ilâve etmiş oluyor. Yalnız bir mecmuadai ki arkadaş tarafından inceden inceye tahlil ve tenkit edilmesi, kitabın üzerinde durulmağa değer bir eser olduğunu göstermeğe kafidir. Kooperatificilik hakkında dilimizde, Kessler'in kinden bir kaç misli kalın kitaplar neşredilmiş, fakat bundan birçoğu bir orijinalite arz etmedikleri için, fazla alâka celbetmemiştir. Diğer taraftan Türk Kooperatificiliğine dair sistematik malûmat veren kitaplarda intişar etmiş bulunuyor. Mecmuamızın diğer nüshalarında bizde Kooperatificiliğe dair yazılmış sair kitapların da tahlilini yapmağa çalışacağız.

Kesslerin bu neşriyatdan, bu neşriyat sahiplerin de Kesslerden istifade edecekleri bir çok noktalar olduğu kaniğ bulunuyoruz.

Dr. Muhlis Ete

Türkiyede Ziraî Kredi Kooperatifleri

Memleketimizdeki ziraî kredi kooperatifleri teşkilâtı (1941) senesinde on iki yaşına basıyor. Ticaret kanunumuzda ismi ve yeri olan bu cins şirketin ilk teessüsü Cumhuriyetin feyizli devrinde Ziraat Bankası tarafından (1929) da temellendirilmiştir. Bu tarihe kadar Ziraat Bankasınca Türk çiftçisine müteselsil kefaletle yapılan para yardımı Ziraî kredi kooperatifleri teşkil edilen yerlerde kaldırılmış ve bu vazife bu teşekküllere bırakılmıştır. İlk teşkilâtın onuncu senesinde, yani 1939 senesinde memlekette ziraî kredi kooperatiflerinin nasıl teşkil edildiklerini, ne işler gördüklerini ve daha ne gibi faydeli işleri görebileceğini, bu husustaki mevzuat ile birlikte (379) sayfalık serlevha itti-haz ettiğimiz isimle kıymetli arkadaşımız İktisat Doktoru Yusuf Saim Atasağun çok değerli bir eserinde mükemmel bir surette teşrih etmiştir.

Millî kütüphanemiz için mühim bir eksikliği tamamlayan bu eser, memleketin ziraat ve ekonomi sahalarında alâkalı her vatandaş tarafından okunması tavsiyeye cidden şayandır. Derin tetkikata istinat eden bu kitap, açık ve vazih ifadesile, mevzuu güzel bir sıraya koymasile, hakiki ve rakkamlı istatistiklerle ve nihayet nefis tab'ile insana zevk veriyor. Müellif bu eserini (1) Türkiyede küçük ziraî krediyi teşkilândırmak hususunda yapılan teşebbüsler, (2) ziraî kredi kooperatifleri 1929-939, (3) Ziraat Bankası ile kredi kooperatifleri arasındaki münasebetler (4) kredi kooperatifleri ile satış kooperatifleri arasındaki münasebetler mevzularına taksim etmiştir.

Müellifin derin etüdünün mahsülü olduğu, bu eserin etüdü hakkındaki ilk sözünden aşağıdaki şu fıkra ile sabit olmaktadır.

Memleketimizde ekonomik faaliyetin, Devlet idaresinin ve bilhas-sa köylü içtimaî hayatının çok yakından alâkadar olduğu büyük bir ziraî kredi meselesi vardır. Daha ileri giderek iddia edebiliriz ki, Türkiye Millî Ekonomisinin umumî kalkınmasında, ziraî kredi en mühim manivelâlardan birisidir. Ekonomik bünyemizin gelişmesinde ziraî kredinin gördüğü ve daha doğrusu ifa edebileceği büyük vazife vardır. Türkiyede ziraî krediyi ilmî mevzu olarak ele alınca ve ilmî bir etüdü icap ettirdiği esaslara göre inceleyince, memleketimizde ziraî kredi meselesinin memleketin ekonomik faaliyetinin inkişafına müessir

olan köylü içtimai bünyesini için için kemiren büyük milli bir dert olduğu ve davasının da basit idarî tedbirlerle ve münferit şahsî gayretlerle temin edilmeyeceği, en mükemmel kanunî mevzuatın ve idarî esasların dahi kâfi olmadığı bütün açıklığı ile tezahür eder.

Müellif bütün açıklığı ile büyük bir hakikati bildirmekte ve zirai kredinin bir umde halinde enerjik bir şekilde idaresini tavsiye etmektedir. Bundan sonra yine etüdleri hakkındaki ilk sözlerinin en son fıkrası olarak aşağıdaki veciz mütalaayı serd etmektedir.

“Kredi kooperatiflerinin hareketlerinin büyük bir memleket işi olarak ele alınması ve yetişmiş elemanlarla idare edilmesi lâzımdır. Kooperatif işlerinde muvaffakiyet temini, kooperatiflere hiç bir yerden maddî yardım yapılmadan kendi başlarına inkişaf etmeğe bırakmakla mümkün olamayacaktır. Köy edonomisinin kalkınmasında en esaslî bir manivelâ olan kredi kooperatiflerinin inkişafını kolaylıkla ve emniyetle temin edebilmek için Devlet Bütcesinden yardım yapılması lâzımdır. Devletin yakından ve maddî müzaheretî, Ziraat Bankasının sistematik ve alâkalı çalışması ile kredi kooperatiflerinin faaliyetlerini kısa bir zamanda ıslâh etmek ve istenilen inkişaf yolunda yürütmek mümkün olabilecektir.

Yusuf Saim yukarki fıkrasında da iki hakikati ortaya koymaktadır. Bunun birincisi eleman işi, ikincisi Devletin ya doğrudan doğruya veya Ziraat Bankası kanalıyla maddî yardım ve müzaheretî meselesidir. Filhakika yukarda kaydettiğimiz gibi on iki senedir faaliyette bulunan zirai kredi kooperatiflerinin inkişaf seyirlerini takip eden alâkadarlar bunca senelik ihmâl edilmiş, yardım ve müzaheret görmemiş müstahsillerimizin bir çok sebebler tahtında ve bilhassa unutulmaması lâzım gelen bitip tükenmek bilmiyen muharebeler dolayısıyla gözlerini açmağa, işlerini yoluna koymağa, az çok bir sermaye edinmelerine, ilmi ve fennî zirai usullerini öğrenmelerine meydan bulamadıklarını da itiraf etmek lâzımdır. Türk Köylüsünün ancak Cümhuriyet devrinin başlamasından sonra alâka görmeğe başladığını biliyoruz. Her ne kadar zirai kredi kooperatifleri teşkil ve idame etmiş memleketlerde sermaye bizzat köylü tarafından vazedilmiş, terakki adımları da kendileri tarafından atılmış bulunduğu görülüyorsa da, bizde bu işi köylünün sırtına yüklemek doğru olmaz, kesesi boş ve bilgisi az olan Türk müstahsili bu ağır yükün altından kendi kendine kalkamaz, bunun için müzaherete, bilhassa devlet müzaheretine arzı iktiyaç eder, bu müzaheret de iki türlü olabilir; biri maddî yardım, diğeri bu teşekkülleri idareye mektedir elemanlar yetiştirmek. Filvaki maddî müzaheretin devletce ve

Ziraat Bankasınınca yapılmadığını iddia etmek haksızlık olur, bu yapılmıştır, fakat ne dereceye kadar kâfidır? Bunu uzun tecrübelerle bu gün görüyoruz, yetişmediğini anlıyoruz. Eleman vaziyeti de cidden mühimdir. Tarlasında çalışmakla meşgul ve henüz câhil olan müstahsilin bu gibi teşekküleri idare yükünü üstlerine almakta mazurdur, bunun bir müddet tecrübesi yapıldı, Ziraat Bankasının büyük bir kıyasla hazırladığı ve tabettirerek tevzi ettiği hesap defterleri ve cüzdanların matlup intizam dahilinde tutulmaları mümhün olmadı, kâtipler ve Muhasebeciler tayin edildi, fakat bunlarda bu işin ehli olmadıklarından tam bir muvaffakiyet gösteremelikdirler. Kendi işlemlerile mahmul olan Ziraat Bankası Şubeleri de bu işleri lâyükile tetkik ve murakabe edemedi, bunun üzerine bir kaç sene evvel Ziraat Bankası yetişmiş kendi memurlarından kontrolörler seçerek bunları mulitelif mıntakalara gönderdi ve bu suretle ziraî kredi kooperatiflerinin kayıt ve muhasebe işleri yoluna girmeğe başladı. Bazı ziraî kredi kooperatifleri bu intizamı temin edinceye kadar çok bocaladılar. Hatta maalesef bunlardan bazıları doğrulamıyacak kadar sarsıldılar. Fikrimizce yapılması lâzım gelen ve hatta bu gün için de vakti geçmemiş olduğuna kanaatımız olan bir şekil vardır: mütekâsif kooperatifler mıntakalarının merkezi bir şehir veya kasabasında, tarla işlerinin olmadığı zamanlarda isteyen köylülerin de işirâk edebilecekleri, orta tahsil görmüş gençlere kurslar açarak ziraî kredi kooperatiflerinin esaslarını, idare ve muhasebelerini öğreterek bunları bir imtihana tâbi tutmak ve muvaffak olanları istihdam ederek çalışıp muvaffak olanların terfi ve terfihleri için de bir esas vazetmek yegâne kurtuluş çaresidir.

Yusuf Saim Atasagun, bu kıymetli eserinde çok değerli tahliller de yapmaktadır. Merhum Mithat Paşanın (1863) senesinde kurduğu "Memleket sandıkları", hakkında malûmat vermeğe başlayarak (1929) da ziraî kredi kooperatifleri teşekkülüne kadar geçen safhalarını çalışarak, arayarak, elde ettiği bir çok vesikalarla teşrih ediyor. Bu arada (1924) de kurulan "İtibari ziraî Birlikleri hakkında çok müfit malûmat veriyor ve bu hususdaki kritik görüşlerini de izah ediyor. (1888) senesinden, yani Ziraat Bankasının teşekkül tarihinden (1929) senesine kadar ziraî kredi kooperatiflerinin teşekkül ve inkişaf edememesindeki sebepleri teşrih ederken, memleketimizde ziraî kredi tevzi etmek için kooperatif teşkilâtı vücade getirilmesine zaruret olup olmadığına iştibah edildiğini ve binnetice "Nüfus azlığı köylerin dağınık o'uşu ve ekonomik şartların noksanlığı, memleketimizde ziraî kooperatiflerin vücade gelmesine ve kolaylıkla inkişaf etmesine mani teşkil eden umumî sebepler", olduğunu ilâve ediyor. Daha Aşağıda da şu fıkra

ile teşrihini itman ediyor: 1888-1929 devresi zarfında memleketimizde kooperatif hareketlerinin inkişaf edememesinin en büyük sebeplerinden biri devlet adamlarımızın ve münevverlerimizde kooperatif mevzuu ile uğraşmamaları ve köylüye rehberlik edecek şahısların yetişmemiş olmasıdır.

Köylünün bizzat bu işi idare edememelerine sebep olarak gösterilebilecek cehaletleri hakkında da; "Kooperatif teşkilâtı vücade getirebilmek ve yaşatabilmek için köylülerin evvelâ okumak ve yazmak öğrenmeleri lâzım gelmez," mütelaasını serdediyor ve bu ifadesini aşağıdaki güzel bir görüşle tamamlıyor: "Cahil olarak kabul ettiğimiz köylülerin ekonomik menfaatleri mevzu bahis olduğu zaman ne büyük Erkânı harb olduklarını kendileriyle yapılan bir çok basit temaslarla anlamak kabildir.

Türk köylüsünün sağlam mantığı, kuvvetli sezîş ve anlayışı vardır. Türk köylüsünün temiz ve samimî karakteri ile kooperatif teşkilâtının ideal ortaklarını teşkil edeceğinde tereddüd edilmemelidir,. Bu ifade-deki hakikati inkâr edebilir miyiz ?

Müellif kitabının diğer kısımlarında ziraî kooperatiflerin teşekkül-leri hakkındaki kavanin ve mevzuatı dercediyor, bir çok gayretler ve zaman sarfile elde ettiği rakamlara müstenid istatistikler yapıyor, memleketin başlıca istihsalâtını birer birer ele alarak vukufu malûmat verdikten sonra da gezüp görerek edindiği malûmat ve intibağları, fikir ve mütalaalarını pek açık ve pek güzel yazıyor.

Millî ziraatimiz kadar millî ekonomimiz için de bir varlık ifade eden «Türkiye de ziraî kredi kooperatifler» ismindeki bu eseri vücade getirmesinden ve muvaffakiyetinden arkadaşımız Yusuf Saim Atasagunu candan tebrik ederken bu mevzula alâkalı her Türkün bu eserden edinerek okumalarını tavsiye etmek pek yerinde bir hareket olur.

Aşki Naili Eren

Mecmuaya gönderilecek yazılar

Kooperatifçilik hakkında yazılacak ilmî yazılara sahifelerimiz açıktır.

Her mecmuada çıkacak yazılar arasında bir ahengin temini icap ettiğinden yazı yazacak meslekdaşların etüd ve tercümelerin mahiyet ve vüstatı hakkında tahrir heyetine müracaat etmelerini rica ederiz.

Adres :

Dr. MUHLİS ETE - Ankara - Yenişehir Ataç Sokak No.: 29

Telefon : 6086

Gelecek nüshalara yazı vadeden yazıcılar :

Dr. Yusuf Saim ATASAGUN
Prof. Dr. Dobretsberger
Prof. Dr. Muhlis ETE
Prof. Dr. HIRSCH
Süreyya İLOĞLU
Prof. Dr. İSAAC
Prof. Dr. G. KESSLER
Prof. Fr. REUTER
Dr. Cevdet Nasuhi SAVRAN
Nusret UZGÖREN

Fiati 50 Kuruş

Taşra için 5 Kuruş Posta ücreti alınır.

Havaleler Ankara Halk Sandığı 10043 Hesabına gönderilmelidir

Kooperatifçilik Mecmuası gelecek nushalarından birini
Mithat Paşa merhuma ithaf edecektir

Bu nushada Mithat Paşa ve Kooperatifler, Mithat Paşa ve Ziraat Bankası, Mithat Paşa ve Emniyet Sandığı gibi Etütlerle Mithat Paşanın Türk iktisadının sair sahalarındaki eserlerinden bahsedilecektir

OKUYUCULARIMIZA :

Cemiyetimizin her ay neşretmekte olduğu « Kooperatif Postası » nı tavsiye ederiz. Fiati 15 kuruş olan bu mecmuayı münasip göreceğiniz hakikî ve hükmî şahıslara tavsiye ediniz. Şimdiye kadar 3 sayı çıkmıştır.

İmtiyaz Sahibi: Türk Kooperatif Cemiyeti

Umum Neşriyat Müdürü: Dr. Muhlis ETE